

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE 1980 SONRASI
DÖNEMDE MEYDANA GELEN YAPISAL
DEĞİŞİMİN EKONOMETRİK ANALİZİ
(1973-1992)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

42437

Danışman
Doç.Dr. Recep TARI

Hazırlayan
Zekeriya MIZIRAK

KONYA, 1995

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

İÇİNDEKİLER.....	i
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

1980 ÖNCESİ EKONOMİ POLİTİKALARI VE YENİ EKONOMİK DÖNEM

1.1. 1980 Öncesi Genel Ekonomik Durum ve Uygulanan Politikalar	4
1.1.1. Fiyat Politikası	5
1.1.2. Para Politikası	6
1.1.3. Yabancı Sermaye Politikası	8
1.1.4. Dış Ticaret ve Kambiyo Politikası	10
1.1.5. Maliye Politikası	12
1.1.5.1. Vergi Politikası.....	12
1.1.5.2. Kamu Harcama Politikası.....	13
1.2. Karşılaşılan İktisadi Sorunlar	14
1.2.1. İşsizlik	14
1.2.2. Fiyat İstikrarsızlığı	15
1.2.3. Sermaye Yetersizliği ve Finansan Problemi	16
1.2.4. Sosyal ve Siyasal İstikrarsızlık.....	17
1.3. Ekonomide Yeni Dönem "24 Ocak Kararları"	18
1.3.1. Fiyatlandırma Politikası	20
1.3.1.1. Mal ve Hizmet Piyasası	20
1.3.1.2. Temel Üretim Faktörleri Piyasası	20
1.3.1.2.1. İşgücü Piyasası	20
1.3.1.2.2. Faiz Oranları.....	21
1.3.1.2.3. Döviz Kuru	23
1.3.2. Yabancı Sermaye.....	24
1.3.3. Dış Ticaret Politikası	25
1.3.4. Para Politikası	27
1.3.5. Maliye Politikası	29
1.3.5.1. Vergi Politikası.....	29
1.3.5.2. Kamu Harcama Politikası.....	30

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN 1973-1992 DÖNEMİ DIŞ TİCARETİ

2.1. 1980 Öncesi Dış Ticaret Uygulamaları	32
2.1.1. 1973-1980 Dönemi İthalat	35
2.1.1.1. İthalat Hedefleri	35
2.1.1.2. İthalatın Yapısı ve Gelişimi	35
2.1.2. İthalatı Etkileyen Faktörler (1973-1980)	37
2.1.2.1. Kotalar	37
2.1.2.2. Gümrük Vergileri	38
2.1.2.3. Aşırı Değerlenmiş Kur Politikası	38
2.1.3. İhracat (1973-1980)	39
2.1.3.1. İhracat Hedefleri	39
2.1.3.2. İhracatın Yapısı ve Gelişimi	39
2.2. 1980 Sonrası Dış Ticaret Uygulamaları	42
2.2.1. 1980'den Sonra İthalat Rejimi'nin Genel Değerlendirilmesi	44
2.2.2. İthalat Vergi Uygulamaları	46
2.2.2.1. Gümrük Vergisi	46
2.2.2.2. Belediye Hissesi	47
2.2.2.3. Damga Resmi	47
2.2.2.4. Ulaştırma Altyapı Resmi	47
2.2.2.5. Toplu Konut Fonu	48
2.2.2.6. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF)	48
2.2.2.7. Maden Fonu	48
2.2.2.8. Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu	48
2.2.2.9. İstihsal Vergisi ve Katma Değer Vergisi	49
2.2.3. Nominal ve Efektif Koruma Oranı	49
2.2.4. 1980 Sonrası Uygulanan İhracat Rejimi	52
2.2.5. İhracat Teşvikleri	54
2.2.5.1. İhracatta Vergi İadesi	55
2.2.5.2. İhracat Kredileri	56
2.2.5.3. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu	58
2.2.5.4. Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu	58
2.2.5.5. Döviz Tahsisi	59
2.2.5.6. Vergi Resim Harç İstisnası	59

2.3.5.7. Kurumlar Vergisi İstisnası	59
2.3.5.8. İhraç Ürünleri Girdilerine Gümrük Vergisi İstisnası	60
2.3.5.9. İhracat Karşılığı Dövizlerden Mahsup	60
2.3.5.10. Navlun Primi	61
2.3.5.11. Konut Fonu Muafiyeti	61
2.3.6. İhracatı Etkileyen Diğer Faktörler	61
2.3.6.1. Döviz Kurları	61
2.3.6.2. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları (KKO)	62
2.3.6.3. Ücret-İhracat İlişkisi	63
2.3.6.4. İhracat Teşvik Tedbirleri ve Nominal-Efektif Sübvansiyon Oranları	64
2.4. Dış Ticaretin Gelişimi ve Yapısı	65
2.5.1. İhracatın Yapısı ve Gelişimi	67
2.5.4. İthalatın Gelişimi ve Yapısı	70

III. BÖLÜM

DIŞ TİCARETTE MEYDANA GELEN YAPISAL DEĞİŞİMİN EKONOMETRİK ANALİZİ

3.1. Araştırma Yöntemi	73
3.1.1. Chow Testi	74
3.2. Kullanılan Ekonometrik Model	76
3.2.1. Modelin Kurulması	76
3.2.1.1. İhracat Modeli	77
3.2.1.2. İthalat Modeli	78
3.2.2. Modelin Tahmini	78
3.2.3. Chow Testi	82
3.2.4. Tahmin Sonuçlarının Değerlendirilmesi	84
ÖZET VE SONUÇ	86
Ek-1: Veri Tabanı	92
KAYNAKÇA	96

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerde iktisat politikalarının asıl hedefi toplumun sosyo ekonomik açıdan daha yüksek seviyede yapılanması olan, iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmektir. İktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi, bir yandan kısaca milli gelir artışını ifade eden büyümeyi içerirken diğer yandan iktisadi yapıyı kurum ve kurallarıyla sanayileşmiş ekonomik yapıya dönüştürme çabasıdır.

İktisadi kalkınmanın sağlanması, ekonomideki istikrarın devamına bağlıdır. Ekonomik istikrar ise iç ve dış dengelerin kurulması demektir. İç dengenin sağlanması, yüksek bir istihdam düzeyini, fiyat istikrarını artırabilir bir bölüşümü ve belirli bir büyüme hızını içerirken, dış dengede ödemeler bilançosundaki düzenlilikleri ifade eder.

Ekonomide uygulanan istikrar tedbirlerindeki genel amaç, üretimin artırılmasını, yurtiçi enflasyon hızının düşürülmesini ve ödemeler dengesindeki iyileşmeyi hedeflemektir. Gerek enflasyon, gerekse ödemeler dengesi açıkları aşırı talep baskısının birer sonucudur. Üretimin artırılmaması, yatırımların gerekli düzeyde olmamasına bir yönüyle bağlı olduğundan, ortaya çıkan arz-talep dengesizlikleri bir yandan fiyat istikrarını bozarak enflasyona, diğer yandan ithalat talebini artırarak hem iç dengelerin hem de dış dengelerin bozulmasına neden olur.

24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararları, yukarıda açıklanmaya çalıştığımız olumsuzlukları gidermek üzere uygulanmaya konmuş tedbirler paketi olarak Türkiye İktisat tarihinde yerini almıştır.

1980 öncesinde Türkiye ekonomisi, bir yandan kendi yapısal sorunlarından, diğer yandan dünyadaki ekonomik kriz ve petrol şokunun getirdiği olumsuz gelişmelerden bir türlü kendisini kurtaramamış, ihracatta görülen duraklama nedeniyle azalan ihracat geliri, petrol şoku nedeniyle artan ithalat faturasını karşılayamamış, yurt içinde görülen ekonomik ve sosyal istikrarsızlık yüzünden yaşanan gelişmeler Türkiye'nin yeni bir yapıya kavuşması gereğini ortaya koymuştur.

1980 sonrasında ortaya konan iktisat politikasının temel amacı kısa dönemde ihracatı artırmak, enflasyonu düşürmek, orta ve uzun vadede ise ekonominin dışa yönelmesi ithalatta kademeli liberalizasyon, sabitkur sisteminden, esnek kura geçilmesi, serbest piyasa sistemine işlerlik kazandırılması olarak özetlenebilir.

24 Ocak 1980 tarihinde uygulanan ekonomik istikrar tedbirlerinin uygulanması daha önceki ve uygulanacak olan daha sonraki tedbirlerden farkı dış ticaret alanında yaptığı köklü değişikliklerdir. Uygulanmış dış ticaret politikalarından farklı olarak yalnız ödemeler dengesi açıklarına giderecek önlemlere ek olarak ithal ikameci ve korumacı dış politika terk edilerek, ihracata yönelik liberal bir kalkınma stratejisi benimsenmiştir.

Yapılan bu çalışmanın amacı, 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri içerisinde yeni bir sanayileşme stratejisi ile birlikte dış ticaret alanında meydana gelen değişimlerin nedenlerini, yansımalarını, sonuçlarını ayrıntılı bir biçimde ortaya koyup, elde edilen bulgular ışığında 1980 sonrası dış ticarete görülen yapısal değişmeyi test etmektir.

İlk olarak 1980 öncesinde uygulanan temel politikalar kısaca gözden geçirilerek 24 Ocak 1980 sonrası uygulanmış ekonomi politikalarıyla arasındaki temel farklılıklar ortaya çıkarılmış, dış ticaret alanındaki farklılıkları da ihracata yönelik sanayileşme boyutunda gözlemleyip, değişmelerin hangi faktörlerin etkisi altında ve hangi oranda oldukları incelemeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde 1980 öncesinde ve sonrasında uygulanan dış ticaret uygulamalarını (ihracat ve ithalat) kapsamlı bir şekilde ortaya koyup yapısal farklılıkları ve bu farklılıkların hangi etkenlerden dolayı oluştuğu irdelenmiştir.

Çalışmanın esas konusu üçüncü ve son bölümünde, ortaya konmuş ilk iki bölümde ortaya konan, bilgiler dahilinde incelenen döneme ilişkin ihracat ve ithalat olaylarını en iyi açıklayan modeller kurulup, yapısal farklılık ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın kapsamı 1980 öncesinde Üçüncü Beş Yıllık Plan'ın başlangıç yılı olan 1973 yılından başlatılmış (1973-1979) ve (1980-1992) dönemi olarak iki ayrı dönem içerisinde gelişmeler incelenmiştir.

Yapısal farklılığın araştırılmasında ekonometrik yöntemlerden biri olan Chow Testi kullanılmış, bu test ile Türkiye'nin dış ticaretinde 1980 sonrası dönemde, ithal ikameci döneme göre anlamlı bir değişme olup olmadığı araştırılmıştır.

I. BÖLÜM

1980 ÖNCESİ EKONOMİ POLİTİKALARI VE YENİ EKONOMİK DÖNEM

1.1. 1980 Öncesi Genel Ekonomik Durum ve Uygulanan Politikalar

Türkiye 1970'lerin başlangıcındaki olumlu dünya konjonktürü, yapılan deva-lüasyon ve develüasyona paralel olarak alınan ekonomik tedbirlerin ödemeler den-gesine olumlu katkıları sonucu artan döviz rezervleri sayesinde kalkınma çabalarını sürdürmüştür.

1973-1974 petrol krizinin etkisiyle dünyada yaşanan darboğaz mevcut döviz rezervleri ve kısa vadeli borçlanmaya gidilerek belli bir süre ertelenebilmiştir. Petrol fiyatlarına bağlı olarak dış ticaret hadlerindeki bozulmalar, ödemeler dengesine büyük yükler getirmiş, gereken tedbirlerin zamanında alınamaması sonucu Türk ekonomisi yıldan yıla çöküşün içerisine sürüklenmiştir.

İthal ikameci sanayileşme politikası gereği ekonominin ihtiyacı olan ara ve yatırım malları ithalatı zorluklar içerisinde yürütülmüş, 1970'li yılların sonuna doğru Türk ekonomisi darboğazlar içerisinde yol almaya çalışmıştır.

Ekonomik olumsuzlukların yanında yaşanan siyasal ve sosyal istikrarsızlıklar toplumsal huzurun ve barışın bozulmasına sebep olmuş bu durum üretimde ciddi aksamaları beraberinde getirmiştir.

Kamu harcamalarının disipline edilememesi kamu gelirlerinin istenilen ölçüde artırılmaması, toplam talebin kontrol altına alınamaması ekonomideki den-geleri bozmuş enflasyonun artışını hızlandırmıştır. Kaynak yetersizliği ve kay-nakların verimsiz kullanılması ekonomideki yapısal sorunları daha ağırlaştırmıştır.

1980 öncesi dönemde izlenen başlıca politikalar aşağıdaki şekilde incelen-miştir.

1.1.1. Fiyat Politikası

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde izlenmesi gereken fiyat politikası için iki genel hedef belirlenmiştir. Bunlar fiyat seviyelerindeki istikrarı, kalkınma hızıyla beraber uyum halinde tutmak, diğer yandan üretim, talep ve kaynak dağılımını düzenleme fonksiyonundan etkin bir şekilde yararlanmak amacıyla fiyat sisteminin esnek şekilde işlemlerini sağlamak olarak açıklanmıştır. Genel fiyat istikrarını talep yönünden bozulma eğiliminin önlenmesi, böylece toplam talep-toplam arz eşitliğinin makul ölçüde istikrarlı bir fiyat seviyesinde sağlanması, birbirleriyle tutarlı olarak yürütülecek para kredi, maliye politikaları ile gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca fiyat dengesinin korunması açısından, aşırı talebin kontrol edilmesi yanında maliyet artışlarından doğan baskılarında önlenmesi ve parasal gelirdeki gelişmelerin toplam prodüktivite artışına uygun olarak sağlanması da belirtilen hedefler arasında sayılmıştır(1).

1970'li yılların başındaki olumlu şartlar (artan işçi dövizleri, devalüasyon ve olumlu dünya konjonktürü) uygun para ve maliye politikası ile denetlenemediğinden para arzındaki artışlar fiyatlara yansımış özel kesim için genişletici para -kredi politikası izlenmesinde fiyatlara olumsuz bir biçimde yansımıştır.

Petrol şoku ile birlikte uluslararası ekonomik düzenin sarsılması sonucu görülen aşırı fiyat artışları Türkiye ekonomisinde kendisini hissettirmesine rağmen, birikmiş döviz rezervlerinin verdiği güvenle, ithal fiyatlarındaki artışlar dengelenmeye çalışılmış iç piyasada petrol, gübre gibi malların fiyatları eski düzeyinde tutulmuştur(2). Bu durum dış ticaret hadlerinde olumsuz gelişmelerin yanında, ithal talebinin azalmayıp artmasına, özellikle dönemin son yıllarındaki rezerv azalışları ve olumsuz dış satım konjonktürüne karşılık artan ithal fiyatları sonucu ekonominin zorunlu ithal girdileri (ara ve yatırım mallarının) karşılanamaması sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.

(1) DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, DPT Yayınları, Ankara, 1972, s.902-903.

(2) Memduh Yaşa, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), Akbank Kültür Yayımları, Apa Ofset, İstanbul, 1980, s.115.

Döviz kısıtlılığı ve dövizin pahalı yollardan sağlanması bir yandan düşük kapasite kullanımını ve arz yetersizliklerini ortaya çıkarmış ve aynı zamanda maliyetlerine artmasına da neden olmuştur.

Dönemin önemli özelliklerinden birisi, enflasyonu kontrol etmek amacıyla sık sık dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları fiyatlarına devlet tarafından müdahale edilmesidir. Bu amaçla kurulan "Fiyat tespit ve kontrol komiteleri" özel sektörün ürettiği birçok dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarının fiyatlarına etkide bulunmuş, buna karşılık iktisadi devlet teşekkülleri ürünlerinin maliyetlerinin altında satılmasında birçok malda "ikili fiyat" oluşumuna yol açmıştır(3). İktisadi devlet teşekkülleri mamüllerinin maliyetinin altında zararına satılması enflasyonun hızlandığı bir ortamda birçok malın karaborsa olarak adlandırılan piyasada satılmasına, vergilenmeyen, haksız kazançların doğmasına gelir-kaynak dağılımındaki etkinliğin bozulmasına, enflasyonun daha da hızlanmasına ve iç tasarrufların azalmasına yol açmıştır(4).

1.1.2. Para Politikası

Planlı dönem ile birlikte izlenmesi gereken politikalar için çeşitli hedefler belirlenmiştir. 1980 öncesinde izlenen para politikaları için Ü.B.Y.K.P. dönemindeki hedeflere bakmak yararlı olacaktır. Bu plan döneminde değinilen para ve kredi politikasının amaçları arasında fiyat istikrarını bozmayacak, ödemeler dengesinde baskı yaratmayacak verimsiz faaliyetleri teşvik etmeyecek bir uygulama ile ekonominin ihtiyacı olan finansmanı sağlamak öte yandan para-kredi sisteminin kontrollü ve etkin bir şekilde işlemesi için oluşturulmuş para-kredi politikasının, maliye politikası ile uyum içinde olması benimsenmiştir(5). Tasarrufların aracı mali kurumlara yöneltilmesi, para-kredi hacminin düzenlenmesinde özel kesiminin ve hazinenin ihtiyaçlarının dengeli bir biçimde gözetilmesi, kredileri yönlendirmede Merkez Bankası'nın etkinliğini artırmak için bankalarla reeskont ilişkisinin

(3) Erdoğan Engin, 24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin Türkiye'nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1988, No: 277, s.12-13.

(4) Emin Çarıkçı, "Yeni İktisadi Politikalar ve Türk lirasının Konvertibilite", H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:4, Haziran-1981; s.89.

(5) Ü.B.Y.K.P., a.g.e., s.876.

artırılması, gerektiğinde faiz için sübvansiyon uygulamasına gidilmesi benimsenen diğer esaslar arasındadır.

Kamu sektörünün finansman 1970-1980 döneminde önemli sorunlar meydana getirmiş para-politikasının uygulanmasında ve parasal büyüklüklerin, belirlenmesinde bu sektörün finansman gereksinimi önemli rol oynamıştır. Kamu sektörü açıkları Merkez Bankası kredilerinin kamu ve özel sektör arasında dağılımını önemli ölçüde etkilemiş açılan kredilerin tamamına yakın bir kısmı kamu sektörüne yönelmiştir(6). Sadece 3. Plan döneminin ilk yılında faiz ve reeskont hadlerinin düşürülmesinin etkisinde hesaba katarak para arzındaki genişlemelerden özel sektörün kredi imkanlarından yararlanması, 1950'den bu yıla kadar maksimum noktaya ulaşmıştır(7).

Emisyon artışının dönem içerisinde hızlanmasının etkisinin yanında ekonominin döviz darboğazında bulunduğu dönemde geliştirilen D.Ç.M. (Döviz Çevrilebilen Mevduat) girişlerinin 1972 yılındaki miktarı izleyen iki yılda düşerken 1975 yılından itibaren tekrar yükselişe geçmiş, bu durum banka kaynaklarını artırarak mevduatın kredi-kredinin mevduat oluşturması yoluyla banka parası artışını hızlandırmıştır. Geçici ve sun'i bir niteliği olan bu girişlerin yurt içinde sterilizasyon tedbirleri alınamaması sebebiyle önemli bir enflasyonist etki meydana getirmiştir.

Toplam para arzı artışı hızı 1975 yılında 1950'den sonra görülen en yüksek seviyeye ulaşmış devam eden iki yılda da parasal gelişmeler aynı yönde gerçekleşmiş, para arzı artışı ekonomik dengesizlikleri sürdürecektir biçimde devam etmiştir.

İkinci plan dönemi sonunda mevduat bankalarının kaynaklarını orta vadeli kredilere yöneltmek için konulan banka plasmanlarının % 10'unun belirli alanlarda (sanayi, inşaat, gemi inşaatı, turizm, proje bağlı yatırım tevsii) faaliyetlerinde, orta vadeli kredilere yöneltmesi mecburiyeti, bankaların plasman büyüklükleri gözönünde tutularak % 20 olarak yeniden belirlenmiş, ayrıca bu alanlara kredi vermeyi cazip hale getirmek için bankaların bu sektörlere verecekleri kredilerin kaynağı olan mevduatın karşılık oranı kademeli olarak % 5'e daha sonra sıfıra

(6) İker Parasız, Para Politikası, Haşet Kitabevi, Bursa, 1988, s.178.

(7) Memduh Yaşa, a.g.e., s.515.

indirilmiştir. Buna rağmen kaynakların verimli sektörlerle yönlendirilmesi istenen düzeyde olmamıştır(8).

Gerek kredi ve emisyon hacmini kontrol altına almak gerekse banka kredilerini belli sektörlerle yöneltmek, tasarrufları teşvik etmek olarak daha önceki yıllarda değinilen hedefler doğrultusunda 1978-1979 yılında para ve kredi politikalarında değişikliğe gidilmiş enflasyona karşı uygulanacak politikalar yeniden gözden geçirilmiştir. Bütün bu tedbirler içinde yer alan para-kredi politikasıyla ilgili düzenlemelerin para arzını ve kredi hacmini kontrol edebilmede, banka kredilerini yönlendirmede ve enflasyonu kontrol altına alabilmede başarıya ulaştığını söylemek zordur.

1.1.3. Yabancı Sermaye Politikası

II. Dünya Savaşı sonrası, başta şimdiki gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünya ülkeleri hızla kalkınma yarışına girmişlerdir. 1950 sonrası hızlı kalkınma çabası içine giren Türkiye'de diğer ülkeler gibi kalkınmanın temel taşı olan sermaye faktörü eksikliğinden dolayı yabancı sermaye konusuna hassas yaklaşmış ve bu yatırımların teşvik edilmesi gereğini savunmuştur.

1947 yılında Türk parasını koruma yasasına ilişkin olarak çıkarılan 13 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yabancı sermayenin geliş şekli, amacı transferleri hakkında ilk düzenlemeler yapılmış, 1950 yılında kabul edilen 5583 sayılı yasa ile Türkiye'ye gelen yabancı sermayeye transfer garantisi verildiği gibi, dışarıdan borç almak isteyen Türk girişimcilerine de bu borçların faizinin transfer hakkı sağlanmıştır(9).

1951 yılında kabul edilen 5821 sayılı yasa ile toplam kârlarının % 10'unun dışarıya aktarılmasına izin verilmiş ama gerçek anlamıyla yabancı sermaye teşvikli, 18.1.1954 tarihinde kabul edilen 6224 sayılı özel yabancı sermayeyi teşvik yasası ile başladığı görülür(10).

(8) Memduh Yaşa, a.g.e., s.517.

(9) Cem Alper, Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, A.İ.T.İ.A., Ankara, 1977, s.133.

(10) Tuncer Baran, Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968, No:241, s.71-73.

6224 sayılı yasa bu konuda kabul edilen önceki kanunlara göre daha esnek ve cazip bir yapıya sahiptir. Bu yasa ile birlikte yabancı ortakların karlarının transferleri hususunda bir sınırlamaya gidilmemekte, şirketlerin tasviyesi durumunda, satış gelirlerinin yurt dışına kolayca transfer edilmesi ve istenildiğinde karların ana sermayeye ilave edilebileceği kabul edilmektedir(11). Bununla beraber sermayenin yerli ve yabancı ortaklar arasındaki bölüşümüne müdahale edilmemekte, yerli şirketlere tanınan bütün kolaylıklardan yabancı sermayeli şirketlerinde faydalanabileceği belirtilmektedir. Bütün bu nitelikleri ile 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik yasası dünyanın en liberal yabancı sermaye yasalarından biridir(12). Bu yasayla birlikte tanınan kolaylıklara rağmen bütün yabancı sermaye girişimleri 6224 sayılı yasa kapsamına alınmamış petrol ile ilgili yabancı sermaye girişleri 6326 sayılı Petrol yasası ve 1973 tarihli 1702 sayılı petrol reformu kapsamına sokulmuştur(13).

Görüldüğü gibi yabancı sermaye konusunda 1950'li yıllarla beraber yapılan düzenlemelerle birlikte ülkeye yabancı sermaye girmeye başlamış ancak istenilen düzeye ulaşamamıştır. 1954-1979 yılları arası toplam 228 Milyon Dolarlık yabancı sermaye giriş iznine karşılık gerçekleşen yatırımlar 97 Milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir(14). Az miktarda sermaye girişinin önemli bir sebebi de, yabancı sermayeye temelde olumsuz yaklaşımın yanında 1980 öncesinde yaşanan siyasi istikrarsızlıktan dolayı yabancı sermayenin aramış olduğu güvenliği bulamamasıdır.

Ekonomik, politik ve siyasi istikrarı ön planda tutan sosyo-kültürel yapıya karşı duyarlı olan yabancı sermaye yatırımları, Türkiye'nin 1980 öncesi iç dinamikleriyle, izlemiş olduğu politikalarla yeterli düzeyde uyşamamış dolayısıyla ülkemiz yabancı sermaye yatırımlarından almış olduğu pay itibarıyla diğer gelişmekte olan ülkeler yanında gerilerde kalmıştır.

(11) Cem Alper, a.g.e., s.136.

(12) T.O.B.B., İktisadi Rapor, 1974, s.379.

(13) Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, YASED, İstanbul, 1983, s.11.

(14) Mehmet Şahin, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik ve Sosyal Yayınları No:3, Ankara, 1975, s.191.

1.1.4. Dış Ticaret ve Kambiyo Politikası

Türkiye Ekonomisi 1980 öncesinde benimsediği ithal ikameci sanayileşme politikasının getireceği avantajlardan yararlanamamıştır. Döviz tasarrufunun öncü faktör olarak karmışıza çıktığı ithal ikameci anlayışın Türkiye ekonomisinin konjoktürel durumu içerisinde, döviz tasarrufu için döviz çıkışının gerekliliği ve büyük ölçüde ara malına ihtiyaç duyulan sanayi sektörünün tercih sebebi olması nedeniyle istenilen amacın uzağında kalınmış, bir anlamda ithalat azaltmak için ithalat artırılmıştır(15).

1973 sonlarında petrol fiyatlarındaki artışlarla, az gelişmiş ülkelerle birlikte Türkiye'nin de aleyhine dönen koşullara rağmen, 1977 yılı sonlarına kadar ithal talebini kısıtlayıcı etkin bir önlem alınamamıştır. Önce rezervler eritilmiş daha sonra da kısa vadeli borçlanmaya başvurulmuştur. Döviz kazançlarının azalmasına ek olarak dış kredi olanaklarının kesintiye uğraması, ithal talebinin artışı, dış ödemelerin yerine getirilmesini ve döviz transferlerinin zamanında yapılmasını güçleştirmiştir. Bu durum girdiler ve yatırım malları açısından dışa önemli ölçüde bağlı bulunan ekonomide üretim faaliyetlerini darboğaza sokmuştur.

Ü.B.Y.K.P.'da kabul edilmiş olan dış ekonomik ilişkiler politikasına baktığımızda;

i) İhracatın çeşitlendirilerek hızla artırılması

ii) İthalatın sanayileşme yeni teknolojiler, iç tasarruf ve fiyat istikrarı gerekleri ile AET (Bugünkü AT)'ye karşı yükümlülükler gözönünde bulundurularak planlanması ve böylece yatırım ve hammadeler konusunda darboğazların önlenmesi.

iii) İhracatı teşvik ile birlikte üretim yapısında dikey entegrasyonun artırılması için demir-çelik, kimya, makina imalat, madeni eşya ve taşıt araçları sektöründe ithal ikamesine ağırlık verilmesi.

(15) Ahmet Kılıçbay, Türk Ekonomisi, Modeller-Politikalar-Stratejiler, Türkiye İş Bankası Yayınları No:263, Ekonomi Dizisi:19, Ankara, 1991, s.67.

iv) İleriki dönemlerde ihracatı çeşitlendirerek araştırmak için ithal ikamesi politikasının uygulanmasında zaman içinde dış ülkelerle rekabet imkanı bulunan projelere öncelik sağlanması gibi amaçlar dikkati çekmesine rağmen(16). İhracatın artırılması, ihraç ürünlerinin çeşitlenmesine ve toplam ihracat içinde özellikle sınai ürünlerin payının artırılmasına bağlı olduğundan, o günkü koşullarda doğrudan doğruya ihracata yönelen bir sanayi kurulması sadece orman; maden gibi doğal kaynaklara ve tarıma dayalı olan belirli sanayiler için mümkün olması belirtilen hedeflere yaklaşılmasına güçleştirmiştir. İhracatta bazı yıllarda hızlı artışlar sağlanmış olsa bile ihracat malları içerisinde sanayi ürünlerinin payı güvenilir bir biçimde yükseltilememiş, ihraç mallarının daha fazla çeşitlendirilmesi sınırlı kalmıştır.

İthalat bir önceki plan dönemine göre daha serbest bir sistem içerisinde yapılmakla beraber, genellikle lisans ve merkezi bir kontrole tabi bulunmuştur. İç üretimi yeterli sayılan malların ithalatının şiddetle sınırlandırılması ve genellikle yasaklanması ithalat rejiminin, döviz yetersizliğinden kaynaklanan özelliğini göstermektedir(17).

Kambiyo rejimi denince a) Döviz kurunun belirleniş şekli, b) Döviz işlemlerinin serbest olup olmaması şeklinde iki ana politika anlaşılır(18). 1980 dönemine kadar yürürlükte olan kambiyo rejimi merkezi otoritenin ve idari kararların çeşitli yoğunlukta ortaya çıktığı bir düzenlemeler bütünüdür. Döviz kuru idari kararlarla yönlendirilen bir mekanizma içinde tespit edilmekte, bunun yanında kambiyo kontrol ve miktar kısıtlamalarının tüm araçlarıyla denetim altında tutulan bir döviz mekanizması karşımıza çıkmaktadır. Döviz arz ve talebinin kontrol altına alındığı bir uygulamanın tipik göstergesi olarak, aşırı değerlenmiş kurlar dönem süresince kendini göstermiş bunun sonucu durgun bir ihracat seyri, hiç gelişme göstermeyen döviz üretici sektörler, dış ödemelerde devamlı açıklar ve buna bağlı olarak ta devamlı dış kaynak talebi ve borçlanmalar, içe dönük sanayileşme ile ithal

(16) Ü.B.Y.K.P., s.892.

(17) Memduh Yaşa, a.g.e., s.387.

(18) Emre Günersoy, Kambiyo Sisteminin Yeniden Düzenlenmesi, Türk Ekonomisinin Dış Açılışında Kambiyo Politikaları, MEBAN Yayınları, İstanbul 1979, s.72.

ve ithalata dönük sektörlere haksız rantlar ve dış ödemelerde giderek kısalan aralıklarla ortaya çıkan şiddetli bunalımlar(19). O dönemde Türk ekonomisinde sık sık görülen gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır

1.1.5. Maliye Politikası

1980'den önce izlenen maliye politikasını genel olarak vergi ve kamu harcama politikası yönüyle ele alabiliriz.

Planlı dönemde kamu kesiminin kalkınma çabasına aktif olarak katılmasıyla planlarda öngörülen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi ve bunun için gereken finansmanın temininde başvurulan en önemli kaynak vergiler olmuştur.

1.1.5.1. Vergi Politikası

Ü.B.Y.K.P. döneminde vergi sisteminin verimliliğini ve etkinliğini artırıcı tedbirler daha önceki plan dönemlerinde olduğu gibi tekrarlanmıştır. Bunun yanısıra ekonomiyi kısa dönemde konjktür şartlarına göre düzenleyebilmek amacıyla hükümete vergi oranlarını değiştirebilme imkanı verecek kanuni yetkinin sağlanması öngörülmüş ve Anayasa değişikliği ile de bu imkan sağlanmıştır. Gelir dağılımında adletin sağlanması için vergi muafiyet ve istisnaların yeniden gözden geçirilmesi ve sosyal adaleti zedeleyici olanların kaldırılması gerektiği belirtilmiş, vergi kayıplarını önlemek amacıyla bir dizi tedbirlerin anılması öngörülmüş(20) ancak dönem sonuna kadar bu konularda istenilen başarıya ulaşılamamıştır.

Vergi sisteminde ağırlığın dolaysız vergilere özellikle de gelir vergisine kayması, harcamalar üzerinden alınan vergilerin giderek düşmesi, servet üzerinden alınan vergilerin dikkate değer bir değişme göstermemesi dikkati çekmiştir. Dolaylı vergilerden dolaysız vergilere kayma olarak ifade edilebilecek bu durum ilk başta olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilirse de dolaysız vergilerin özellikle vergi yükünün dağılımında adaletli bir görev üstlendiği belli varsayımlar altında doğru olduğu için Türkiye'deki o döneme ait gelişmeler bu varsayımların uzağında

(19) Kemal Kurdaş, Piyasa Ekonomisi ve Döviz Kuru Politikası, Dışa Açılmada Kambiyo Politikası, MEBAN Yayınları, İstanbul, 1981, s.52.

(20) Ü.B.Y.K.P., a.g.e., s.875.

kalmıştır. Zira dolaysız vergilerdeki oransal artış gelir vergisine tabii olan kesimlerin hızlı fiyat artışları dolayısıyla daha yüksek bir vergi yükü altına girmeleri neticesinde ortaya çıkmıştır(21). Başka bir ifade ile fiyatlar hızla yükselirken gelir vergisindeki istisna ve muaflik sınırları aynen korunmuştur. Aynı şekilde vergi tarifeleri dilimleri hiç değiştirilmemiş nominal gelir seviyeleri ile vergi tutarları arasındaki ilişki sabit kalırken gelir vergisi yükü giderek artmıştır.

1970'lerin sonunda vergi politikalarındaki aksaklıklar yüzünden vergi adaletinin sağlanması, vergi gelirlerinin artırılması ve bu sayede açık finansmandan ve bunun ortaya çıkaracağı enflasyondan kaçınılması hedefleri korunamamış ve bu hedefler 1980'lere aktarılmak zorunda kalmıştır.

1.1.5.2. Kamu Harcama Politikası

Planlı dönemle birlikte, kamu harcamaları yönünden gözönünde tutulan ilk amaç öngörülen gelişme hızını istikrar içinde sağlayabilmek için kamu harcamalarının miktarı ve bileşiminde hedeflere uygun düzenlemeler yapılmasıdır. Diğer yandan kamu harcamalarında etkinlik ve verimliliğin sağlanması hedefler arasında yer almaktadır.

Kamu kaynaklarının prodüktif olarak kullanılması ve kamu idaresinde yüksek maliyetle çalışmanın önlenmesi esas alınmış, bu bakımdan kamu tüketiminin disiplin altına alınmasına, hedeflerle kaynaklar arasında maliyet ilişkisini ortaya koyan ve uygulanan plan ve yıllık programlarda, öngörülen yönde düzenli bir şekilde işlemesine imkan verecek bir bütçe ve kontrol sisteminin geliştirilmesi planlanmıştır(22). Yine kamu harcamalarının etkinliğinin sağlanması amacıyla cari harcamalar için taban tespiti öngörülmüş olmasına rağmen yatırım harcamaları içerisinde optimum cari harcama nispetinin tespit edilememesi, personel rejimindeki düzenlemelerin uygun bir şekilde yapılamaması, kamu harcamalarındaki verimlilik faktöründen uzaklaşılmasına neden olmuştur(23).

(21) Memduh Yaşa, a.g.e., s.652-653.

(22) Ü.B.Y.K.P., a.g.e., s.874.

(23) Sevim Görgün, Maliye Politikası, İstanbul, 1977, s.174.

Kamu harcamalarının kamu gelirleri ile karşılanamaması ek finansman problemine yolaçmış bu gereksinim dönem boyunca artan bir eğilim göstermiştir. Özellikle 1974'ten başlayarak gerçekleşen harcamaların sırasıyla % 20.5, % 20.19, % 20.20, % 25.29 gibi bir kısmı ek finansmanın ihtiyacı ile karşılanmıştır. Bu durum kamu maliyesinin gelir-harcama dengesinin giderek bozulduğunun da bir kanıtı olmuştur(24).

1.2. Karşılaşılan İktisadi Sorunlar

1.2.1. İşsizlik

Türkiye ekonomisinin karşılaşıp çözemediği sorunlardan birisi de işsizlik problemi olarak karşımıza çıkar. Sosyal devlet anlayışının ve ekonomik hedeflerin gayesi, istihdam alanları açarak çalışmak isteyenlere iş olanakları sağlamak, yatırımları hazırlayacak altyapıyı belirleyerek, hedeflere uygun politikalar hazırlamaktır. Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de istihdamla ilgili problemler çözülmüş değildir.

Planlı dönemle birlikte ne işsizliğin tespitinde, ne de işsizliği önlemek için izlenecek istihdam politikalarını aramada ve geliştirmede yeterli çalışmaların yapıldığı söylenemez:

Ü.B.Y.K.P'da işgücü fazlasının planda öngörülen büyüklüğü aştığı 1977 yılı için 1.800.000 bin kişilik bir işgücü fazlası tahmin edildiği halde bu miktarın 1978 yılında 2.250.000 kişi dolayına yükseldiği görülmüştür. Her yıl işgücü arzı talebinden daha hızlı bir biçimde artış göstermiş, 1975'de toplam işgücünün % 13.02'si olan işgücü fazlası 1978'de % 13.25'e çıkmıştır(25).

Türkiye'nin istihdam sorunu, bir bölümü gelişmişlik düzeyi ve demografik olguların, bir bölümünde, geçmiş dönemlerde uygulanan politikaların getirdiği yapısal bozukluklardan kaynaklanmaktadır(26).

(24) Yakup Kepenek, Gelişimi, Üretimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye EKonomisi, Verso Yayıncılık, Ankara, Mayıs 1990, s.157.

(25) Memduh Yaşa, a.g.e.; s.675.

(26) DPT, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), DPT Yayınları Ankara, 1978, s.25.

Türkiye'nin 1980 öncesi ekonomik durumun ve oluşan iç ve dış konjoktürünü gözönüne aldığımız zaman seçilen üretim teknolojisi ücretlere göre özellikle ithal edilen yatırım mallarının fiyatlarının daha az artması sonucu ülkenin faktör donanımının, emek yerine sermayeye kayması(27), işgücü açığını büyütmiştir. Buna rağmen kalkınma hızındaki düşüşler hızlı kentleşme, tarım kesiminden kopmalardaki artışlar, gerekli altyapı eksikliğiyle beraber nüfus artış hızının yüksek olması Dünya'daki enerji darboğazından etkilenen ülkelere olan işgücü ihracının durması işsizliğin oluşmasında, yer alan temel faktörlerdir.

1.2.2. Fiyat İstikrarsızlığı

İthal ikamesi ekonomilerinin buhrana sürüklendiği safhalarda ortaya çıkan manzaralardan biri fiyat oluşumundaki çarpıklıklar ve bunun sonucunda oluşan yansımalar olmuştur

Türkiye'de uygulanan ithal ikamesi politikasının olumsuz yansımalarında biri fiyat hareketlerindeki düzensiz dalgalanmalardır.

1973 petrol şokundan sonra fiyat artışları daha da hızlanmış, toplam ithalat içinde önemli bir payı bulunan petrol giderlerinin artması, dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur. Ancak işçi döviz girdileri ve D.Ç.M. hesapları sayesinde ödemeler dengesi fazlalık vermeye devam ettiğinden döviz rezervleri artarak rekor düzeye yükselmiş, döviz rezervlerinin rahatlığı ile hükümetler, petrol fiyatlarını sabit tutmakta sakınca görmemişler(28), kamu işletmelerinin ürettiği ürünlerin fiyatlarına maliyetlerdeki artışlarına rağmen zam yapmamışlar, hatta üretim darboğazı görülen tarım ürünleri bile ithal edilerek, sıkıntıları erteleme yoluna gitmişlerdir. Bu ve bunun gibi kararlar özellikle 1975 yılından sonra ödemeler dengesinin büyük açıklar vermesi ve döviz rezervlerinin hızla verimesine neden olmuştur. 1977 yılında döviz rezervlerinin tükenmesi ithalatta zorunlu azalmaya neden olmuş, sanayi kesiminde kapasite kullanımlarının düşmesi maliyetleri artırmış ve bu durum yeni fiyat artışlarına sebep olmuştur. Petrol fiyatlarındaki aşırı yükselme, Türkiye gibi diğer

(27) Halil Seyidoğlu, Sanayileşme ve Dış Ticaret, Ankara, 1982, s.132.

(28) Haldun Gülalp, "Türkiye'de İthal İkamesi Bunalımı ve Dışa Açılma", ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt:7, S:1-2, 1980, s.53-54.

ülkeleri de etkilemiş, Batılı ülkelerin ihraç ettikleri diğer malların fiyatlarında yükselmesi ara malı girdisi fazla olan Türkiye'yi olumsuz etkilemiş ithalat yoluyla batılı ülkelerdeki enflasyonun ülkemize taşınmasına neden olmuştur(29). Fiyat artışlarının 1973 yılında % 20.5 olduğu bu dönemde hükümetin harcamayı genişletici politika izlemesi sorunun daha da ağırlaşmasına neden olmuş ve fiyat artışları 1979'da % 60'ın üzerine çıkmıştır.

1.2.3. Sermaye Yetersizliği ve Finansman Problemi

Bir yandan gelir düzeyinin düşük olması nedeniyle tasarruf miktar ve oranının düşük olması diğer yandan kalkınma çabalarının ortaya çıkardığı büyük çapta yatırım yapma gereği diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de değişik dönemlerde finansman sorununu ön plana çıkarmıştır. Bunun ilk nedeni yurtiçi tasarruflarının yetersiz olmasıdır. 1973-1977 yılları arasında uygulanan III. Plan döneminde sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranının % 21.9'a ulaşması ve bunun % 21.1'ine yurt içi tasarruflarla ulaşılması hedeflenmişken yatırımların GSMH'ya oranı % 20.2'ye yurt içi tasarrufların oranı ise % 16'ya ulaşmıştır(30). Bu oranların hedeflere yaklaşıyor gibi gözükmesinin temel sebebi 1970'li yılların ilk dönemindeki olumlu sonuçlardan kaynaklanmaktadır.

1980 yılına gelinceye kadar yurtiçi tasarrufları (özellikle vadeli tasarruf mevduatını) özendirici bir faiz politikası izlenememesinin yanında enflasyon hızının anormal artışlar göstermesi, tüketimin özendirilmesi, vergi yapısında gerekli değişikliklerin yapılmaması(31) % 38 oranında hedeflenen marjinal iç tasarruf oranının % 12'ler dolayında kalmasına sebep olmuştur(32).

Finansman kaynaklarının bir yolu olan orta ve uzun vadeli kredileri sağlayan Türkiye sanayi ve kalkınma bankası, sanayi kalkınma bankası ve Desiyab'ın sanayi kuruluşların finansman ihtiyacını karşılamakta yetersiz kaldıkları, 1970-1979 döneminde açmış oldukları kredilerin gerekli talebin % 8-10'unu karşılamış

(29) Aslan Eren, Türkiye'nin Ekonomik Yapısının Analizi, Bilgehan Basımevi, Muğla, 1989, s.125.

(30) Ü.B.Y.K.P., a.g.e., s.32.

(31) Aslan Eren, a.g.e., s.205-206.

(32) Ü.B.Y.K.P., a.g.e., s.34.

olması(33) finansman sorununun hangi düzeyde olduğunun anlaşılması açısından önemlidir.

IMF'nin uluslararası ödemeleri kolaylaştırmak amacıyla 1960'ların sonlarında geliştirdiği özel çekme Hakları (SDR) III Plan döneminde yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Asıl sermaye hareketleri kısa ve orta vadeli kredi kullanımında gerçekleşmiş, Dövizle çevrilebilir Medvut (D.Ç.M.) olarak adlandırılan kısa vadeli kredilerin kullanımı büyük boyutlara ulaşmıştır(34). Tüm bu kaynakların yanında mal karşılığı dış alım ile kabul kredili dış alım gibi kısa vadeli düzenlemelerle ithalatın sürdürülmek zorunda kalınması Türk ekonomisini borç batağına sürüklemiş, 1978 yılı başı itibariyle 7.164 Milyon dolar ana para 3.070 Milyon dolar ödenmesi gereken faizi olmak üzere 10.234 Milyon dolar olan dış borç rakamı(35) o yılki ihracat değerinin 5 katına ulaşmıştır.

Borç miktarı arttıkça daha fazla borçlanmanın gerektirdiği bir yapının içerisine giren Türkiye ekonomisi 1970'li yılların sonunda durma noktasına gelmiştir.

1.2.4. Sosyal ve Siyasal İstikrarsızlık

Türkiye Ekonomisinin 1970'li yılların ikinci yarısında kendini iyiden iyiye hissettiren ekonomik krizlerin, alınan önlemlere rağmen atlatılamaması, dönemin konjokturel özelliklerine has iç ve dış gelişmeler sosyal ve siyasi istikrarsızlıkları beraberinde getirmiştir.

1974 yılında Kıbrıs bunalımıyla dikkatlerin bu yöne çevrilmesi, uluslararası arenadaki haksız tutumlar, Türkiye'nin en zor dönemlerinden birisi olmuştur.

Ekonomideki olumsuz yapının artarak devam etmesinin ve sonucunda toplumun bunalıma sürüklenmesinin de, özellikle 1977'den beri kurulan hükümetlerin zayıf bir yapıda olmasının payı büyüktür. Parlemantodaki denge hesaplarından dolayı gereken radikal ekonomik kararların alınamayışı, alınan kararların, iç tutarlılıktan tamamlayıcılık ilkesinden ve etkinlikten uzak olması yeni problemleri ortaya çıkarmıştır.

(33) Aslan Eren, a.g.e., s.210.

(34) Yakup Kepenek, a.g.e., s.159-160.

(35) Ü.B.Y.K.P., a.g.e., s.62.

İkili fiyat oluşumunun getirdiği rant boşlukları karaborsa yapısı yeraltı ekonomisinin büyümesi, gelir dağılımındaki adaletin giderek bozulması, diğer tarafta yatırımların durması, sanayi sektöründe kapasite kullanımının bazı dallarda % 30'lar seviyesine düşmesi, alınan bürokratik önlemlerin yetersiz kalışı dönemin özelliklerini gösteren bazı değişkenlerdir(36).

Zayıf hükümetleri içerisinden çıkararak parlemenin işlemez hale gelmesi, terör olaylarının tırmanışı, çalışma yaşamındaki barışın bozulması, siyasal ve sosyal istikrarsızlığın etkisi ile kamu hizmetlerinin etkinliğinin kaybetmesi sonucunda oluşan kriz ekonomik siyasi ve sosyal boyutlarıyla toplumun içine süreklediği bir sarmal haline gelmiş ekonomik büyüme yerini 1979 yılında % 0.4 1980 de ise % 1.1 küçülmeye bırakmıştır(37). Ülke içindeki bu olumsuzlukların yanında ülkenin ihtiyacı olan ve ekonomideki işlerliğin sağlanması için zorunlu olan dış kredilerin, özellikle dönemin son yıllarına doğru beklenenin altında gerçekleşmesi sanayinin ithalat taleplerinin karşılanamamasına, düşük üretime, yükselen fiyatlara arz-talep dengesizliğine, tekrar enflasyon senaryosuna yolaçması ekonomik bunalımın giderek artmasına sebebiyet vermiş, köklü ekonomik reformların gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu reformların bazı kesimler üzerinde getireceği baskılar mevcut rahatsızlıkları daha artırabileceği düşünülmüş bu yüzden 24 Ocak kararları 12 Eylül darbesiyle pekiştirilerek siyasal çerçeve hazırlanmıştır(38).

1.3. Ekonomide Yeni Dönem "24 Ocak Kararları"

Türk ekonomisinin 1974'den beri devam eden ödemeler dengesi krizi 1977'ye kadar çeşitli uygulamalarla bir süre ertelenmiş 1980'e gelindiğinde mevcut politikalarla krizden çıkmanın mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Ekonominin çöküş noktasına gelmesi ve ithal ikameci politikalar altında gelişen sanayinin tıkanması "24 Ocak istikrar tedbirleri" olarak iktisadi literatüre damgasını vuran aynı zamanda uluslararası mali kuruluşların "yapısal uyum" adını verdikleri uygulamayı da içeren bir paket programın Türk ekonomisine uyarlanmasını gündeme getirmiştir.

(36) Fikret Başkaya, Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi, Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına, Birlik Yayınevi, Ankara, 1986, s.186.

(37) Vildan Serin, Para Politikası, M.Ü. Yayınları No:44, İstanbul, 1987, s.334.

(38) Tevrik Çavdar, Türkiye'de Liberalizm, İmge Yayınevi, Ankara, 1992, s.228.

Döviz darboğazının aşılmasını, enflasyonun önlenmesini, IMF ve diğer uluslararası kredi kuruluşlarında güvenini sağlayarak yeni krediler temin edilmesini amaçlayan bir dizi kararların yer aldığı istikrar önlemleri IMF tarafından bazı ülkelere önerilen liberal ekonomiye geçiş reçeteleri ile benzeşmektedir(39).

İstikrar tedbirlerinden çıkan temel amaç, ekonominin dışa yönelmesi bunun da piyasa güçlerine dayanarak gerçekleştirilmesi olarak belirtilmiş bu amaca yönelik kurum ve kurallarında olmuşturulması benimsenmiş bürokratik işleyişlerin olumsuz etkilerinin giderilmesi düşünülmüştür.

24 Ocak istikrar tedbirlerinin en önemli özelliği ekonomik problemlerin tümünün birden çözülmesinden ziyade hedeflerin sıralamaya konarak çözülmesine yönelik olmasıdır(40).

Piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak amacıyla KİT'lerde maliyete göre fiyatlandırma prensibi kabul edilmiş, birçok alanda sübvansiyonlar kaldırılmış, faiz hadleri tamamen piyasa koşullarına bırakılmamışsa da bir faktör fiyatı olarak dengeleyici bir fonksiyona sahip olmak amacıyla yükseltilmiş döviz kurlarına, iç fiyat artışlarına ve dolar değerine göre sık aralıklarla değişen bir fleksibilite kazandırmıştır(41).

Dış ticaretle ithal ikameci politikalar yerine ihracat merkezli politikalara geçilmiş, dış ticaret rejimi liberalleştirilmiş dış ticaret üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır. Strateji değişikliğine yönelik 24 Ocak kararlarının dışa yönelik sanayileşmeyi, ihracata verilen önemi, serbest piyasa kurallarının geçerliğini savunması yanında yeni bir tasarruf modelinin uygulanmasını da içerdiği görülür(42). Sermayenin tabana yayılması hedeflenmiş tasarrufların daha üretici alanlara yönelmesi için mali sektörlerde reformlar planlanmış sermaye piyasanın kurulması menkul kıymetler borsasının faaliyete geçirilmesi düşünülmüş 1986'da bu durum gerçekleştirilmiştir.

(39) Korkut Boratav, Türk İktisat Tarihi 1980-1985, Gerçek Yayınevi, İstanbul, s.104.

(40) Latif Çakıcı, Türkiye Ekonomisi Nereye Gidiyor? Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, s.53.

(41) Ahmet Kılıçbay, Türkiye'de Piyasa Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1985, s.509.

(42) Aslan Eren, a.g.e., s.139.

Uygulanan sıkı ücret politikası ile iç talebin önüne geçilmeye çalışılmış enflasyonun önüne geçilmesinde ücret artışlarının sınırlandırılması etkili bir araç olmuştur(43).

1.3.1. Fiyatlama Politikası

Ekonomi politikasındaki dönüşümün en önemli özelliklerinden birisi, fiyatlama sürecinin serbest piyasa kurallarına göre düzenlenmesidir. Fiyatlandırma politikasının değişik piyasalara nasıl yansıdığını yakından görmek için mal ve hizmet; temel üretim faktörleri (işgücü ve sermaye piyasasından) ve döviz kuru piyasasını incelemek yararlı olacaktır.

1.3.1.1. Mal ve Hizmet Piyasası

1980 öncesinde oluşan ikili fiyat yapısını ortadan kaldırmak için ilk olarak "Fiyat Kontrol Komitesi" kaldırılmış KİT ürünlerine yapılan zamlarla piyasadaki birçok mal için varolan ikili fiyat önlenmeye çalışılmıştır. Böylece bir yandan ticaret sektöründe oluşan rantların önüne geçilmesi, diğer yandan bazı kesimlere sağlanan sübvansiyonların kaldırılması düşünülmüştür(44). Bu arada tarımsal ürünlerin ve girdilerin fiyatlarındaki destekleme politikasında değişikliğe uğramış, tarım sektöründeki gübre gibi girdilerin fiyatı hızla yükselirken, destekleme alımlarına konu olan ürün sayısı azaltılmış diğer yandan destekleme fiyatındaki artışlar enflasyon oranının altında tutulmuştur(45).

1.3.1.2. Temel Üretim Faktörleri Piyasası

1.3.1.2.1. İşgücü Piyasası

24 Ocak Ekonomik istikrar tedbirlerinin temelindeki ihracata yönelik sanayileşme, beraberinde ekonomik altyapıya bağlı olarak bir takım sorunlar getirmiştir. Bunlar arasında, iç talebin canlı tutulması amacıyla ve sendikal haklar sayesindeki yüksek ücretlerin istikrar tedbirleriyle beraber yerini ücret sınırlamalarına bıraktığı görülmüştür. Bu sınırlamaların başlıca amaçlarını; kâr majlarını yükselterek

(43) M. Nazım Ekinci, "Kriz ve Para Politikası Üzerine", Görüş, Sayı:15, Haziran 1994, s.37.

(44) Aslan Eren, a.g.e., s.141.

(45) Korkut Boratav, a.g.e., s.133-134.

yatırımları uyarmak, ihraç mallarının maliyetini düşürerek, rekabet edebilirlik düzeyini yükseltmek ve iç talebi kısarak ihracattaki olan arz tıkanıklıklarının önüne geçmek olarak düşünüldüğünde 1980 sonrasında sağlanan imkanlarla ihracattaki artışların temelinde düşük ücret ve yüksek faiz politikalarının önemli bir payının olduğu görülür(46). Kısa dönemde mevcut sınıai üretim yapısını dışa açmak mümkün olmadığından, mevcut ücretlilik ilişkisi ve iç talep düzeyi korunarak ihraç edilebilir bir üretim fazlası meydana getirmek imkansızdır. Bu nedenle iç talebin kısılması dışa açık birikim rejiminin temel bir ögesiştir(47). Türkiye'de de mevcut sınıai yapının kısa dönemde teknolojik gelişmelere uyarlanamamasından dolayı iç talebin kısılması zorunlu bir uygulama olmuştur.

1.3.1.2.2. Faiz Oranları

24 Ocak 1980 istikrar tedbirleriyle beraber faiz oranlarının da piyasa koşullarında oluşması ilke olarak benimsenmiştir.

Faiz hadlerinin yükseltilmesi ile tasarrufları artırmak talebi kısmak gibi amaçlar yer almıştır. Bu tedbirlerin enflasyon ortamında iki yönlü tesir gösterecekleri düşünülmüş hem de tüketim talebinin kırılması ile enflasyon üzerindeki baskının azalacağı düşünülmüştür(48).

1980 öncesinde diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'de de faiz oranlarının düşük tutulması yatırımlara ucuz kaynak sağlamak üzere izlenen bir politika olmuştur. Ama bu durum 1970'lerin ortasından itibaren hızlanan enflasyon sürecinde tasarruf sahiplerinin büyük ölçüde reel kayıplara uğraması(49), tasarrufların (altın, gayrimenkul gibi) spekülâtif alanlara ya da banka faizlerinin yetersizliğinden dolayı özel sektör tahvilleri karşılığı ödeme garantisi sağlayan bankerlere yönelmesini önleyememiştir.

İstikrar tedbirleri ile birlikte tasarruflarını artırılması ve mali sisteme çekilebilmesi için faizler üzerindeki kısıtlamaların aşamalı bir biçimde kaldırılarak

(46) Korkut Boratav ve Ergun Türkcan, Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, s.19.

(47) Uğur Eser, Türkiye'de Sanayileşme, İmge Yayınevi, Ankara, 1993, s.75.

(48) Ahmet Kılıçbay, a.g.e., s.167.

(49) T. Güngör Uras, Ekonomide Özallı Yıllar 1980-1990, Afa 21. yy.'a Doğru Dizisi, İstanbul, 1993, s.32.

faiz oranlarının gerçekçi düzeylere yükseltilmesi amaçlanmış, 1980 Temmuzunda Bakanlar kurulu, faizi serbestçe belirlenecek vadeli mevduatın kapsamını genişletirken, altı ay ile iki yıla kadar vadeli mevduat sertifikası çıkarılmasına da olanak tanımıştır(50). 1983 yılı Aralık ayından sonra ticari bankalar için kredi faizlerini serbestçe belirlemeleri imkanı getirilmiştir. Ancak Türkiye'nin ihracata yönelik sanayileşme ve döviz kazandırıcı diğer faaliyetleri destekleme yönünde, yapmış olduğu tercihin ve tarım sektörünün ülkemiz için önemi gözönüne alınarak bazı sektörlerde tercihli kredi faizi uygulaması sürdürülmüştür(51).

1 Ocak 1982'de mevduat faizlerine aylık sürelerine göre faiz uygulaması başlatılmış, 1985 başında bir takım düzenleyici kısıtlamalar getirilmiş ve aynı yıl sonunda serbest faiz sistemine son verilmiş, mevduat faizlerini belirleme yetkisi Merkez Bankasına devredilerek faiz oranları belirlenmiştir. 12 Ekim 1988'de Merkez bankası yayınladığı tebliğlerle 17 Ekim 1988 tarihinden itibaren mevduatların faizini birer aylık sürelerde belirlenmek üzere serbest bırakılmıştır(52).

Nihai hedefin faizlerin serbestçe belirlenmesi olduğu düşünülürse yetkili otoritelerin faiz oranlarının oluşumunda bazı zamanlarda aktif olarak rol olması serbest piyasa ekonomisi kurallarıyla çelişiyor gözükmektedir.

Bütün bu gelişmeleri bir tarafa bıraktığımızda istikrar tedbirleri çerçevesinde faiz oranlarının yükseltilmesindeki amaçları, banka kaynaklarının ve buradan da yatırıma gidebilecek fonların artırılması, tasarrufların artırılarak kaynakların verimli alanlara yönltilmesi, yabancı tasarrufların ülkeye yönelmesi, fiyat istikrarının sağlanmasının kolaylaştırılması(53) olarak düşünüldüğünde enflasyonun, gelir dağılımındaki dengesizliklerin önlenmesinde ciddi başarılar sağlanamamış özellikle 1984'ten itibaren kamu borçlanma gereğinin daha artması sorunuyla karşılaşmış ve bu durum kamu açıklarının ve temel makro ekonomik dengelerin bozulmasına yol açmıştır.

(50) Mustafa Sönmez, 100 Soruda Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992, s.28.

(51) T. Güngör Uras, a.g.e., s.33.

(52) Aslan Eren, a.g.e., s.144.

(53) Öztin Akgüç, Ekonomide Gerçeği Arayış, Bağlam Yayınları No:12, İstanbul, Nisan 1991, s.228.

1.3.1.2.3. Döviz Kuru

Ekonomik dengeleri sağlama, yurtiçi tasarrufları artırma, yabancı sermayeyi özendirme, fiyatların piyasa koşullarında oluşmasını sağlama gibi ortodoks politikalarında kapsayan 24 Ocak kararlarının önemli özelliği, sadece ekonomik kargaşanın içinden çıkmak değil yıllardan beri izlenen stratejilerin değiştirilerek yeni bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmak olarak özetlenmiştir.

Bu çerçevede liberal bir dış ticaret rejimi uygulamasına geçilmiş döviz kurlarının ihracat potansiyelinin gelişmesini engelleyecek biçimde düşük tutulması uygulamasına son verilerek ilk olarak 1 Dolar 47.8 TL'den 71.4 TL'ye çıkarılmıştır. Ayrıca döviz kurlarının ihracat rekabet gücünü koruyarak, piyasa koşullarını dikkate alacak şekilde ayarlanması amacıyla 1 Mayıs 1981 tarihinde günlük kur ayarlama sistemine geçilerek döviz kurlarının esnek bir yapıya kavuşması sağlanmıştır(54). Türk lirasının dolar karşısındaki değeri aynı zamanda diğer ülke paralarına ilişkin döviz kurlarının uluslararası para ve kambiyo piyasasındaki gelişmelerinin izlenmesi, çapraz kurların belirlenmesi merkez bankasının sorumluluğuna bırakılmıştır(55).

İzlenen döviz kuru politikası ile ihraç mallarının dış fiyatlarının düşürülerek, dış satışların ve döviz kazançlarının artırılması dış ilişkilerden doğan rantların ortadan kaldırılması hedeflenmiştir(56).

1980 öncesinde aşırı koruma ve Türk parasının yabancı paralar karşısındaki değerinin yüksek tutulması, özünde ihracat potansiyeli bulunan sektörlerden yeterince yararlanılamaması sonucunu doğurmuş, bu sapmanın giderilmesi ve bununda ötesinden TL'nin değerinin altında tutulması, politikası ihracatın hızlı gelişiminde çok önemli rol oynamıştır(57).

(54) Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, Güzem Yayınları, İstanbul, 1988, s.104.

(55) Suat Öksüz, "Kalkınma Sürecinde Döviz Kuru Politikası, Dışa Açık Enflasyon ve Büyüme Hızı İlişkisi", II. Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Tebliği, D.P.T., İzmir, 1981, s.319.

(56) Fikret Başkaya, a.g.e., s.192.

(57) DPT, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, DPT Yayınları, Ankara, 1990, s.17.

1984-1988 döneminde döviz kuru ve faiz politikaları koordineli bir biçimde yürütülmüştür. Ağustos 1988'den itibaren ise Merkez Bankası bünyesinde kurulan "döviz ve efektif" piyasaları ile kontrollü dalgalı kur uygulamasından serbest kur uygulamasına geçilmiş, çeşitli bölümlerden oluşan ve Merkez Bankası kontrolünde oluşan bu piyasalar, bankaların döviz pozisyonlarını değerlendirebilmenin yanında Merkez Bankasının döviz politikasının yönlendirilmesinde de etkili olmuşlardır(58).

1.3.2. Yabancı Sermaye

Ekonomik mantık değişikliği çerçevesinde gerek yurtdışı tasarruflarından daha geniş ölçüde yararlanabilmesi, gerek çağdaş teknolojinin yurda getirilerek ekonominin rekabet gücünün artırılması bakımından yabancı sermaye politikasına ayrı bir önem verilmiştir.

1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı kanun belli kolaylıklar sağlamış olsa da, yabancı sermayenin ülkeye gelişi için gerekli şartlar hazırlanamamış, Türkiye'nin sahip olduğu işgücü ve doğal kaynaklarla orantılı olarak, yabancı sermaye girişleri artırılamamıştır.

Politik istikrarın sağlanması ekonomik krizin atlatılması için gösterilen çaba, ekonomik reformları devam ettirmedeki kararlı tutum yabancı yatırımcıların Türk ekonomisine olan güvenini artırmıştır. Yabancı Sermaye ile ilgili yasal düzenlemelerin ve idari işlemlerin daha basit ve açık hale getirilmeside ülkemizde yönelen dış kaynaklı sermayenin nedenleri arasında sayılmıştır(59). "Tek Merci" ilkesi ile tüm yabancı sermaye işlemlerinden sorumlu olacak "Yabancı Sermaye Dairesi"nin kurulması, böylelikle küçük bir uygulamada bile gerekli olan Bakanlar kurulunun izni zorunluluğu ortadan kaldırılmış işlemlerin daha da hızlandırılması öngörülmüştür.

8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçevekararnamesi ile Yabancı Sermayeyi teşvik konumunu daha geniş bir yorum getirilmiş, boşluklar doldurulmaya çalışılmıştır(60). Gerçekleştirilen diğer mevzuat değişiklikleri ve dış ticaret rejiminin

(58) T. Güngör Uras, a.g.e., s.91.

(59) Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımı, YASED No:9, İstanbul, 1983, s.5.

(60) Türk Basımında Yabancı Sermaye, YASED No:11, İstanbul, 1991, s.130.

serbestleşmesine yönelik düzenlemeler kısa sürede etkisini göstermiş gerek yabancı sermaye izinlerinde, gerek net yabancı sermaye girişlerinde sağlanan hızlı artışlar kaydedilmiştir(61).

Ağustos 1994 itibariyle toplam 2705 yabancı sermaye ortaklı şirketin toplam sermayesi 49.9 trilyon ulaşmış, bu rakamın % 53.9'una tekabül eden 26.87 trilyon liralık bölümünde direkt yatırımlar neticesinde olmuştur(62).

Tablo 1.1. 1980 Sonrası Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye

	İzin Verilen Yabancı Sermaye Milyon \$	Fiilen Gelen Yabancı Sermaye Milyon \$
1980	97	18
1981	337.5	95
1982	167	55
1983	102.7	46
1984	271.4	113
1985	234.5	99
1986	364	125
1987	536.5	106
1988	824.5	354
1989	1512	663
1990	1861	713
1991	1967	783
1992	180	779
1993	1564*	622*

Kaynak: Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1992); H.D.T.M. Başlıca Ekonomik Göstergeler 1994.

* = Ocak-Eylül, 1993.

1.3.3. Dış Ticaret Politikası

Piyasa ekonomisi kavramının içeriğine inildiğinde piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmanın iç pazarla dünya pazarları arasındaki münasebet ve bağların

(61) Işın Çelebi, Dış Açık Büyüme ve Türkiye, E Yayınları, İstanbul, 1991, s.130.

(62) H.D.T.M., Dış Ticaret Bülteni, Eylül 1994, s.24.

güçlenmesinin gerekliliği görülür. Dışa açılma yalnızca dış ticaret hacminin artırılması değil onun yanısıra fakat ondan daha önemlisi iç pazarları dış rekabete açmak ve müteşebbislerin bakış açısını dış rekabet ölçülerine göre düzenlemektir(63).

24 Ocak kararlarına bu açıdan bakıldığında önemli amaçlardan birinin sanayinin dış rekabete açılması ve bu sayede kalite ve verimlilik artışının yükseleceği kaynakların daha etkin ve rasyonel şekilde kullanılacağıdır(64). Bu amaçlara ulaşmak için ekonomide kaynakların etkin dağılımının ve dolayısıyla üretim birimlerinin verimliliğini düşüren yapay dış ticaret engellerinin kaldırılmasının bir yandan ihracatın gelişmesine yardımcı olacağı, diğer yandan imalat sanayinin ithal mallarına karşı rekabet gücünün artabileceği düşünülmüştür(65).

Geçiş aşamasındaki zorluklar dikkate alınmış, dış pazarlara girmenin, çeşitli bağlantılar kurabilmenin getireceği başlangıç maliyetleri getirilen teşviklerle(66) ve desteklenen politikalarla giderilmeye çalışılmıştır.

İstikrar politikası çerçevesinde dışa dönük ihracata dayalı ve rekabetçi olan bu yeni rejimin uygulamaya konduğu yıllarda öncelik dış dengelerin yeniden kurulmasına ve dış borçların düzenli olarak ödenmesine verilmiştir. İç dengelerin sağlanması esas itibarıyla bu amaca bağımlı kılınmıştır(67).

Dış dengelerin bozulmasının başlıca sorumlusu olarak aşırı değerli döviz kuru, ithal yasakları ve ihracatın özendirilememesi görüldüğünden istikrar programında öncelik bu konulara verilmiş ihracat, kur ayarlamaları yanında mali ve parasal çeşitleri teşvik araçlarıyla da (vergi iadesi, ihracat kredisi vs.) özendirilmiş, böylece ihracat kârlı bir ekonomik faaliyet haline getirilmiş ve ihracat mallarının dış pazarlarında fiyat yönünden karşılaştığı rekabet güçlükleri ortadan kaldırmaya çalışılmıştır.

(63) Şehabettin Yiğitbaşı, Türk Ekonomisinin Değerlendirilmesi Paneli, T.T.O. Yayın No:7, Konya, 1990, s.6.

(64) Halil Dirimtekin, Türkiye Ekonomisi, Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir, 1989, s.190.

(65) İsm Çelebi, a.g.e., s.65.

(66) T. Güngör Uras, a.g.e., s.29.

(67) Uğur Eser, a.g.e., s.74.

İhracattaki gelişmelere paralel olarak geçmiş dönemlerde döviz sıkıntısından doğan ithalat kısıtlayıcı yaklaşımlar aşamalı bir biçimde kaldırılmıştır. 1981 ithalat rejimi ile ithalat kotaları sistemi kaldırılmış, kota kapsamında ithal edilen malların büyük bir kısmı liberasyon listesine geri kalanı ise lisansa bağlı mallar listesine alınmıştır(68).

1.3.4. Para Politikası

Türk ekonomisinin 1980 öncesi düştüğü bunalımdan çıkabilmek için başvurulan tedbirlerden birisinin parasal kaynaklı çözümler olduğu ve bu sayede istenilen hedeflere doğru yönelenebileceği savunulmuştur(69) "Sıkı para politikası" olarak adlandırılan bu strateji ile enflasyonu düşürmek, parasal göstergelerle ekonomiyi disipline etmek, durma noktasına gelen büyüme hızını arttırmaya çalışmak hedefler arasında sayılmıştır(70).

1980'ler Tüm dünyada moneterist politikaların ön planda olduğu bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Bu politika anlayışının temelinde para politikasının maliye politikasından daha etkin olduğu ve enflasyonun temelinde devlet harcamalarının, özellikle aşırı para arzı artışına neden olan kamu sektörü açıklarının yer aldığı savunulmuştur(71). Türkiye'de 24 Ocak kararlarıyla beraber para politikası konusunda özel bir önem verilmiş enflasyonun kaynağı olarak görülen parasal dengesizliklerin önceden belirlenen bir plan dahilinde disiplinli bir para ve kredi politikası izlenerek giderilmesi gerektiği savunulmuştur(72). Bu amaçla

1. Ekonomide tüketim harcamalarını kısip tasarrufları artırmak.
2. Tasarrufları bankacılık sistemine kazandırmak.
3. Bir yandan bankaların ödünç verilebilir fonlarını genişleterek diğer yandan yüksek faiz politikası ile kredi istemini dengelemek.
4. Fonların özendirilen sektörlere akmasını hızlandırmak(73) hedeflenmiştir.

(68) T. Güngör Uras, a.g.e., s.29.

(69) Tezer Öcal, Para Teorisi, Gazi Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 1982, s.796.

(70) T.O.B.B., İktisadi Rapor, 1980, s.2.

(71) M. Sönmez, a.g.e., s.23.

(72) Demir Demirgöl, "24 Ocak Kararlarının İkinci Yıldönümünde Parasal Göstergeler", Para Dergisi, Sayı:8, Ocak 1982, s.4.

(73) Öztin Akgüç, "24 Ocak Kararları ve İzlenen Para Politikasının Amaçları", Para Dergisi, Sayı:8, Ocak 1982, s.30.

Belirtilen amaçlara ulaşabilmek içinde vadeli tasarruf mevduatı ve kredilerde faiz serbestisi, mevduat sertifikası uygulaması, Yabancı bankaların Türkiye'de şube açmalarına izin verme gibi uygulamalar geliştirilmiş, ticari bankaların T.C. Merkez Bankası'ndaki T.L. rezervlerinin kontrol altına alınması kamu harcamalarının kısılarak kamu kesiminin borçlanma gereğinin düşürülmeside istenmiştir(74).

Özel sektörün kredi talebinin büyük bir kısmı ticari bankalar tarafından karşılanmış reeskont imkanı aracıyla da selektif kredi yolunun seçilmesi yoluna gidilmiştir.

Ayrıca sıkı para politikasının izlenebilmesi ve başarısı için K.İ.T. ürünlerine zam, vergi gelirlerinin artırılması, toplu sözleşmelerin yüksek hakem kurulunca sonuçlandırılması gibi önlemler alınarak kamu kesiminin T.C. Merkez Bankası kaynakları üzerindeki baskısı hafifletilmeye çalışılmıştır.

Bir dizi fiyat ayarlamaları, bazı gelirlerin kontrolü ve sıkı para politikası ile aşırı talebin aşağıya çekilmesinde başarılar sağlanmış(75). Para arzının disiplin altına alındığı dönemde enflasyon rakamlarında da önemli gelişmeler sağlanmış 1980'de % 107'ye ulaşan enflasyon 1981'da % 37 1982'de % 27.5 1983'de % 30.5 seviyelerinde seyretmiştir(76).

1983 seçimleriyle tekrar çok partili yaşama geçilmesi siyasi kararlar sonucunda, sıkı para politikası uygulamalarında esneklerin oluşmasına yol açmış, 1984 yılında Merkez Bankası doğrudan kredileri % 96 izleyen yıllarda ortalama % 60'a yakın bir artış göstermiştir(77).

Bütçe gelirlerinde artış sağlanamaması, kamu harcamalarının özellikle de ikame yatırımlarının Merkez Bankası doğrudan kredileri ile finanse edilmesi, iç ve dış borçların artması, kamu borçlanma gereğinin özellikle 1987'den sonra yükselmesi hedeflenen politikaların uzağında kalındığının göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır.

(74) Sudi Apak, Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulamaları, Anahtar Yayınevi, İstanbul, 1993, s.213-214.

(75) Ahmet Kılıçbay, a.g.e., s.167.

(76) DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1992), DPT Yayınları, Mayıs 1993, s.34.

(77) M. Sönmez, a.g.e., s.26.

1.3.5. Maliye Politikası

24 Ocak kararları ile başlatılan istikrar ve uyum politikalarının uygulanmasında parasal politikalar önem bakımından öne alınırken maliye politikalarına tali bir rol verilmek istenmiştir. Buna rağmen maliye politikaları zaman zaman ön plana çıkmış ve önemli roller üstlenmiştir.

1980-1983 döneminin daralma konjunktüründe iç talebi kısmayı hedefleyen maliye politikalarının temelini vergiler oluşturmuştur. Özel sektörün gücünü artırmak için sermaye kesiminin vergi yükünü hafifletici özel tüketimi ise kısıcı tedbirler uygulamaya konmuştur. 1988-1990 dönemi yine maliye politikalarının ağırlıklı olduğu özellikle kamu yatırım harcamalarının kısıtlama altına alındığı bir dönemdir. Bu iki ara dönem arasında (1984-1987) ortalama % 6.5'lik büyüme hızı ile genişlemeci bir dönem yaşanmış, KİT'ler belediyeler, katma bütçeli kuruluşlar ve fonlarla(78) devlet 24 Ocak istikrar tedbirleri amaçlarından uzaklaşarak "yatırımcı" pozisyonuna bürünmüş, altyapı yatırımlarının yoğunlaştığı sanayi yatırımlarının bunun yanında sembolik kaldığı bir süreç yaşanmıştır. Yapılan yatırımların büyük bir bölümünün iç ve dış borçlarla sağlanması yoluna gidilmiş devlet bütçesi ağır yükler altında bırakılmıştır.

Dönem içerisinde izlenen vergi ve kamu harcama politikalarına baktığımız zaman dengeli bir maliye politikasının izlendiğini söylemek güçtür.

1.3.5.1. Vergi Politikası

1980 öncesi dönemde vergi politikası yönünden amaçların uygun bir vergi sistemi kurulamamıştır. Çünkü sanayileşme olgusunun tam manasıyla özümsemeden, sanayileşmiş ülkelerin vergi sistemini uygulamak pratikte bazı sorunlara göndeme getirmiştir(79). 24 Ocak kararları ile vergi politikası yoluyla ekonomide anti enflasyonist bir vergi yapısının oluşturulması, ödemeler bilançosunun düzeltilmesi, büyüme hızının yüksek tutulması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, işsizliğin azaltılması hedeflenmiştir(80).

(78) M. Sönmez, a.g.e., s.91.

(79) Mehmet Tosuner, 1980 Sonrası Türk Vergi Sisteminin Yapısı ve Gelişimi, Bayraklı Matbaası, İzmir, 1989, s.25.

(80) Aytaç Eker, Maliye Politikaları, Takav Yayıncılık, Ankara, 1994, s.303-304.

Dolaysız vergilerin ağırlıkta olduğu vergi gelirleri kompozisyonu dolaylı vergiler lehine değiştirilmiş, dış ticaret rejimi çerçevesinde uygulanan miktar kısıtlamaları tedricen terkedilerek yerine ithalat vergisi ve fon kesintileri ikame edilmiş böylece ilave vergi potansiyeli meydana getirilmiştir.

3065 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle 1.1. 1985 tarihinden itibaren "Katma Değer Vergisi" uygulamaya konmuş üretim üzerinden alınan karmaşık yapıdaki vergiler kaldırılarak vergi sisteminin üretim değişikliklerine duyarlı çağdaş bir yapıya kavuşması sağlanmıştır(81). KDV uygulamasının hemen sonuç vermesi ile dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı kalıcı olarak artmıştır. KDV'nin kapsam ve oranları gelişen ekonomik şartlarla uyumlu bir şekilde çeşitli zamanlarda değişikliğe uğramıştır.

1.3.5.2. Kamu Harcama Politikası

24 Ocak kararlarıyla bütçe açıklarının enflasyonist tesiri dikkate alınarak bütçeyi denkleştirmeye çalışmak en azından bütçe açıklarının mümkün olan en düşük düzeye indirmek hedef olarak tespit edilmiş, bu yönüyle kamu harcamalarının disipline edilmesi amaçlanmıştır.

Devletin 24 Ocak kararları doğrultusunda küçülmesi ve bu amaçla kamu harcamalarının daraltılması hedefi dönem boyunca farklılıklar arzemiş, toplam kamu harcamalarının milli gelire oranı 1980'de % 33.1 iken bu oran 1983'de % 29.1'e indirilebilmiştir. 1990 yılı itibariylede kamu harcama/Milli Gelir oranı % 37.6'ya ulaşması, hedeflendiği gibi devletin küçülmediğinin tersine daha da ekonomi içerisine girdiğini göstermiştir(82).

Kamu harcamaları içerisinde transfer harcamalarının artması bunun yanında cari ve yatırım harcamalarının azalması(83) dikkati çekmiştir. 1981'de transfer harcamalarının milli gelire oranı % 2 iken bu oran 1989'da % 10.7'ya kadar

(81) DPT, 1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar, a.g.e., s.23.

(82) M. Sönmez, a.g.e., s.101.

(83) Kemal Kurdaş, "Para Maliye Politikaları ve Enflasyon", 1985'ten 1986'ya Türkiye Ekonomi Semineri, Mart 1986, s.46.

çıkınıştır(84). Özellikle 1986-1990 döneminde milli gelirin % 33.7'sine ulaşan kamu harcamalarının üçte birinin transfer harcamalarından oluşması, bu harcamalarında % 70'inin iç ve dış borç faizlerine aktarılması ekonominin sağlıklı bir yapı içerisinde olduğunu gösterir. Kamu yatırımlarının bileşimine bakıldığında hakim olan eğilimin altyapıya yönelik olduğudur. 1981 başında toplam kamu yatırımları içerisinde % 40'ı bulan imalat sanayi ve madencilik yatırımı 1989 yılı itibariyle % 7.8 dolaylarında gerçekleşmiştir(85). 1985-1990 yılları itibariyle toplam yatırımlar içerisinde imalat sanayi yatırımları ulaştırma-haberleşme ve konut yatırımlarının arkasından üçüncü sırayı almıştır.

(84) İlhan Uludağ, İzlenen Ekonomik Politikalar Işığında Türkiye Ekonomisi, M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayın No:2, İstanbul, 1990, s.277.
(85) M. Sönmez, a.g.e., s.103.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN 1973-1992 DÖNEMİ DIŞ TİCARETİ

2.1. 1980 Öncesi Dış Ticaret Uygulamaları

Türkiye birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeden daha önce 1930'lardan itibaren sanayileşmeye başlamıştır. 1930-1979 dönemindeki sanayileşme stratejileri belli dönemlerde liberalleşme öğeleri gösterecek şekilde içe dönük bir özellik taşımıştır.

1953 yılına kadar uygulanan liberal dış ticaret ve sanayileşme stratejisi o yıldan itibaren ortaya çıkan ağır döviz darboğazı sonucu ithal ikameci politika araçlarının uygulanmasını gündeme getirmiş, 1953-1960 döneminde ikdisadi şartların gereği, bilinçsiz olarak ithal ikamesi stratejisini uygulayan Türkiye 1960'ların başlarından itibaren bilinçli ve programlı olarak bu politika içerisinde bulunmuştur(86).

İhracatta planlı dönemli birlikte serbest bir rejim uygulanmış ihracatın teşvikleri getirilerek ihracat potansiyelinin artırılması hedeflenmiş ihracat formaliteleri lisans ve tescil gibi kısıtlayıcı önlemler azaltılmıştır.

1960 ve 1970'li yıllarda ithalatın kontrolü ithalat programları ile sağlanmış, DPT, Merkez bankası, Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı ile Ticaret ve Sanayi Odaları Birliğinin katkıları ile hazırlanan ithalat programları Resmi Gazete'de yayımlanmış ve bu yayımlar ithalatı düzenlemek üzere çıkartılan tüm karar ve yönetmelikleri kapsamıştır.

1980 öncesi dönemde ithalat a) Liberasyon listesi, b) Tahsisli İthal Malları listesi çerçevesinde yapılmıştır. Liberasyon listesi, olan hedefleri doğrultusunda ithali gerekli görülen malları içermektedir. Bu mallar genellikle sermaye malları ve hammaddelerden oluşmuştur. Liberasyon listesi I sayılı liberasyon listesi ve "II Sayılı Liberasyon Listesi" olarak iki kısma ayrılmış, I sayılı liberasyon listesinde serbestçe ithal edilebilen hammadde ve yedek parçalar, II sayılı liberasyon listesinde

(86) Emin Çarıkçı, Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: 5, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983, s. 109-110.

ise ithali müsaadeye bağlı olan mamul yarı mamul ve hammaddeler yer almıştır(87). Tahsisli ithal malları listesi genelde plan hedefleri doğrultusunda ithali zorunlu görülmeyen tüketim mallarının ithali için düzenlenmiştir. Bu iki liste haricinde bulunan malların ithalatı otomatik olarak kısıtlanarak, yurt içindeki üretici dış rekabetler korunmuştur.

1980 öncesinde ihracatın istenilen ölçüde gerçekleşmemesi çeşitli nedenlere bağlanmış, bunlar arasında teşvik uygulamalarındaki yetersizlikler, ihraç mallarındaki kalite düşüklüğü, iç talepteki genişleme ve arzın belli oranlarda yetersiz kalışı, pazarlama imkanlarındaki olumsuzluklar TL'nin aşırı değerlenmiş durumu, ihracatı olumsuz yönde etkileyen faktörler arasında sayılmıştır(88). Aşırı Değerlenmiş döviz kuru, ithalatı teşvik edip artırırken ihracatı olumsuz yönde etkilemiş, sektör ve madde bazında sağlıklı kriterlere dayanmaksızın sürdürülen ithal ikamesi politikası iç ekonomide enflasyonist eğimlerle beslenince ara malı yönünden büyük ölçüde dışa bağımlı ve genellikle iç pazara yönelik üretim yapan bir sanayi yapısının ortaya çıkmasına neden olmuş(89). Bu durum ithalatı artırırken ihracatın fiyat artışlarının da dikkate alınıp incelendiğinde reel olarak azalmasına neden olmuştur.

İlk dört plan döneminde ihracat, ithalat ve ihracatın ithalatı karşılama oranları Tablo 2.1.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1.: Planlı Dönemde İhracat ve İthalatın Gelişimi

	İHRACAT (1000 Dolar)	İTHALAT (1000 Dolar)	İHRACAT/İTHALAT (%)
I. PLAN	2.25	3.20	70.5
II. PLAN	3.18	5.29	60.5
III. PLAN	7.96	21.52	36.9
IV. PLAN	21.34	39.98	52.2

Kaynak: Engin Erdoğan 24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin Türkiye'nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim, s. 16.

(87) Sübidey Togan, 1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu, Türk Eximbank Araştırma Dizisi 1, Ankara, 1993, s. 21-22.

(88) Erdoğan Alkin, Uluslararası Ekonomik İlişkiler, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 287-289.

(89) Engin Erdoğan, a.g.e., s. 15.

Tablodan da izleneceği gibi Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ihracat gelirleriyle ithalatın % 70.5'i karşılırken bu oran Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma planı döneminde % 39.6'a kadar düşmüştür. Bu olumsuz gelişmede yukarıda belitilen şartların yanında ihracatın yapısının sanayi ürünleri lehine değiştirilememiş olması, ihracat mallarının çeşitlendirilememesinin de etkisi olmuştur.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren petrol krizi ile birlikte ithalatı artan, ihracatın birkaç ürünle sınırlı kalan, gelişen iç ve dış konjoktürel dalgalanmaların etkisi altında kalan Türkiye ekonomisi dönemin son yıllarına doğru ciddi darboğazlara girmiştir.

Dış Ticaretimizin 1970'li yılların sonlarında izlediği olumsuz seyir Dünya ticaret hacmi payındaki gelişmelerden de kolayca anlaşılabilir. 1966-1976 döneminde % 0.27'den % 0.39'a yükselen dış ticaret payı 1977'den itibaren azalma göstererek 1979'da % 0.24'e kadar düşmüştür(90).

Dış Ticaretin Ülke ekonomisi içindeki yeri de benzer bir gelişme göstererek ithalat ve ihracat toplamının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı 1976 yılına kadar yükselerek % 17.3'e kadar çıkmış 1977'den itibaren düşme eğilimine girerek 1979 yılında % 12.4'e kadar gerilemiştir(91). Tablo 2.2.'de döneme ilişkin dış ticaret rakamları verilmiştir.

Tablo 2.2.: 1973-1979 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
İTHALAT (MİLYON DOLAR)	2.086	3.777	4.738	5.129	5.796	4.599	5.069
İHRACAT (MİLYON DOLAR)	1.317	1.532	1.401	1.969	1.753	2.288	2.261
DIŞ TİCARET HACMİ	3.403	5.309	6.139	7.089	7.549	6.887	7.330
İHRACATIN % İTHALATIN KARŞ. ORANI	63.1	40.6	29.6	38.2	30.2	49.8	44.6
DIŞ TİCARETİMİZİN % DÜNYA TİC. İÇERİSİNDEKİ PAYI	0.32	0.34	0.39	0.39	0.37	0.29	0.24
DIŞ TİCARETİMİZİN % GSYİH'ya ORANI	15.9	17.9	17.2	17.3	15.8	13.2	12.4

Kaynak: T.O.B.B. İktisadi Rapor, 1981, s.17.

(90) T.O.B.B. İktisadi Rapor, 1980, s. 37.

(91) Ergin Erdoğan. a.g.e., s. 20.

2.1.1. 1973-1980 Dönemi İthalat

2.1.1.1. İthalat Hedefleri

Üçüncü Plan dönemi ithalat projeksiyonları "ithalat input tabloları" düzenlenerek hazırlanmıştır. Bunun yanında mal düzeyinde ithalat tahminleri yapılmış ve özellikle demir-çelik, gübre ham petrol ve makina teçizat gibi ithalat içinde büyük ağırlık taşıyan temel mallarda fiziki dengelerden hareket edilerek ithal gerekleri belirlenmiştir(92). İthalatta öngörülen yıllık ortalama artış hızı % 10.4 olarak belirlenmiş. Ara malı ithalat oranının düşmesi ve yatırım malları ithalat oranının yükselmesi arzulanmıştır(93).

2.1.1.2. İthalatın Yapısı ve Gelişimi

Türkiye'nin o dönemde içinde bulunduğu iç ve dış şartlar uygulanmak istenen ithal ikamesi politikasına rağmen ithal gereğini ve fiili ithalatı hızla yükseltmiştir. Öngörülen yıllık ortalama artış hızı % 10.4 iken, 1973'de % 33.5, 1974'de % 81.1 1975'de % 25.4, 1976'da % 8.2, 1977'de % 13.02 oranında artan ithal artış hızı 1978'de % 21 oranında azalmış 1979'da % 10.2 oranında tekrar artmıştır(94).

Dış koşullar arasında daha öncede belirttiğimiz gibi petrol, makina-teçizat, hammadde fiyatlarında, 1973'ten sonra yaşanan petrol krizi sebebiyle meydana gelen artışlar yeralırken, ülke içindeki benimsenen sanayileşme politikasının getirdiği çelişkiler yanında izlenen yanlış politikalar, yüksek korumanın getirdiği rahat ve aşırı yatırım talebi, fazla değerlenmiş döviz kuru ve yüksek enflasyonunda etkileri birleştiğinde % 98.1'ini hammadde ve yatırım mallarının oluşturduğu bir ithalat tablosu ortaya çıkmıştır.

(92) Ü.B.Y.K.P., s.372

(93) Memduh Yaşa, a.g.e., . 372.

(94) Erdoğan Alkin, a.g.e.,s. 290.

Tablo 2.3.: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (%)

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
YATIRIM MALLARI	48	34.1	41.4	43.6	38.9	35.3	31.5	20.0
HAMMADDELER	47.6	61.7	54.3	53.3	58.0	62.6	66.6	77.8
TÜKETİM MALLARI	4.4	4.2	4.3	3.1	3.1	2.8	1.9	2.2

Kaynak: TÜSİAD, The Turkish Economy İstanbul 1978 s. 157 ve Maliye Bakanlığı Yıllık Raporlar, Çeşitli Yıllar.

1980 öncesinde Türkiye'de ithalatın büyük bir bölümü liberasyon listeleri, tahsisli ithal malları listeleri ve anlaşmalı ülkeler kontenjan listelerinden teşekkül etmiştir. Bu listeler dışında bırakılan malların ithali yasaklanmış böylece sanayinin korunması ve teşviki gözönünde bulundurulmuştur. Ülke içinde üretilen, ancak iç talebi karşılayamayan mallar kota listelerine alınarak, iç talep açığını kapatacak kadar ithallerine müsaade edilmiştir(95).

Tablo 2.4.: İthalatın Finansman Kaynaklarına Göre Dağılımı (%)

	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Liberasyon	66.8	61.6	64.7	70.1	69.6	67.0	72.4
Tahsisli Mallar	18.4	24.5	22.3	20.0	17	19.2	14.7
Anlaşmalı Ülkeler	5.9	3.4	1.8	1.1	1.4	2.2	2.1
Proje Kredileri	6.4	4.6	7.8	5.3	8.5	7.0	8.3
Bedelsiz ithalat	15	2.1	2.6	1.7	2.6	2.4	15
Özel Yabancı Sermaye	0.4	3.0	0.5	0.7	0.5	1.4	0.5
Diğer	0.6	0.8	0.3	1.1	0.4	0.8	0.5

Kaynak: Erdoğan Alkin, a.g.e., s. 303-307.

Tablo 2.4.'de görüldüğü gibi liberasyon, tahsisli mallar ve anlaşmalı ülkeler listesinden oluşan programlanmış ithalat dönem boyunca ağırlığını korumuş, liberasyon listesi dahilinde ithalat % 70'ler seviyesinde seyrederken tahsisli mallar ve anlaşmalı ülkeler listesine dahil ithalatta sürekli bir düşüş kaydedilmiştir.

(95) Ali Altıntaş, Türkiye'de Koruma Politikası ve Dışa Açılma, D.P.T. No: 2045, Ankara, 1986, s. 15.

2.1.2. İthalatı Etkileyen Faktörler (1973-1980)

Türkiye'de ithal ikamesine dayalı sanayileşmeyi korumak ve teşvik etmek için dolaylı ve dolaysız çeşitli tedbirler alınmış ve uygulanmıştır. Bu uygulamayla döviz tasarrufu sağlanması, ödemeler dengesini açıklarının kontrol edilmesi ve benimsenen politikalar doğrultusunda hedeflere ulaşılması amaçlanmıştır.

2.1.2.1. Kotalar

İthalatı miktar yönünden kısıtlamak için getirilen kota sistemi kıt döviz imkanlarının en rasyonel bir şekilde kullanılması amacıyla benimsenen koruma aracıdır.

Türkiye'de içe dönük sanayilerin korunmasında kullanılan başlıca araçlardan birisi "ithalat kotaları" olmuştur. 1981 ithalat rejimi ile kotalara son verilinceye kadar ithalatın sınırlandırılmasında kritik önem taşımıştır(96).

Yerli sanayi korumak, döviz rezervlerini kalkınma önceliklerine ve sektör önemine göre tahsis etmek, lüks tüketim mallarının ithalini önlemek, döviz giderlerini döviz gelirlerine göre düzenlemek gibi araçlarıda içeren kota sistemi dönem içerisinde bürokrasisinin yoğunlaşmasına, maliyetlerin artmasına ulusal paranın değerlenmesine, ihracatın gerilemesine rüşvet ve yolsuzlukların artmasına yolaçmıştır(97).

Kota sisteminin işleyişi (idari gecikmeler, döviz darboğazı vb. sebeplerle) ithal girdişi kullanan üreticinin üretimini aksatmış ve ithal mallarının fiyatlarını artırmıştır. Özellikle sanayici kotasından faydalanamıyan bazı üreticiler hammadde yedek parça vb. gerekli ithal girdilerini normal ithal fiyatının çok üzerinde almak zorunda kalmışlardır(98).

(96) Hatice Kökden, "Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Deneyimi Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretinde Son Gelişmeler", HDTM, Ankara, 1990, s. 107.

(97) Halil Seyidoğlu, Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası, Ankara, 1982, s. 50.

(98) Cem Alpar, Türkiye'nin Planlı Dönemde İmalat Sanayini Koruyucu Dış Ticaret Politikası, Ankara, 1974, s. 85.

2.1.2.2. Gümrük Vergileri

Cumhuriyet döneminde yerli sanayi koruyucu nitelikte ilk spesifik esaslı gümrük vergileri 1929 yılında kabul edilmiş 1954 yılında spesifik esastan advalerem sisteme geçilmiştir. 1964 yılında çıkarılan 471 sayılı kanunla gümrük giriş tarife cetvellerindeki vergi oranları değiştirilerek genel ve anlaşmalı tarife uygulaması yürürlüğe konmuştur. Ayrıca aynı kanunla Bakanlar Kurulu'na gümrük tarifelerinde gerekli değişiklik yapma ve uygulama yetkisi verilmiştir(99).

Tablo 2.5.: İthal Vergileri ve Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Vergi Gelirleri (Milyon TL)	51.957	65.156	95.008	127.005	169.248	246.419	405.483
İthal Vergileri (Milyon TL)	7.435	10.935	14.725	21.634	24.539	34.768	64.936
İthal Vergi/Vergi Gelirleri (%)	14.3	16.8	15.5	17.0	15.5	14.1	16.0

Kaynak: Maliye Bakanlığı, İktisadi Raporlar, Değişik Yıllar.

Türkiye'de gümrük vergileri yerli sanayi teşvik ve koruma aracı olarak değil, devlete gelir getiren önemli bir kaynak olarak görülmüştür. Çünkü ithalat tamamen kota sistemine göre yürütüldüğünden sanayinin kotalarla korunması yanında gümrük vergilerinin koruyuculuğu ikinci plana itilmiştir. Tablo 2.5.'ten görülebileceği gibi toplam vergi gelirlerinin ortalama % 15'ini oluşturan ithal vergi gelirlerine akaryakıttan alınan gümrük ve istihsal vergileri ile belediye payı dahil edildiğinde ithal vergi gelirlerinin önemi daha da artmaktadır.

2.1.2.3. Aşırı Değerlenmiş Kur Politikası

Türkiye'de kontrollü kambiyo rejimi, bir miktar kısıtlaması, aracı olarak kotalarla birlikte kullanılmıştır. Aşırı değerlenmiş döviz kurları bir yandan ihracatı caydırıcı etki yaparken diğer yandan da ithalatı ikame eden sanayiciler üzerinde önemli etkide bulunmuşlardır. Türkiye'de bu politikanın ithal ikamesi endüstrilerini teşvik amacıyla uygulandığı düşünülmüştür. Bu etki ilk olarak ithal ikameci endüstrilerin ihtiyacı olan makina-tehizat ve hammaddelerin düşük fiyatlardan

temin edilmesi ikinci olarak ta ihracatı caydırıcı etkileri dolayısıyla kaynakların ithal ikamesi endüstrilerine aktarılmasını teşvik etmek şeklinde ortaya çıkmıştır(100).

İzlenen aşırı değerli kur politikası satın alma gücü paritesine göre devamlı düzeltilmemiş ve uzun bir dönem boyunca ithal ikamesi ve korumacılık politikasının önemli aracı olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Bu durum aynı zamanda Türkiye'de yatırım malı üreten sektörlerin gelişmesini önleyen en önemli etken olurken sanayinin gelişmesinde önceliği tüketim malları üreten alt sektörlere bırakmıştır(101).

2.1.3. İhracat (1973-1980)

2.1.3.1. İhracat Hedefleri

Ü.B.Y.K.P.'nında, geleneksel ürünlerin ihracat olanakları sınırlı olduğundan, toplam ihraç ürünlerinin çeşitlenmesi özellikle sınıai ürünlerin payının artması gerektiği belirtilmiştir. Genel olarak sanayi ürünlerinin ihraç edilebilir düzeye gelmesi önce yurtiçi pazar için üretim yapılmasına, maliyet ve kalitenin dış talebe uygun bir yapıya dönüşmesine bağlı olduğu düşünülerek ihracatın teşviki ve ithal ikamesi politikalarının birbirinin alternatifi değil tamamlayıcısı olduğu savunulmuştur(102). Ayrıca ihracatın hızla artırılması ve ihracat yapısının sanayi ürünleri lehine geliştirilmesi için çeşitli özendirme önlemleri (ihracatta vergi iadesi, ucuz girdi, uzun vadeler ve düşük faizli kredi geçici ithal kolaylıkları v.b.) alınması ve gerektiği gibi uygulanması öngörülmüştür. İhracatta güvenilirlik ve süreklilik kazandıracak standartlaşma çalışmalarının hızlandırılarak yaygınlaştırılması da hedefler arasında yer almıştır(103).

2.1.3.2. İhracatın Yapısı ve Gelişimi

1973-1980 döneminde ödemeler dengesi krizinin devam etmesinin temel sebebinin ithal gereğinin devamlı artmasının yanında ihracatın yetersiz gelişimi ve sağlıksız yapısının olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde ithalat hızla

(100) Hatice Kökden, a.g.m., s. 108.

(101) Ali Altuntaş, a.g.e., s. 36.

(102) Ü.B.Y.K.P., s.113.

(103) D.B.Y.K.P., s. 266-267.

genişlerken, ihracatta istenen gelişme sağlanamamış dış ticaretin ve dolayısıyla ödemeler dengesinin büyük açıklar vermesinde ihracatın büyük etkisi olmuştur.

Çeşitli dünya ülkeleri üzerinde yapılan gözlemlerde nüfusu, doğal kaynakları ve gelişmişlik düzeyi ile Türkiye seviyesindeki ülkelerde ihracat ulusal gelirin % 15'leri seviyesinde iken bu oran 1980 yılına kadar ülkemizde % 3-7 arasında değişmiştir ve özellikle 1970'li yılların sonlarına doğru bu oran önemli ölçüde gerilemiştir(104).

1980 öncesinde ihracatımızın trendi ithalatımızdan farklı olmuştur. İthalattaki artış hızlı ve sürekli olmasına karşın ihracat ta yalnız yükselişlerle değil düşüşlerle de karşılaşmıştır.

Tablo 2.6: Türkiye'nin 1973-1979 Dönemi Dış Ticareti ve Dış Ticaret Dengesi

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
İHRACAT (MİLYON DOLAR)	1.317	1.532	1.401	1.960	1.753	2.288	2.261
İTHALAT (MİLYON DOLAR)	2.086	3.778	4.739	5.129	5.796	4.599	5.069
DIŞ TIC. AÇIĞI (MİLYON DOLAR)	769	2.246	3.338	3.169	4.043	2.311	2.808
İTHALATIN İHRACATLA KARŞILANMA ORANI %	63.1	40.6	29.6	38.2	30.2	49.8	44.6

Kaynak: T.O.B.B. İktisadi Rapor 1981, s. 27

1973'de 1.317 Milyon dolar olan ihracat 1974'de 1.532 Milyon dolara ulaştıktan sonra 1975'de % 8.6 azalmış ve 1976'da ise % 40 oranında genişleyerek 1.960 Milyon dolara ulaşmıştır. 1977 yılı ihracatın düştüğü dış ticaret açığının dönem içerisinde rekor düzeye ulaştığı bir yıl olmuştur. Dönemin son iki yılında ise ihracatta gözle görülür bir değişimin olmadığı buna mukabil ithalatın ve dış ticaret açığının arttığı göze çarpmaktadır.

Üçüncü Plan döneminin başında ihracat gelirleri ithalatın % 63.1'ini karşılarken dalgalanmalarla birlikte bu oran 1979 yılında % 44.6'ya düşmüştür.

(104) Zeyyat Hatiboğlu, Türkiye İktisadına Güncel Bir Yaklaşım, Temel Araştırma A.Ş., Yayınları, No: 7, İstanbul, 1986, s. 135.

Planlı dönem boyunca ve özellikle 1980 öncesi Türkiye ihracatının daha çok OECD ve AET ülkelerinde yoğunlaştığı görülür(105). Böyle bir yoğunlaşmanın Türkiye'ye karşı takınılacak siyasal ve ekonomik tavırlardan dolayı ihracatı olumsuz etkilediği görülebilir.

Tablo 2.7. İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

ÜLKELER	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
OECD	949.0	1081.2	985.1	1483.2	1234.7	1506.0	1446.08
İKİLİ ANLAŞMALI ÜLKELER	50.8	78.2	73.7	81.1	80.4	108.3	127.1
DOĞU VE AVRUPA ÜLKELERİ	51.1	67.9	49.0	85.8	93.9	218.7	174.4
ORTADOĞU VE KUZAY AFRİKA ÜLK.	63.7	104.5	158.5	172.7	201.2	306.8	358.1
DİĞER ÜLKELER	202.5	200.4	134.8	237.4	142.8	147.6	154.8

Kaynak: V. Beşyillik Plan Destek Çalışmaları 1. DPT No: 1975, Ankara, Ocak 1985, s. 76.

İhracatın Sektörler itibariyle dağılımına bakıldığı zaman ihracatın büyük bir bölümünün tarım ve tarıma dayalı sanayi ürünlerinden oluştuğu görülür. İhraç ürünlerinin çeşitli mallara yaygınlaştırılmaması ve iç ve dış konjktür dalgalanmalarından etkilenmesi, ihracatın 1980 öncesinde sağlıksız bir yapı içerisinde bulunduğunu göstermektedir.

Tablo 2.8. İhracatın Ana Sektörler İtibariyle Dağılım (%)

SEKTÖRLER	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Tarım Ürünleri	13.24	9.64	11.04	13.89	16.07	20.87	17.55
Madencilik	2.99	5.12	7.52	5.58	7.16	5.42	5.84
İmalat Sanayii	83.22	85.24	81.44	80.53	76.76	73.72	76.62
A. Tarıma Dayalı Sanayi	65.46	54.51	54.20	54.70	50.68	50.74	47.81
B. Diğer Sanayiler	17.75	30.73	27.24	25.83	26.08	22.97	28.81

Kaynak: V. Beş Yıllık Plan Destek Çalışmaları, a.g.e., s. 75.

Türkiye ihracatının yapısını incelerken üzerinde durulması gereken noktalardan biri dış ticaret hadleri ve ihracatın satın alma gücü ile ilgilidir. Tablo

(105) Yatırımların ve İhracatın Teşvikler: Yatırımları ve İhracatı Teşvik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: 1872, DPT Ankara, 1982, s. 99.

2.9'dan da görüldüğü gibi Türkiye'nin dış ticaret hadleri gittikçe bozulan bir yapı içerisinde bulunmuştur. Bu dönemde dış ticaret hadlerindeki bozulma ihracatın yapısında bazı değişikliklerin yapılması mecburiyetini gündeme getirmiştir.

Tablo 2.9.: Türkiye'nin Net Dış Ticaret Hadleri (1977= 100)

	İhracat Fiyat Endeksi	İthalat Fiyat Endeksi	Dış Ticaret Hadleri
1974	136.0	147.9	92.0
1975	128.3	165.1	77.7
1976	133.3	167.0	79.8
1977	-	-	-
1978	154.9	209.8	73.8
1979	182.4	247.5	73.7

Kaynak: D.P.T., D.İ.E.

1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci politikalar ithalatın artmasını önlemekten ziyade ihracatın gelişmesini önlemiştir. Enflasyon artışına ve TL'nin aşırı değerlenmesine rağmen devalüasyona gidilmemesi(106) ihracatın artması için gerekli kolaylıkların sağlanamaması Türk dış ticaretini dünyanın kapalı ekonomilerinden biri durumuna getirmiştir. Bu durum dış ticaret hedeflerine ulaşılmasını engellemiş özellikle ihracat için öngörülen rakamların yanında yapısal değişme hedefinde gerisinde kalmıştır.

2.2. 1980 Sonrası Dış Ticaret Uygulamaları

Türkiye'de yüksek gümrük duvarları, kontrollü ithalat ve kambiyo rejimleri ile desteklenen ithal ikamesine yönelik sanayileşme Türkiye iktisat literatüründe 24 Ocak kararları olarak adlandırılan bir dizi tedbirlerin alındığı 1980 yılına kadar sürmüştür.

(106) Asaf Savaş Akat, "Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Gözlemler", Toplumların Dergisi, Kış, 1980, s. 160.

1980 yılından itibaren dünya ekonomilerine uyum sağlamak üzere önemli adımlar atılarak dışa dönük bir ekonomi politika ve kalkınma strateji izlenmeye başlanmış dış ticaretin serbestleştirilmesi ve ihracatın desteklenmesi bu politikanın başlıca unsurları olmuştur.

Türkiye'nin dış ticaret politikasının yapısı 1980'den sonra önemli değişimlere uğramış kotalar ve ithal yasakları kaldırılmış, sermaye hareketleri ve kambiyo rejiminde önemli ölçüde serbesti sağlanmış, ihracatı kolaylaştırıcı tedbirler artırılmış, buna ilaveten dış ticaret kurumsal düzenlemelerle de teşvik edilmiştir.

İhracatı teşvik politikasının başlıca iki enstrümanı TL'nı aşırı değerlilikten kurtarmak ve ihracata çeşitli sübvansiyon ve destek sağlamak olmuş(107), ihracatın artışında bu iki aracın önemli rolü olmuştur.

Başbakanlık Müsteşarlığı'na bağlı olarak kurulan "koordinasyon kurulu", "para kredi kurulu" "Yabancı Sermaye Dairesi" gibi birimler bürokrasinin azaltılması, işlemlerin hızlandırılması için faaliyete geçirilmiştir. Koordinasyon kurulunun görev sahası ithalat ve ihracat rejimlerinin esaslarını tespit etmek dış ilişkilerde koordinasyonu sağlamak olarak belirtilmiştir.

Teşvik uygulamalarının basitleştirilmesi bürokrasinin azaltılması ve teşvik sisteminde bütünlüğün sağlanması için yatırım ve ihracat teşviklerine ilişkin işlemlerin sonuçlandırılması yetkisi de DPT'ye verilmiştir(108).

Bu dönemde ekonominin dışa açılması somut olarak kısa sürede hissedilmiş ihracat, ithalat ve dış ticaret hacminin milli gelir içindeki payının yükselmesi ile kendini göstermiştir(109).

(107) Ahmet Kılıçbay, Türk Ekonomisinin Son 10 Yılı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991, s.15.

(108) Sadık Acar, Türkiye'de İktisadi Yapılanmadan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözümüne Yönelik Politikalar (1930-1988), K.T.O., Konya, 1989, s.29.

(109) DPT, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, a.g.e., s. 39.

Tablo 2.10. Dış Ticaret Göstergelerindeki Gelişmeler (%)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
İhracat/İthalat	36.8	52.7	65.0	62.0	66.3	70.2	67.1	72.0	81.4	73.8	59.0	64.6	64.3
İhracat/GSMH	5.0	7.9	10.6	11.1	14.2	14.8	12.7	14.9	16.5	14.4	12.0	12.5	13.0
İthalat/GSMH	13.6	15.0	16.3	17.9	21.4	18.9	20.1	20.2	20.2	19.6	20.8	19.4	20.2
Dış ticaret hacmi/GSMH	18.6	22.9	26.9	29.0	35.5	36.5	31.8	35.9	36.7	34.0	32.8	31.9	33.2

Kaynak: DPT, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar s. 35, Dış Ticaret İstatistikleri, D.İ.E., s. 11.

İhracatın GSMH'ya oranı 1980 yılında yüzde 5.0'den 1992'da yüzde 13'e ve ithalatın GSMH oranında yüzde 20.2'dan yüzde 19.6'ya yükselmiştir. Dış ticaret hacmide benzer gelişme göstererek yüzde 18.6'dan yüzde 33.2'ye yükselmiştir.

İhracatta ürün ve pazar çeşitliliği sağlanmış, 1980 öncesi geleneksel tarım ürünleri ihracatından dış ticaret rejiminde alınan tedbirlerle sanayi ürünlerinin ağırlığı oluşturduğu bir ihracat yapısı oluşturulmuştur. İhracayya çeşitlenmenin ölçütü olan "Gini-Hirschman Katsayısı" 1980'de 38.5'den 1989'da 31.6'ya düşmüştür(110). İhracat alanındaki olumlu gelişmelerin genellikle kalkınmakta olan ülkeler aleyhine seyreden dış ticaret hadlerine ve gelişmiş ülkelerin korumacı tedbirlerine rağmen sağlanması izlenen dış ticaret politikasının başarısı olarak dikkati çekmiştir.

İthalat rejiminde bu dönemde önemli ölçüde liberalleşmeye gidilmiş ithalat teminatları azaltılmış, liberasyon listeleri yeniden düzenlenmiştir. İthalat rejimi ile kota listeleri kaldırılmış böylece kota rantının ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

2.2.1. 1980'den Sonra İthalat Rejimi'nin Genel Değerlendirilmesi

Türkiye'de ilk defa ithalat rejimi uygulamasına, 1958 yılında alınmış olan istikrar tedbirleri ile başlanmış ve bu yıldan sonra 24 Ocak 1980 tarihine kadar çok önemli değişikliğe uğramamıştır.

Ekonomik alanda alınan yeni tedbirler neticesinde yüksek gümrük duvarları ile yerli sanayinin korunmasına yönelik ithalat politikası terkedilerek yerine sanayinin dış rekabete açılması, aşırı fiyat artışlarının denetim altına alınması(111) kaynak dağılımında etkinliğin artırılması, iç pazarın uluslararası sistemle bütünleştirilmesini amaçlayan(112) liberal ithalat politikasının uygulanmasına başlanmış, fon ödemek suretiyle ithal edilecek madde sayısının artırılması bu suretle yeteri kadar üretilmeyen ve dağıtımında aksaklıklar görülen maddelerin fiyatlarındaki aşırılığı önlemek, kaçakçılığın ve haksız kazançların önüne geçmek, bazı sektörlerle nisbi bir koruma sağlamak, konut fonu oluşturarak konut sorununun çözümü için sağlıklı finansman kaynaklarının oluşturulması amaçlanmıştır(113).

Ocak 1981'de yürürlüğe giren ithalat Rejim kararı ile kotalar azaltılmış ve II sayılı liberasyon listesinde yer alan birçok mal I sayılı liberasyon listesine aktarılmıştır(114).

1983 yılından itibaren fon uygulamasına geçilmiş ve daha önce müsadeye tabi maddeler listesinde yer alan birçok madde toplu konut fonu kesintisine tabi tutularak libere edilmiş, fon miktarının ayarlanması sırasında iç ve dış fiyatlar arasında dengenin sağlanması, henüz dış rekabete girmemiş sanayilerin nisbi olarak korunması gibi unsurlara dikkat edilmiştir(115).

1984 yılı başında kota listeleri kaldırılmış ve bütün ithalat üç ayrı liste içerisinde (izne tabi mallar ithaline izin verilmeyen mallar, libere mallar) sınıflandırılmıştır(116).

Listelerde yapılan değişikliklerle silah, mühimmat, uyuşturucu ve ithali özel kanunlarla yasaklanmış mallar dışında ithali müsadeye bağlı mal sayısı tedricen azaltılmıştır. 1983 yılında 1300 adet olan müsadeye tabi mal sayısı 1984'de 1000

(111) Tamer Dizioğlu "Uygulanmakta Olan Dış Ticaret Politikasının Genel Değerlendirilmesi", Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretinde Son Gelişmeler, H.D.T.M. Ankara Mayıs, 1990, s. 59.

(112) 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, a.g.e., s. 43.

(113) Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi, Beta Yayınevi, Eskişehir, Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim, 1995, s. 273.

(114) Sübidey Togan, a.g.e., s. 23.

(115) Tamer Dizioğlu, a.g.m., s. 59-60.

(116) Rıdvan Karluk, a.g.e., s. 273.

1985 yılında 615, 1986 yılında 245, 1987 yılında 111'e, 1988 yılı başında 33'e 1989'da 16'ya indirilmiştir(117). 1990 yılı ithalat rejimine göre özel kanunlarla ithali yasak olan malların dışında ithali izne bağlı hiçbir mal kalmamıştır.

İthalat mevzuatında yapılan değişikliklerle formalitelerin azaltılmasına özen gösterilmiş ve ithalat işlemlerinde Bankalara, odalar ve ihracatçı Birliklerine daha çok yetki verilmiş ve ithalatçı belgelerinin geçerlilik süreleri uzatılmıştır.

Birçok maddenin gümrük vergisi, hammadeden mamule doğru artan bu şekilde yeniden düzenlenerek iç piyasada aşırı fiyat artışlarına konu olan maddeler ile sanayinin gelişmesine katkıda bulunabilecek hammaddelerin gümrük vergilerinin düşük tutulmasına dikkat edilmiştir.

İthalatın libere edilmesine paralel olarak, yerli imalatçıların dumpingli ithalat tehdidi ile karşı karşıya kalması "Anti Damping Mevzuatı" olarak da anılan "İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesine ilişkin kanunun Ekim 1989'da yürürlüğe girmesini sağlamıştır(118).

2.2.2. İthalat Vergi Uygulamaları

Türkiye'de 1980'den sonra uygulanan ithalat rejimi çerçevesinde 1993 yılına kadar ithalatta uygulanan vergi, resim ve fonlar dokuz başlık altında toplanabilir. Gümrük Vergisi, Damga Resmi, Belediye Hissesi, Ulaştırma Altyapılar Resmi, Toplu Konut Fon, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu, Maden Fonu, Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu ve Katma Değer Vergisi.

2.2.2.1. Gümrük Vergisi

Bugün uygulanan yasal gümrük vergisi oranları 1964 tarih 5383 sayılı "Gümrük Kanununa Bağlı Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" ile belirlenmiştir. Gümrük tarifeleri 1.1.1989 yılına kadar "Gümrük İşbirliği Konseyi Nomaklatürü" ne (CCCN) göre bu tarihten sonra ise "Armonize

(117) Ahmet Yakıcı "1983-1988 Yılları Arasında İzlenen İthalat Politikaları ve Uygulanan İthalat Rejimleri" 1938-1988 Döneminde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu, H.D.T.M: Ankara, 1990, s. 81.

(118) Sudi Apak, a.g.e., s. 197.

sistem Nomanklatürü"ne dayalı "İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümrük Giriş Tarife Cetveli'ne göre hazırlanmıştır(119).

Gümrük vergisi oranları mala ve ithalatın yapıldığı ülke ya da ülke gurublarına göre önemli farklılıklar göstermektedir.

2.2.2.2. Belediye Hissesi

5 Şubat 1981 tarih ve 17242 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış olan 2389 sayılı "Belediyelere ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkındaki Kanun'un hükümleri çerçevesinde gümrük vergisinin yüzde 15'i oranındaki bir pay "belediye hissesi" olarak alınmakta ve gümrük vergisi ile hazineye gelir olarak kaydedilmektedir(120).

2.2.2.3. Damga Resmi

Damga Resmi 31.10.1990 tarih ve 2675 sayılı "ithalde Alınacak Damga Resmi Hakkında Kanun" hükümleri uyarınca malın ithali sırasında, düzenlenen Gümrük Giriş Beyannamesinde esas olan gümrük vergisi tutarı üzerinden alınır. 1963 yılında uygulanmasına yüzde 5 olarak başlanan damga resmi dönem içerisinde çeşitli değişikliklere uğramış, 1981 de yüzde 1 olarak belirlenmiş ve 1988'den itibaren yüzde 10 olarak tespit edilmiştir(121).

2.2.2.4. Ulaştırma Altyapı Resmi

1989 tarihinde 20201 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 3571 sayılı kanun hükümleri çerçevesinde ithal edilen her türlü madde ulaştırma Altyapı Resmi'ne tabii tutulmuştur. Altyapı Resmi İthal edilen maddenin gümrük vergisine esas olan değer, ithalat sırasında ödenen her türlü vergi, resim, harç ve ithalat ile ilgili olarak yapılan diğer giderler toplamı üzerinden kara, hava ve demiryolu ile yapılan ithalattan yüzde 3 denizyolu ile yapılan ithalattan yüzde 4 oranında tahsil edilmiştir(122).

(119) Rıdvan Karluk, a.g.e., s. 276.

(120) Sübidey Togan, a.g.e., s. 36.

(121) Rıdvan Karluk, a.g.e., s. 278.

(122) Rıdvan Karluk, a.g.e., s. 278.

2.2.2.5. Toplu Konut Fonu

Fon 15.2.1984 tarih ve 2976 sayılı "Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun" hükümleri çerçevesinde yürürlüğe konmuş olan Toplu Konut Fonu ile ilgili düzenlemeler, ithalat Rejimi kararları ile yapılmıştır. Fon genelde "miktar" bazen de "değer" bazında uygulanmaktadır. Fon ödenerek ithal maddelerinin belirlenmesi ile fon tutarlarının yeniden düzenlenmesi Dış Ticaret Müsteşarlığının bağlı bulunduğu bakanlığın önerisi ile Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmaktadır(123).

2.2.2.6. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF)

1984 tarihi ve 18451 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış olan "Türk Parasının Kıymetini Koruma" Hakkında ki kararın 28. Maddesi ile Merkez Bankası'nda Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu oluşturulmuştur. Fon'un kaynağı ithal edilen her türlü malın CIF değerinin % 2'si tutarındaki kesintidir. Fon kesintisi 1987'de % 4'e 1988'de % 10'a çıkarılmıştır. Petrol ürünlerinin doğrudan ithal edilmesi halinde CIF değerinin % 15'i normal ve Süper benzin ithalatında ise % 30'u oranında DFİF kesintisi uygulanmaktadır(124).

2.2.2.7. Maden Fonu

Enerji, Metal Sanayi Madenleri ve kıymetli taşlar olarak grublandırılan madenlerin ithalinde, gümrük vergilerine esas olan değerleri üzerinden % 2.5 oranında maden fonu tahsil edilmektedir(125).

2.2.2.8. Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu

1984 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan fon 1988 yılında "Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu hakkında Kararlar" ile değişikliğe uğramıştır. Kabul kredili vadeli akreditif ve mal mukabili ödeme şekillerine göre yapılan ithalatta % 6 oranında kesinti yapılması kararlaştırılmış 1990'da % 1'e indirilmiştir(126).

(123) Sübidey Togan, a.g.e., s. 36.

(124) Sübidey Togan, a.g.e., s. 37.

(125) Rıdvan Karluk, a.g.e., s. 278.

(126) Sübidey Togan, a.g.e., s. 38.

2.2.2.9. İstihsal Vergisi ve Katma Değer Vergisi

İstihsal Vergisi 1956 yılında yürürlüğe giren "Gider Vergileri Kanunu" çerçevesinde malın ithali sırasındaki tüm vergi matrahı üzerinden alınan vergi türüdür. Bu vergi 2.11.1984 tarih ve 18563 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Katma Değer Vergisi Kanunu" ile yürürlükten kaldırılmıştır. İthalatta uygulanan katma değer vergisinin matrahı,

- a) İthal edilen malın gümrük vergisi tarhına esas olan değer,
- b) İthalat sırasında ödenen her türlü vergi, resim, harç ve paylar,
- c) Fiili ithalata yapılan diğer giderler ve ödemeler ile mal bedeli üzerinden hesaplanan fiyat farkı(127).

Katma değer vergisinin oranı başlangıçta vergiye tabi her işlem için % 10 olarak belirlenmiş daha sonra % 12 olarak değiştirilmiştir. 25.9.1980 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile mallar dört grupta toplanmış ve vergi oranı I sayılı listede yer alan mallar için % 1 II sayılı listede yer alan mallar için % 5 III sayılı listedekiler için % 20 ve diğer mallar için % 11 olarak belirlenmiştir(128).

Türkiye'de 1.1.1993'ten bu yana ithalatta ürüne göre tek bir gümrük vergisi esası uygulanmaktadır. 11.7.1992 tarih ve 3824 sayılı Yasa'nın 26. maddesi uyarınca yürürlükten kaldırılmaları sebebiyle 1.1.1993'den sonra ithalat ta damga, ulaştırma-altyapı, belediye hissesi gibi eş etkili vergi ve resimler tahsil edilmemekte bunların yerine Toplu Konut Fonu (TKF) kesintisi uygulanmaktadır(129).

Uygulanan vergi sistemi ile ithalattaki koruma mekanizması saydam ve anlaşılabilir bir nitelik kazanmış, AB'ne giriş sürecindeki ülkemizin ithalatında uygulanacağı stratejiler AB standartlarına göre şekillenmeye başlamıştır.

2.2.3. Nominal ve Efektif Koruma Oranı

Nominal Koruma Oranı yurt içinde üretilen veya ithal edilen ya da yurtdışında üretilmeyip ithal edilen bir malın yurtiçi fiyatı ile CIF fiyatı arasındaki farkın dış

(127) Ömer Demir "İthalatta Vergi Uygulamaları", HDTM, Ankara, 1991, Sayı: 9, s. 26.

(128) Sübidey Togan, a.g.e., s. 39.

(129) Rıdvan Karluk, a.g.e., s. 280.

fiyatın yüzdesi olarak ifadesidir(130). Ancak nominal koruma oranı tüketiciler için anlamlı olurken üreticiler için sağlanmış olan gerçek korumayı göstermez. Üretici açısından önemli olan efektif koruma oranıdır. Efektif Koruma Oranı bir malın üzerine konulan tarifenin o malın üretimine ne oranda gerçek koruma sağladığını ifade eder(131). Yani üretim sürecinde yaratılan katma değer için koruma sonucu ne kadar yükseltildiğini gösterir. Efektif Koruma oranı nihai mal üzerindeki tarife oranı ile doğru orantılı malın üretiminde kullanılan girdiler (ara malları ve hammaddeler) üzerindeki tarife oranları ile ters orantılıdır.

Nominal koruma oranları ithal ikamesi malları üreten yerli üreticiler için ilk bakışta önemli fiyat avantajları sağlar. Ancak bir sektörüne gerçekte efektif olarak hangi oranda korunduğunu ölçmek için nihai mal üzerindeki nominal koruma oranı üzerinden ara malları ithalatında ödediği gümrük ve eşdeğerli vergilerin düşürülmesi gerekir. Korumanın kendisi bir katma değer unsuru olduğundan, bu farkın sektörün toplam katma değerine oranı "efektif koruma oranı"dır. Efektif koruma oranı negatif olan sektörler bir anlamda ithal ikamesi korumacı politikalarla cezalandırılmıştır.

Dış Ticarete konu olan 49 endüstri üzerinde yapılan çalışmada Nominal Koruma Oranı (NKO) ve Efektif Koruma Oranı (EKO)'nın frekans dağılımı tablo 2.11 ve tablo 2.12'de gösterilmiştir.

Tablo 2.11. Nominal Koruma Oranlarının Frekans Dağılımı (Sektör Sayısı)

	1983	1984	1988	1990	1991
> 100	11	12	10	3	3
50.01-100.00	19	20	14	8	5
20.01-50.00	14	14	18	23	24
0.00-20.00	5	3	7	15	17
Toplam	49	49	49	49	49

Kaynak: Sübidey Togan, a.g.e., s. 55.

(130) Müfit Akyüz-Nesrin Ertel, Ekonomi Sözlüğü, Dünya Yayınları, No: 42, Ekim, 1987, İstanbul, s. 244.

(131) Halil Seyidoğlu, Ekonomik Terimler Sözlüğü, Güzem Yayınları, No: 4, Ankara, Ocak, 1992, s. 239.

Tablo 2.12. Efektif Koruma Oranlarının Frekans Dağılımı (Sektör Sayısı)

	1983	1984	1988	1990	1991
> 100	17	19	14	12	10
50.01-100.00	10	11	14	12	13
20.01-50.00	9	8	9	16	14
0.00-20.00	7	6	8	9	11
(0.01)-(-100)	2	2	2	0	1
< (-100.00)	4	3	2	0	0
Toplam	49	49	49	49	49

Kaynak: Sübidey Togan, a.g.e., s. 55.

Tablo'dan da görülebileceği gibi 49 sektörden 1983 yılında 30 1984 yılında 32, 1988 yılında 24, 1990 yılında 11, 1991 yılında 8 sektörde NKO'nun % 50'den yüksek olduğu görülür. Fakat sektör sayısının gittikçe azaldığı NKO'nun % 20'ye kadar olan sektörlerde artış olduğu görülebilir.

NKO'larına paralel olarak EKO'larında 1983 yılında 27 1984 yılında 30, 1988 yılında 28, 1990 yılında 24 ve 1991 yılında 23 sektörün EKO'su yüzde 50'nin üstündedir. EKO'nun eksi olduğu sektör sayısı 1983 yılında 6, 1984 yılında 5, 1988 yılında 4, 1992 yılında 0, 1991 yılında 1'dir.

Sektörler itibariyle Nominal ve Efektif koruma oranlarına bakıldığında Makina ve Taşıma Araçları haricinde 1984 yılından itibaren NKO'larının azaldığı görülür.

Genel olarak koruma oranları temel üretim sektörleri için en düşük madencilik ve enerji için daha yüksek imalat sanayi için en yüksektir. Tablo 2.13'den de görülebileceği gibi imalat sanayi alt grublarında yatırım malları ara mallarına göre, tüketim mallarında yatırım mallarına göre daha fazla korunmaktadır. 1990 yılında ara malları, yatırım malları ve tüketim malları sanayilerinin EKO'ları, sırası ile yüzde 52.38, yüzde 72.93 ve yüzde 79.06'dır.

TABLO 2.13. Sektörel Nominal ve Efektif Koruma Oranları

	1983		1984		1988		1990		1991	
	NKO	EKO	NKO	EKO	NKO	EKO	NKO	EKO	NKO	EKO
I Temel Üretim Sektörleri	24.5	22.03	33.1	31.1	42.1	46.5	10.8	16.5	19.2	26.1
II. Madencilik ve Enerji	560	73.9	60.1	78.6	28.9	37.4	18.2	29.8	17.8	30.0
III. İmalat Sanayii	81.8	104.5	85.4	104.1	61.8	99.6	36.2	62.7	34.0	47.7
1. Tüketim Malları	129.0	178.3	133.9	162.9	88.0	24.9	52.3	79.0	53.3	51.4
İşlenmiş Gıda	92.9	192.7	102.9	159.2	77.1	55.6	432.4	94.8	38.3	66.7
İçkiler ve Tütün	316.2	623.8	321.8	709.7	103.8	870.4	111.4	642.3	103.8	382.3
Dayanıklı ve Dayanıksız Tüketim Malları	123.9	135.2	122.9	126.9	96.4	28.7	60.2	26.5	57.8	15.2
2. Ara Malları	57.9	73.4	59.2	74.2	38.0	102.3	25.8	52.3	22.3	41.0
3. Yatırım Malları	61.5	89.5	68.0	102.6	87.8	208.9	37.8	72.9	33.0	64.9
Makina	61.6	93.5	68.5	108.6	83.3	223.1	31.5	66.6	30.0	64.1
Taşıma Araçları	61.0	76.9	66.5	84.0	100.6	165.1	55.4	92.1	41.4	67.2
4. Diğer İmalat Sanayileri	70.0	75.6	125.7	197.3	69.1	92.4	23.7	38.5	20.7	36.7

Kaynak: Sübidey Togan, a.g.e., s. 230.

Sonuç olarak Türkiye ekonomisinde koruma oranları 1980'li yıllarda başlayan liberalizasyon politikalarının sonucu hızla düşmüştür. 1984 yılında % 72 olarak hesaplanan ortalama nominal koruma oranı 1991 yılında % 28 olarak gerçekleşmiş, efektif koruma oranlarında benzer gelişmeler göstererek 1983 yılında % 71 iken 1991 yılında % 38.3 olarak gerçekleşmiştir(132).

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen gümrük birliğine girme sürecinde koruma oranlarının birlik üyelerinin ortalama koruma oranlarından yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum koruma oranlarının aşamalı olarak daha aşağı düzeylere indirilmesinin gereğini ortaya koymaktadır.

2.2.4. 1980 Sonrası Uygulanan İhracat Rejimi

Türkiye'nin 1980 yılına gelinceye kadar, ithala ikamesine dayalı bir sanayileşmeyi izlediği bu stratejinin karşılaşılan olumsuzluklara cevap veremediği ve

(132) Rıdvan Karluk, a.g.e., s.285.

mevcut ekonomik yapının yeniden düzenlenmesinin vazgeçilmez bir şart olduğu daha önceki bölümde incelenmiştir.

24 Ocak istikrar tedbirlerinin ana temalarından birinin ekonomiyi dışa yöneltmek, dış ticaret kalıplarını ihracata yönelik eksene göre oluşturmak olduğu gözönünde bulundurulursa ihracatın ya da uygulanmak istenen ihracat rejiminin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Büyük Britanya imparatorluğu'nun meşhur sloganı "ihracat veya ölüm" Türkiye'nin 1980 sonrası dış ekonomik montalitesinin ana kaynağı olmuştur.

19 Aralık 1983 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan hükümet programında iktisadi politikamızda ihracatın önemi vurgulanmış, ihracatın geliştirilmesi için öngörülen başlıca tedbirler aşağıdaki biçimde sıralanmıştır:

1. İhracatta iç ve özellikle dış finansman kaynaklarını artırıcı, ihracatı kolaylaştırıcı tedbirlere ağırlık verilmesi.

2. Teşkilatlanma ve bilgi aktarımı sağlanarak,

a. Dış pazarlar hakkındaki bilgilerin daha sağlam ve süratli temini ve ihracatçıya aktarılması için gerekli sistemin geliştirilmesi.

b. Dış ticarete ihtisaslaşmanın teşvik edilerek ihracatçıların kendi aralarında yurt içinde ve yurt dışında meydana getirecekleri kuruluşların desteklenmesi.

c. Devletin bütün iç ve dış kuruluşlarının ihracatçılarımıza dış ilişkilerde her bakımdan aktif destek vermesinin sağlanması.

3. Kalite kontrolü ambalajlama, nakliye, dış pazarlarda dağıtım ve satış sonrası işlem ve faaliyetlerin gelişmesini teşvik ederek tedbirlere öncelik tanınması.

4. İhracatla ilgili ithalat ve hammadde temininden yurt dışına mal çıkışına, ihracat sonrası işlemlerin tamamlanmasına kadar bütün formalitelerin basitleştirilmesi(133) hedeflenmiştir.

(133) Adnan Moldibi, "İhracattaki Gelişmeler ve Teşvik Tedbirleri", 1938-1988 Döneminde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu, HDTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, 1990, s.86-87.

İhracat muamelelerine sürat ve kolaylık kazandırılmak amacıyla lisansa bağlı mallar listesi yeniden düzenlenerek bu listenin kapsamı daraltılmış, diğer taraftan yıllardan beri ihracat rejimlerinde yer alan "tescile bağlı mallar" uygulanmasına son verilmiş dolayısıyla serbest ihracat (tescile, lisansa veya müsadeye bağlı olmayan ihracat) kapsamı genişletilmiştir.

Dışa açılmak ve ihracatını hızla artırmak isteyen bir ekonominin devamlı olarak ihraç mallarının maliyeti ile dünya piyasasındaki fiyatları arasındaki farkı kapatan ve ihraç mallarına fiyat yönünden rekabet gücü sağlayan ve bunu sürdüren bir kur politikası izlenmiş, bu politikanın olumlu izleri kısa sürede hissedilmiştir.

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar tedbirleri ve onu izleyen kararlarda diğer ekonomik kararlarla beraber ihracatı özendirmek için alınan, ihracat kredilerinin geliştirilmesi ve ihracat faizlerinin indirilmesi, ihracatçılara kazandıkları dövizin bir kısmını ithalat için kullanma hakkının verilmesi, ihracattaki formalitelerin ve işlemlerin azaltılması, vergi iadeleri, ihracat gelirlerinden belirli bir kısmının dışarıda tutma hakkının tanınması gibi kararlar büyük imkanlar sağlamış ve özellikle sanayi mali ihracatımızda büyük gelişmeler kaydedilmesine neden olmuştur(134).

2.2.5. İhracat Teşvikleri

Türkiye'de ihracata önem veren politikaların başlangıcı 1980 yılı olmakla beraber 1980 öncesi yıllarda ihracatı teşvik etmeye yönelik çeşitli politikalar uygulanmıştır. İthal ikamesine dayalı kalkınma stratejilerinin uygulandığı dönemlerde bile ihracatı artırmayı amaçlayan çeşitli önlemlerin alındığı görülmüştür. Bunlar arasında istihsal vergisi istisnası ihraç ürünlerinin üretiminde kullanılan girdilerle ilgili gümrük vergisi ve diğer vergi, resim ve harç istisnası sayılabilir.

İhracatı teşvik politikası sonucunda ihracatın artması ekonomik gelişmeye iki yönden katkıda bulunur. İhracat artışı milli geliri artırarak dolaysız olarak kalkınmayı olumlu yönde etkilerden, döviz darboğazını gidermek suretiyle de

(134) Melih Gürsoy, "İhracatı Artırma Politikası", 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliği, DPT, No: 1783, 1981, s.94.

ekonomik kalkınmaya da destek olur(135). Türkiye'de uygulanan ihracatı teşvik politikalarının özünde de kalkınmayı ve kalkınmanın finansmanı olan döviz gereğini sağlıklı yollardan temin etmek yer almıştır.

1980'den başlayarak ihracata ağırlık veren politikaların oluşturulmasında geçmişte uygulanan ihracatı teşvik sistemleri baz olarak alınmış mevcut sistem düzenlenip geliştirilerek ihracat desteklenmeye çalışılmıştır. Bunların yanında idari düzenlemelere gidilerek ve kolaylıklar sağlanarak uygulamada etkinlik sağlanmaya çalışılmıştır.

2.2.5.1. İhracatta Vergi İadesi

Türkiye'de ihracatta uygulanan vergi iadesinin geçmişi 1963 yılına dayanır. Bu uygulamanın amacı ihraç edilen maddelerin mahiyetine giren vergi, resim, harçlar ile benzeri etki yapan yüklerin ihracatçıya geri verilmesi(136) olarak belirlenmiştir. Özellikle geleneksel olmayan ihraç ürünlerine uygulanan daha yüksek vergi iade oranları ile bu ürünlerin ihracatının teşvik edilmesi amaçlanmaktaydı.

1975 yılından önce ihracatta vergi iadesi her mal için ayrı ayrı hesaplanmış bu yıldan sonra vergi iadesinden yararlanılacak mallar 11 listede toplanmış ve her liste için farklı vergi iade oranları belirlenmiştir. 1986 yılından itibaren vergi iadesi listesi 4'e düşürülmüş ayrıca vergi iadesinin ihraç edilen malın niteliğine, ihraç edilen ülkeye ve ihracatın türüne göre değiştirilebilmesi ilkesi benimsenmiştir.

Normal vergi iadesi yanında büyük meblağlı ihracatı teşvik etmek amacıyla ek vergi iadesi uygulanmış, bu vergi iadelerinin oranları da ihracatın tutarlarına göre değişiklik göstermiştir.

(135) Bela Balassa, "Trade Policies in Developing Countries", *DER*, Vol. LXI No: 2, May 1971, s.182.

(136) Soner Maşa, İhracatta Vergi İadesi Uygulaması Önemi ve Etkinliği, DPT Ankara, 1983, s.14.

Tablo 2.14. İhracatta Vergi İade Tutarları

Yıllar	İhracat (1) Milyon TL)	Vergi İadesine Tabi İhracat (2) (Milyon TL)	Vergi İadesi Tutarı (3) (Milyon TL)	2/1 (%)	3/2 (%)
1964	3696.9	103.6	12.1	2.8	11.7
1970	6470.7	1732.8	290.1	27.1	16.7
1975	20075.0	7402.0	1385.5	36.8	18.7
1980	221498.1	55030.9	4905.1	24.8	8.9
1983	1298945.2	667930.8	148989.9	51.4	22.3
1984	2608331.5	1583506.0	329059.0	60.7	20.7
1985	4152927.0	2268406.0	287238.0	54.6	12.6
1986	5012345.4	2761355.7	281259.6	55.1	10.2
1987	8844330.5	5183997.2	438475.3	58.6	8.4
1988	16809242.0	7902032.9	674802.2	47.0	8.5
1989	24819337.0	5202613.9	389516.1	20.9	7.4

Kaynak: DPT, Teşvik ve Uygulama Başkanlığı Faaliyet Raporları Değişik Yıllar.

Tablo 2.14'den görüldüğü gibi vergi iadesine tabi ihracatın toplam ihracat içindeki payı 1980'den sonra artış göstermiş 1984 yılında %60.7 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Dönem içerisinde vergi iadesi uygulaması bir yandan büyük suistimallere uğrayarak "Hayali ihracat" olayını gündeme getirmiş, diğer yandan Türkiye'den ithalat yapan Batılı ülkelerinden gelen tepkiler sonucu kademeli bir şekilde 1989 başında uygulanmadan kaldırılmıştır(137).

2.2.5.2. İhracat Kredileri

İhracat kredileri Türkiye'de ilk defa 1968 tarihinde yürürlüğe giren kararname ile uygulanmaya başlanmıştır. 1980 öncesinde ihracat kredileri genel olarak selektif ve özel ihracat fonu olmak üzere iki ayrı kaynaktan oluşmuştu. Selektif krediler, vergi iade listelerinde yer alan sınai mamulleri ihraç eden firmalara verilirken, özel ihracat fonu ise yaş meyve, sebze ve su ürünleri ihracatına

(137) Mükerrerrem Hiç, Bozulan Ekonomi Nasıl Düzeltilir?, Menteş Kitabevi, İstanbul 1989, s.130.

finansman sağlamıştır(138). Ayrıca 1970 yılında başlatılan ihracat kredilerinde kredi maliyetini düşürmek amacıyla "Faiz farkı ödemesi" uygulaması da ihracat kredileri kapsamına alınmıştır.

Daha sonra muhtelif değişikliklere uğrayan sistemde ihracat kredileri;

- a. Belgeli ihracat kredisi
- b. Belgesiz ihracat kredisi
- c. İhracatı teşvik fonu
- d. Tütün finansmanı
- e. Vesikalı senet kredileri olmak üzere beş grupta yürütülmüştür(139).

1985 yılında ihracat kredi sisteminde önemli bir değişiklik yapılarak tütün finansmanı dışındaki tüm spesifik ihracat kredi uygulamasına son verilmiştir. 1986 yılı sonunda Merkez Bankası İhracat Reeskont Kredisi uygulamasına başlamış 1987 yılında EXIMBANK'ın kurulmasıyla ihracat kredileri bu bankaya devredilmiştir. 1988 yılında yürürlüğe konan "Özel İhracat Reeskont Kredisi" uygulaması 1989 yılında "Dış Ticaret Sermaye Şirketleri Reeskont Kredisi" adı altında değiştirilmiş bunun için bir yılda en az 100 milyon dolar tutarında ihracat yapma şartı getirilmiştir. Kredinin tutarı FOB ihracat değerinin %20'sini geçmemesi şeklinde belirlenmiş vadesinde 3 ay olarak sınırlanmıştır(140).

Türkiye'de ihracat kredileri 1980'den sonra izlenen ihracatı teşvik politikalarının sonucunda hızla artmıştır. 1980'de toplam ihracat kredilerinin toplam krediler içerisindeki payı %6.9 iken 1983 yılında %21.3'e yükselmiştir. 1990 yılında bu oran %12 olarak gerçekleşmiştir. Merkez Bankasının vermiş olduğu ihracat kredilerinin toplam ihracat kredileri içerisindeki payı da 1983 yılına kadar yükselmiş bu yıldan sonra önemli oranlarda düşüş kaydedilmiştir(141). Bunun sebebi ihracatçı firmaların yurtdışından döviz bazında borçlanabilmeleri şeklinde özetlenebilir.

(138) Engin Erdoğan, a.g.e., s.32.

(139) Okan H. Aktan, "GATT ve AT Mevzuatı Karşısında Türkiye'nin İhracatı Teşvik Politikası Geçmişi ve Geleceği", 3. İzmir İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri, DPT, Ankara 1992, s.10.

(140) Sübidey Togan, a.g.e., s.82.

(141) Rıdvan Karluk, a.g.e., s.259.

Tablo 2.15. Toplam İhracat Kredileri (Milyon TL)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Kredi Tutarı	56.8	105.2	164.9	269.9	220.3	149.5	220	327.4	408.9	1655.9	3.059	6618.5	13606.3

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Raporları Değişik Yıllar.

2.3.5.3. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu

Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) belli ihrac ürünlerine doğrudan ödeme yaparak bu malların ihracatını pazarlamasını, ihracata yönelik yatırımlarını ve ihracat sigorta sistemini desteklemek amacıyla 1980 yılında oluşturulmuştur. Daha sonraları çeşitli şekillerde reorganize edilmekle birlikte esas fonksiyonunu korumuştur. 1987 yılına kadar DFİF'ten yapılan ödemeler oldukça sınırlı kalmış bu tarihten başlayarak bu fondan yararlanacak malların kapsamı genişletilmiştir(142).

Başlangıçta spesifik bazda prim ödenirken, ihrac değerinin faturada yüksek gösterilmek suretiyle istismar edildiği ve hayali ihracatı teşvik ettiği gerekçesiyle 1988 yılı sonunda bu fondan yapılan prim ödemeleri advalorem sisteme göre gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

1980 yılından başlayarak bu fondan yararlanan ihrac ürünlerinin kapsamı daraltılmaya başlanmış 1981'de prim ödenecek mal sayısı 83'e indirilmiştir. 20 Ağustos 1991 tarihinde yayımlanan para-kredi kurulu kararı ile Şubat 1992'de tümüyle kaldırılmasına karar verilmiştir(143).

2.3.5.4. Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu

1984 yılında Merkez Bankası nezdinde oluşturulan fonun amacı kalkınma planı ile yıllık programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak yatırımların yönlendirilebilmesi ve ihracat ve yatırımlarda yurtiçi kaynakların kullanımının teşviki şeklinde belirlenmiştir(144).

(142) Okan H. Aktan, a.g.m., s.12.

(143) Sübidey Togan, a.g.e., s.126.

(144) Rıdvan Karluk, a.g.e., s.265.

1984 yılında fondan üç grub içindeki a. Destekleme ve fiyat istikrar fonu primi tahsil olunan malların ihracatında %2, b. teşvik belgeli ihracat sayılan satış ve teslimlerde %4, c. Diğer malların ihracatında %4 destekleme fonu primi ödenmesi kararlaştırılmış, 1986 yılı başında bu oranlar a bendi için %0 b ve c bendi için %2'ye indirilmiş, 1.11.1986 tarihinde ise bu oranların tümünün %0 olması kararlaştırılmıştır(145).

2.3.5.5. Döviz Tahsisi

1980 yılında yayımlanan "ihracatı teşvik kararı" ile ihracatçılara ihracat teşvik belgesi almaları kaydıyla kendilerinin ve/veya yan sanayicilerinin ihracatını taahhüt ettikleri malların yapımında kullanacakları ham ve yardımcı madde ve ambalaj malzemelerine ihracat tutarı net FOB değerinin %50'sini geçmemek üzere döviz tahsisi yapılması kararlaştırılmıştır. Döviz tahsisi belirli koşullarda ihracatçıların doğrudan üretimleri ile ilgili makina ve teçhizat ithali için gerçekleştirdikleri ihracattan sonra da verilebilmesi kolaylığı sağlanmıştır(146).

2.3.5.6. Vergi Resim Harç İstisnası

İhracatı teşvik amacıyla ihracatın ve döviz kazandırıcı faaliyetlerin finansmanında kullanılmak şartıyla bankaların kullandığı krediler, banka ve sigorta muameleleri vergisi, damga resmi ve harçlardan istisna edilmiştir. Daha sonra bu istisnaya bazı eklemeler ve değişiklikler getirilmiştir.

2.3.5.7. Kurumlar Vergisi İstisnası

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun ihracatla ilgili istisna hükümlerine göre sanayi ürünü veya tarım ve su ürünleri ihracatından sağlanan hasılatın belirli bir kısmı kurum kazancından indirilmektedir. Aynı şekilde döviz olarak sağlanan dış navlun hasılatı ve bazı döviz şeklindeki turizm hasılatı da kurumlar vergisinden indirilmektedir(147). Böylece ihracat yapanlara vergi avantajı sağlanarak ihracat özendirilmektedir.

(145) Sübidey Togan, a.g.e., s.148.

(146) Okan H. Aktan, a.g.m., s.11.

(147) Adnan Moldibi, a.g.m., s.97.

2.3.5.8. İhraç Ürünleri Girdilerine Gümrük Vergisi İstisnası

İhracatçılara ve imalatçı ihracatçılara kendilerinin veya yan sanayicilerinin ihracat sayılan satış ve teslimler dahil olmak üzere ihraç konusu mamüllerin bünyesine giren ham ve yardımcı maddeler ile ambalaj malzemeleri için ihracat taahhütlerinin %80'ine kadar gümrük muafiyeti getirilmiştir(148).

2.3.5.9. İhracat Karşılığı Dövizlerden Mahsup

İthal ikameci politikaların uygulandığı dönemlerde, bütün ihracatçılar ihracattan sağladıkları dövizleri Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu gereğince ihracat tarihinden itibaren 3 ay veya döviz elde ettikleri tarihten itibaren 10 gün içinde Merkez Bankasına teslim etmek durumunda idiler. 1980 yılında getirilen bir uygulama ile ihracatçılar ihraç gelirlerinin %5'i veya 40 bin dolarlık kısmını (hangisi büyükse) Merkez Bankasına teslim etmek zorunda oldukları dövizlerden mahsup etme hakkına kavuşmuşlardır(149). Buna ek olarak getirilen teşvik sistemi altında ihracatçılar, ihraç ürünleri üretiminde kullandıkları ithal girdilerin bedelini ve ihraç kredilerinin ana para ve taksitlerinin ödenmesinde ihraç karşılığı dövizlerden mahsup edebilme yetkisine sahip olmuşlardır.

1983 yılında ihraç bedelinin %80'inin ihracatın gerçekleştirilmesinden itibaren 3 ay içerisinde ülkeye getirilmesi kaydıyla mahsup oranı %20'ye çıkarılmıştır. 1988 ve 1989 yıllarında ülkeye döviz getirme süresi 6 aya çıkarılmış, mahsup oranı da dövizin ülkeye 3 ay içerisinde getirilmesi durumunda %30 olarak belirlenmiştir. 1989 yılında Türk Lirası'nın konvertibilitesi konusundaki yeni düzenlemeler sonunda ihracat geliri dövizlerin yurda getirilmesi yükümlülüğünün ortadan kalkmasıyla bu uygulama bir teşvik olma özelliğini yitirmiştir(150). Daha sonraki uygulamalar, ihracatı teşvik belgesi ile sağlanan dövizler yurda getirilmeyerek belge sahibi ihracatçılar ve imalatçı ihracatçıların döviz ihtiyaçlarına mahsup edilebilmesi şeklinde gelişmiştir.

(148) Rıdvan Karluk, a.g.e., s.264.

(149) Okan H. Aktan, a.g.m., s.12.

(150) Rıdvan Karluk, a.g.e., s.266.

2.3.5.10. Navlun Primi

Navlun primi ihracatçıya ulaşım sübvansiyonu sağlamak amacıyla 1986 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye limanlarından 4 gruba ayrılan ülke limanlarına yapılan ihraç ürünü nakliyelerinde brüt ton bazında bir destek ödemesi şeklinde uygulanmaktadır.

Navlun teşviki iki grupta belirlenmiş;

a. 3500 km.'den uzak ülkelere Türk Hava Yolları ile yapılacak tekstil ürünleri ihracatında navlun bedelinin %60'ının DFİF'ten Türk Hava Yollarına yapılan ödemeler.

b. Para ve Kredi kurulunun 1986 yılında aldığı kararla Türkiye'den dört gruba ayrılan ülke limanlarına Türk bayraklı gemiler ile yapılan ihraç mallarının taşımalarında belirlenen grublandırılmaya göre ton başına 3, 6, 8 ve 12 dolar olmak üzere DFİF'ten ihracatın gerçekleştirilmesinden sonra ihracatçısına Merkez Bankası tarafından yapılan ödemeler şeklinde gruplandırılmıştır(151).

2.3.5.11. Konut Fonu Muafiyeti

İhracatı ve döviz kazandırıcı faaliyetleri teşvik kararının 15. maddesinde belirtilen ham petrol ve türevlerinin Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere yönelik karayolu taşımalarında (gümrük giriş ve çıkışlarında) ton başına alınması gereken 3 dolarlık konut fonu tahsilatı teşvik belgesi alınması kaydıyla muafiyet altına alınır(152).

2.3.6. İhracatı Etkileyen Diğer Faktörler

2.3.6.1. Döviz Kurları

1980 öncesi sabit kur politikasının uygulandığı ülkemizde uzun yıllar TL.'nin enflasyon oranının altında devalüe edilmesi sonucu TL. yapay şekilde değerlendirilmiş ve bunun sonucu olarak ihraç ürünleri dış alıcılar için pahalılandırılmıştır. Böylelikle uygulanan ihracatı teşvik etmeye yönelik politikalarda ihracatın

(151) Adnan Moldibi, a.g.m., s.97.

(152) Sübidey Togan, a.g.e., s.153-154.

ithalat karşısındaki dezavantajını ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Bu yöntemin ihracatı azaltıcı ithalatı ise artırıcı etkisi ve bazı dış gelişmeler nedeniyle 1970'lerin sonuna geldiğinde ödemeler dengesi darboğazı ile karşılaşmıştı.

Aşırı değerlenmiş TL.'nin gerçek değerini sağlamak amacıyla önce küçük oranlı bir dizi devalüasyonlarla başlatılan uygulamalar Mayıs 1981'den itibaren döviz kurunun günlük olarak belirlenmesi şeklini almıştır.

1980'den sonra TL.'nin reel değeri gerek Amerikan Doları gerekse diğer gelişmiş ülke paraları karşısında sürekli olarak düşürülmüş, sadece 1980-1985 yılları arasında dolar cinsinden %66.4 reel kayba uğramıştır(153).

1985'ten sonra 1989 yılına kadar TL.'nin reel değeri oldukça istikrarlı kalmış, Türkiye ile ticari ortaklar arasındaki enflasyon farkını telafi etmeyecek şekilde bir değer kaybı gerçekleşmiştir. Özellikle 1988 yılından sonra izlenen kur politikası reel olarak değerlenmiş bir TL.'nin gündeme gelmesini sağlamış bu durum ihracatın döviz kuru ile desteklenmesinin yerine enflasyonla mücadelede bir araç olarak kullanılmıştır(154). Bu uygulamanın parasal teşviklerin azaltıldığı (vergi iadelerinin ve KKDF ödemelerinden kaldırıldığı, DFİF'den yapılan ödemelerin azaltıldığı) döneme rastlaması Türkiye'nin ihracatı açısından önemli bir talihsizlik olmuştur.

Genel olarak 1980 sonrası izlenen döviz kuru politikalarının ihracatı etkileyen, ihracat artışında önemli bir katkısı olan bir araç olduğu karşımıza çıkmaktadır.

2.3.6.2. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları (KKO)

1980 sonrası izlenen politikalar sonucu ihracatımızın sektörel yapısında sanayi ürünlerinin ağırlığı dikkati çekmiştir. Sanayi ürünleri ihracatının artmasının bir ya da en önemli nedeni de imalat sanayi kapasite kullanım oranlarının (KKO) 1980-1992 dönemi boyunca büyük değişim göstermesidir. Özellikle 1980 öncesi

(153) Okan H. Aktan, a.g.m., s.14.

(154) Emin Çarıkçı, Türkiye'de Ekonomik Güçlükler ve Çözüm Yolları, Adım Yayınevi, Ankara 1991, s.111.

kurulu kapasitelerinin atıl çalışması, verimlilikten uzak bir şekilde kullanılmaları istenilen ürün portresinin oluşmasını önlemiştir.

Gıda-İçki, Dokuma-Giyim, Deri-Kösele, Kağıt-Orman, Kimya, Lastik-Plastik, Cam-Seramik, Çimento, Demir-Çelik, Demir Dışı Metaller, Metal Eşya, Makina İmalat, Elektrik-Elektronik, Taşıt Araçları ait dallarından oluşan imalat sanayinde ortalama kapasite kullanım oranları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2.16. İmalat Sanayinde Yıllık Ortalama Kapasite Kullanım Oranları

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
İmalat Sanayi Ortalama KKO	52.4	58.7	65.9	68.6	71.5	72.7	73.2	77.5	76.7	70.3	75.1	74.6	77.8

Kaynak: DİE, İSO.

1980 yılında %52.4 olan ortalama KKO 1992 yılında %77.8'e ulaşmıştır. KKO'nun 1980-1992 dönemindeki gelişimi incelendiğinde ilk yıllarda hızlı ihracat artışının kullanılmayan kapasitelerin devreye sokulmasından dolayı yapılabildiği oysa KKO'nun düşmesi ile birlikte ihracat artışının da düştüğü ve ihracat artışı için yeni yatırımlara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

2.3.6.3. Ücret-İhracat İlişkisi

1980 sonrası dışa açılma stratejisinin önemli unsurlarından birisi ihracata yönelik sanayileşme. ihracata yönelik sanayileşmenin de temel unsurlarından birisi de ihracatın rekabet edebilirlik düzeyinin yükseltilmesi olmuştur. 1980 sonrasında da kalite ve pazarlama sorunları olan ihracat sektöründe maliyetlere etki eden önemli bir faktörün "ücret" olduğu ve ücret oluşumunun ihracat ürünlerine fiyat yönünden rekabet gücü kazandırmasının gerekliliği savunulmuştur.

1980 yılı reel ücretleri 100 olarak kabul edildiğinde 1988 yılına kadar bir düşüş görülmüş (1988 reel ücret 87.3) 1989 yılından itibaren hızlı bir yükselişle 1992'de 241.3'e ulaşmıştır.

**Tablo 2.17. İmalat Sanayi Yıllık Ortalama Gerçek Ücretlerin
1980 Yılına Göre Değişimi**

İmalat Sanayi	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Yıllık Ortalama Reel Ücret (1980=100)	110.7	107.9	108.1	97.1	95.9	90.5	93.2	87.3	111.1	146.2	217.7	241.3

Kaynak: DİE İstatistik Yıllığı Çeşitli Yıllar.

2.3.6.4. İhracat Teşvik Tedbirleri ve Nominal-Efektif Sübvansiyon Oranları

Nominal sübvansiyon Oranı ihrac edilen malın iç ve dış fiyat arasındaki farkının dış fiyatın yüzdesi olarak ifadesidir. Efektif sübvansiyon oranı ise dış ticarete hiçbir kısıtlama getirilmediği bir durumda meydana getirilen katma değer ile ülkenin uyguladığı dış ticaret politikaları sonucunda elde edilen katma değer farkının serbest dış ticaret altında meydana getirilen katma değer yüzdesi olarak ifadesidir(155). Efektif sübvansiyon oranının nominal sübvansiyon oranından farkı dış ticaret politikalarının üretilen malın fiyatı yerine o malın ihracatında oluşturulan katma değer üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır.

Tablo 2.18'de çeşitli teşvik tedbirleri ile sağlanan nominal sübvansiyon oranları verilmiştir.

Tablo 2.18. Teşvik Tedbirleri ile Sağlanan Sübvansiyon Oranları (%)

Sübvansiyonlar	1983	1984	1986	1987	1988	1990
İhracat Kredisi	10.3	5.9	1.5	1.7	1.9	1.7
Vergi İadesi	10.9	9.4	6.3	6.0	2.2	-
DFİF	-	-	-	4.9	3.3	3.8
Gümrük Vergisi Muafiyeti	8.5	9.0	9.0	8.4	7.2	6.8
Döviz Tahsisi	3.0	0.6	0.7	0.5	0.2	-
Kurumlar Vergisi	2.2	2.1	3.0	3.8	3.9	3.6
KKDF	-	-	1.6	-	-	-
Navlun Primi	-	-	0.2	0.2	0.2	0.2
Gayri Safi Sübvansiyon Oranı	35.1	27.2	22.7	25.9	19.2	16.3

Kaynak: Sübidey Togan, a.g.e., s.162.

Bu tablodan da görüldüğü gibi 1983 yılında en önemli iki teşvik aracı ihracat kredisi ve vergi iadesi iken 1990 yılı itibariyle vergi iadesi ile sağlanan sübvansiyon oranı kaybolmuş ihracat kredisi ile sağlanan sübvansiyon oranında önemi azalmıştır. Buna karşılık gümrük vergisi muafiyetinin önemi görece olarak artmıştır.

Efektif sübvansiyon oranlarına baktığımızda dış ticarete konu olan 49 sektör bazında 1990 yılında hesaplanan Efektif sübvansiyon oranı %187.7'dir. Efektif sübvansiyon oranlarının sektörel dağılımına bakıldığında en yüksek oranların elbise ve giyim eşyası, alkolsüz içkiler sektörleri en düşük sübvansiyon oranlarının da ormancılık, tarım, demir cevheri sektörlerine verildiği görülmektedir(156).

2.4. Dış Ticaretin Gelişimi ve Yapısı

1980 sonrası Ekonomik yapı değişikliğinin dış ticarete yansımaları somut bir biçimde görülebilir. 1980 yılı itibariyle 10.819 Milyon dolar olan dış ticaret hacmi 1992 yılına gelindiğinde 37.583 Milyon dolara ulaşmıştır. Şüphesiz bu gelişimde ihracatın önemli bir yeri vardır. Bir ekonomide dış ticaretin yerini belirlemede en önemli ölçüt ihracat ve ithalatın o ülkenin GSMH içindeki oranının bulunmasıdır. Tablo 2.19'da dış ticarete ait çeşitli bilgiler verilmiştir.

Tablo 2.19. Dış Ticaretin Gelişimi (Milyon Dolar)

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Hacmi	İthalat/GSMH (%)	İhracat/GSMH (%)	İhracat/İthalat (%)
1980	7.909	2.910	10.819	13.8	4.9	36.8
1981	8.933	4.702	13.636	15.2	8.1	52.6
1982	8.842	5.745	14.588	16.7	10.7	65.0
1983	9.235	5.727	14.962	18.4	11.2	62.0
1984	10.756	7.133	17.890	21.9	14.2	66.3
1985	11.343	7.958	19.301	21.5	14.9	70.2
1986	11.104	7.456	18.561	19.2	12.7	67.1
1987	14.157	10.190	24.347	21.1	15.1	72.0
1988	14.335	11.166	25.997	20.3	16.7	81.4
1989	15.792	11.624	27.416	19.8	14.5	73.6
1990	22.302	12.959	35.261	20.8	11.9	58.1
1991	21.047	13.593	34.640	19.3	12.5	64.6
1992	22.870	14.713	37.583	20.5	13.2	64.3

Kaynak: D.İ.E., İstatistik Göstergeleri 1923-1990, Dış Ticaret İstatistikleri 1993, Ankara, s.25,28.

İhracatın GSMH içindeki payı 1980 yılında %4.9 iken dönem sonunda %13.2'ye ulaşmıştır. 1988 yılında Milli Gelirin %16.7'sini ihracat oluşturmuştur. İthalatın Milli Gelir içerisindeki payı 1980 yılında %13.8 iken dönem sonunda %20.5'e ulaşmış, fakat görece olarak ihracattaki artış oranının gerisinde kalmıştır.

İhracatın ithalatı karşılama oranı da bu gelişmelerden etkilenmiş 1980 yılında %36.8'den 1992 yılında %64.3'e ulaşmıştır.

Bütün bu olumlu göstergelerden anlaşılan Türkiye'nin 24 Ocak ekonomik istikrar tedbirlerinin dış ticaret alanında alınan kararlarının isabetli olduğudur. Özellikle ihracatı özendirici tedbirlerin (bazı dönemlerde istismar edilse bile) dış ticaret hacmindeki ihracat payının artışında önemli rolü vardır.

İhracat artışında dikkati çeken önemli bir unsurda Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracat hacmindeki gelişmedir. 1980-1985 döneminde Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine yaptığı ihracat 5 kat artmıştır. Bu artışın sebepleri içerisinde dünya petrol fiyatlarının artması ve uzun yıllar devam eden İran-İrak savaşının getirdiği konjoktür görülebilir(157).

Türkiye'nin dış ticaretinde OECD ülkeleri her zaman ilk sırayı almıştır. 1970-1980 döneminde ihracatının %78'ini ithalatının da %69'unu OECD ülkelerinden yapan Türkiye 1980'den sonra yeni pazarların oluşması ve Kuzey Afrika ve İslam ülkeleriyle olan dış ilişkilerimizin artması sonucu 1992 yılında ihracatın %63'ünü OECD ülkelerine yaparken, ithalatın %67'sini de bu ülkelere sağlamıştır(158).

Türkiye'nin dış ticaretinin dünya dış ticareti içerisindeki payı da giderek yükselmiş 1980 yılında %0.29 olan bu oran 1987 yılında %0.71'e kadar yükselmiştir. 1980-1990 döneminde dünya ihracatı %5.8 büyürken aynı dönemde Türkiye ihracatı %13.69'luk bir büyüme gerçekleştirmiştir.

(157) Halis Akder, "Turkey's Export Expansion in The Middle East 1980-1985" *Turkish Politics and The Economy 1946-1990 from The Beginning At The Multi Party Era to Today*, Volume IV Prepared for ADM 362, 1993, s.553.

(158) Rıdvan Karluk, a.g.e., s.298.

2.5.1. İhracatın Yapısı ve Gelişimi

1970'lerin ikinci yarısında başlayan ve dönem sonunda had safhaya ulaşan ekonomik güçlükler 1980'li yılların başında Türk ekonomisini tam bir çıkmaza sokmuştur. Krizin en belirgin göstergesi dış ödemeler dengesindeki tıkanıklık olmuş, bu nedenle gerekli dövizin sağlanması ve önemli boyutlara yükselmiş olan dış borçların düzenli ödenebilmesi için 1980'li yıllarda ihracat sektörüne olağanüstü öncelik tanınmıştır.

1980 sonrasında dış ve iç koşulların birlikte sağladıkları uygun ortam bu dönemdeki ihracat artışlarının gerisinde yatan temel etkidir. 1980'li yıllarda dünya ekonomik bunalımının sürüyor olması nedeniyle dış konjoktür genelde olumsuzdur. Ancak dünya ticaretinin durakladığı bu dönemde bölgemizde ki petrol kökenli talep canlılığını sürdürmüştür. Özellikle 1979 petrol fiyatları artışını izleyen yıllarda petrol ihracatçısı ülkelerin ithalatı önemli ölçüde artmıştır. Türkiye bu ithal talebini karşılayan ülkeler arasında yerini almıştır(159).

İhracatın bileşimine bakıldığında 1980 öncesi duruma göre oransal olarak önemli farklılıklar görülür.

Tablo 2.20. Ana Sektörler İtibariyle İhracat

Yıllar	Milyon \$	Tarım %	Milyon \$	Maden %	Milyon \$	Sanayi %
1980	1.671	57.4	191	6.6	1047	36
1981	2.219	47.2	193.4	4.1	2.290	48.7
1982	2.141	37.2	175.3	3.1	3.439	59.7
1983	1.880	32.8	188.9	3.3	3.657	63.9
1984	1.749	24.5	239.8	3.4	3.144	72.1
1985	1.719	21.6	243.8	3.1	5.994	75.3
1986	1.885	25.3	246.9	3.3	5.324	72.4
1987	1.694	17	265.2	2.6	7.161	78.4
1988	2.341	20.1	377.2	3.2	8.944	76.7
1989	2.136	18.2	412.8	3.6	9.086	78.2
1990	2.347	18.1	332.0	2.6	10.280	79.3
1991	2.682	19.7	285.8	2.1	10.624	78.2
1992	2.203	14.9	263.4	1.8	12.246	83.2

Kaynak: Dış Ticaret İstatistikleri 1993 DİE. s.13.

Türkiye ekonomisinde 1980 yılına gelinceye kadar ihracatın yapısında önemli sayılabilecek bir gelişme olmamıştır. Planlı dönemin başında ihracatının %77'sini Tarım ve hayvancılık %20'si de sanayi ürünlerinden oluşan bir ihracat yapısına sahip olan Türkiye. 1980 yılında %57.4'sini Tarımsal ürünler ve %36'sını da Sanayi ürünlerinin oluşturduğu bir ivme yakalamıştır. Tarımsal ürünlerin ihracat gelirlerindeki nisbi payı, bu tarihten sonra izlenen teşvik politikalarına ve döviz kurlarındaki ayarlamalara paralel olarak giderek düşmüş 1992 yılında %14.9'luk bir oran elde edilmiştir. Buna karşılık sanayi ürünlerinde tersi bir durum yaşanmış 1980'de nispi payı %36 iken 1992'de %83.2'lik bir rakama ulaşılmıştır. Bu oranın yükselmesinde izlenen teşvik politikaları, döviz kurları, iç talebin kısılarak sanayi üretiminin dış piyasalara yönlendirilmesinin etkileri büyük olmuştur. Sanayi ürünlerinin ihracatında gözlenen önemli artışlar büyük ölçüde dokumacılık, tarıma dayalı ürünler ve demir-çelik olmak üzere üç sektörün ihracatından kaynaklanmaktadır. Ana sektör içinde paylarını sürekli artırmalarıyla dikkatini çeken sektörlerin başında ise demir-çelik, elektrikli cihazlar ve lastik-plastik alt sektörler gelmektedir.

1980-1988 döneminde ihracat artışları büyük ölçüde mevcut kapasitelerin dış pazara yönlendirilmesi ile gerçekleşmiştir. Bu yıldan itibaren ihracat nisbi oranının düşmesi bir takım teşvik uygulamalarındaki esnekliklerin yanında mevcut yatırımlara eklenecek yatırımların finansmanındaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır.

1980 yılı sonrasında yatırıma sağlanan teşvikler mevcut olmasına rağmen finansman maliyetlerinin yüksekliği ihracata yönelik büyük ölçekli yatırımların gerçekleşmesine imkan vermemiştir. Para ve sermaye piyasalarında konumuzun ağırlığı özellikle 1987 ve 1988'de özel sektörün tasarruf fazlasının, kamu sektörünün tasarruf açığını kapatmak için yoğun olarak kullanılması, faiz oranlarının yükselmesine ve özel sektöre borç verilebilecek fonların daralmasına yol açmıştır.

Dışa dönük stratejinin önemli bir sonucu da dış ticarete mukayeseli üstünlüğe sahip olduğumuz mal sayısının 1980 sonrasında artmış olmasıdır. İthal ikameci dönemde genellikle Gıda-İçki, Orman Ürünleri, Demir Dışı Metal ve Deri Kösele Sanayii gibi sanayi dallarında mukayeseli üstünlük gözlenirken 1980 sonra-

sında Demir-Çelik Sanayii, İşlenmiş Petrol Ürünleri Sanayi ve Madeni Eşya Sanayii de mukayeseli üstünlüğe sahip olduğumuz sanayi dalları haline gelmiştir(160).

İhracatın ülke grublarına göre dağılımına bakıldığında OECD ülkelerine yapılan ihracat önemli bir yer tutmaktadır. OECD ülkeleri içerisinde de Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracat öncelikli konumunu korumuştur.

Tablo 2.21. İhracatımızın Ülke Grublarına Göre Dağılımı

Ülke Grubları	1982	1984	1986	1988	1990	1992
OECD Ülkeleri	2.556	3.739	4.292	5.491	7.253	9.345
İslam Ülkeleri	2.745	2.993	2.606	3.635	3.229	2.782
Doğu Avrupa Ülkeleri	332.7	334.0	310.5	407.4	492.0	1.420
Diğer Ülkeler	112.3	57.6	248.5	1.632.6	1.985	1.266
Genel Toplam	5.746.0	7.133.6	7.456.6	11.166	12.959	14.713

Kaynak: TÜSİAD, Yıllık Raporlar Çeşitli Sayılar.

OECD ülkeleri içerisinde yer alan Amerika Birleşik Devletleri ile ticari ilişkilerimiz 1945 yılından sonra gelişmiştir. Mukayeseli üstünlüğe sahip olduğumuz tekstil ve hazır giyim sektörüne uyguladığı kotalar sayesinde son yıllarda bu ülkeye olan ihracatımız gerilemiştir. Japonya Türkiye için önemi büyük ülkelerden birisidir. Asya-Pasifik ülkelerinin de önderliğini yapan bu ülke, Türkiye'nin Avrupa Birliğinin dışındaki ekonomik entegrasyonları gözönünde bulundurması için iyi bir fırsattır. 1991 yılında genel ihracatımızın içerisinde %1.6'lık bir payı bulunan Japonya ile ticari ilişkilerimizi daha iyiye gitmesi ülkemiz açısından olumlu bir gelişmedir.

1990 yılında Sovyetler Birliğinin yıkılması ve yeni oluşan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerimizin artması, Türkiye'nin gerek siyasi gerekse ekonomik olarak etkinliğinin artırmasını gündeme getirmiş ve bu çerçevede yapılan çalışmalar sonucu 1993 yılında bu ülkelere ihracatımız 500 milyon doları aşmıştır.

2.5.4. İthalatın Gelişimi ve Yapısı

24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleri çerçevesinde Türkiye'nin izlemiş olduğu ithalat politikası önemli değişikliklere uğramıştır. 1984 yılında kota listeleri kaldırılmış, ithali yasak mallar, ithali izne bağlı mallar ve liberasyon listesi dahilinde ithalat gerçekleştirilmiştir.

İthalattaki gelişmeler genel olarak incelendiğinde bir istikrarsızlığın olduğu göze çarpmaktadır. 1979 yılında GSMH'nin %8.7'sini oluşturan ithalat 1987 yılında %21.5'e ulaşmıştır.

Tablo 2.22. İthalatın Temel Mallar ve İmalat Sektörüne Göre Dağılımı

Yıllar	Temel Malların Toplam İthalattaki Payı (%)	İmalat Sektörünün Toplam İthalattaki Payı (%)
1980	61.8	38.2
1982	57.8	42.1
1984	55.4	44.6
1986	41.5	58.4
1988	45.2	54.7
1990	50.2	49.7

Kaynak: Sübidey Togan. a.g.e.. s.218.

Türkiye 1980 yılında %62 oranında temel mal ithal ederken bu oranın 1990 yılında %50.2'ye düştüğünü görülmektedir. Dönem başındaki oranın büyüklüğü dünya petrol fiyatlarındaki ikinci artıştan kaynaklanmaktadır. İmalat sektörünün toplam ithalat içerisindeki payı da %38.2'den %49.7'e yükselmiştir. Bu oranın yükselmesi imalat sanayimizin ara ve hammadde açısından dışarıya bağımlılığının bir göstergesidir.

Tablo 2.23. İthalatın Ana Sektörlere Göre Dağılımı

Yıllar	Toplam İthalat	Tarım Milyon Dolar	%	Maden Milyon Dolar	%	Sanayi Milyon Dolar	%
1980	7.909	50.9	0.6	3.194	40.4	4.633	59.0
1981	7.933	124.9	1.6	2.478	31.2	5.330	67.2
1982	8.842	176.2	2.0	3.739	42.3	4.927	55.7
1983	9.235	138.1	1.5	3.441	37.3	5.655	61.2
1984	10.756	417.7	3.9	3.646	33.9	6.695	62.2
1985	11.343	375.2	3.3	3.626	32.0	7.341	64.7
1986	11.104	457.4	4.1	2.145	13.3	8.501	76.6
1987	14.157	782.3	5.5	3.034	21.4	10.341	73.0
1988	14.335	505.5	3.5	2.861	20.0	10.968	76.5
1989	15.792	1.047.4	6.6	2.902	18.4	11.842	75.0
1990	22.302	1.322.9	5.9	3.989	17.9	16.898	76.2
1991	21.047	812.9	3.9	2.891	14.2	17.242	81.9
1992	22.871	1.184.2	5.2	3.054	13.4	18.632	81.5

Kaynak: D.İ.E., Dış Ticaret İstatistikleri, a.g.e., s.13.

Türkiye'nin ithalatın sektörel dağılımı incelendiğinde en önemli sektörün sanayi sektörü olduğu görülür. 1989 yılında %59 olan toplam ithalat içinde sanayi sektörünün payı 1992 yılında %81.5'e yükselmiştir. Kimya, Demir-Çelik, Makina Elektrikli Makina ve cihazlar ve taşıt araçları ithalatı sanayi malları ithalatında önemli bir paya sahiptir. Özellikle son yıllarda taşıt araçlarının ithalinde büyük bir artış gözlenmiş 1990 yılında 1.603 milyon dolarlık bir ithal taşıt aracı Türkiye'ye girerken 1993 yılında bu rakam 4.046 milyon dolara ulaşmıştır. Madencilik sektöründe ham petrol ithalatı hem alt sektör hem de toplam ithalat içerisinde ağırlığını fazlası ile hissettirmektedir. Yıllık tüketim hacmi 15-20 milyon ton olan ülkemizin petrol ihtiyacını tamamen kendi imkanlarıyla karşılayamaması yıllık 2.5-3.5 milyar dolar arasında bir paranın ülke hazinesine yük getirmesi demektir.

İthalatın ülke grublarına göre dağılıma bakıldığında OECD ülkeleriyle ithalat bazında da ilişkilerimizin arttığı görülmektedir.

Tablo 2.24. İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (%)

Ülke Grupları	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
AET (12)	29.8	29.4	29	30	30.8	34.3	41.1	40	41.1	38.4	41.8	43.8	43.9
Diğer OECD	15.4	18.4	21.1	18.4	20.8	21.7	24.6	23.7	23.3	24.4	21.9	22.9	23.6
İslam Ülkeleri	41.2	40.2	43	40.1	36.2	33	19.2	22.2	20.4	18.5	17.6	15.1	14.9
Doğu Avrupa Ülkeleri	10.5	9.4	4.8	8.6	8.8	5.7	7.8	6.8	7.6	9.4	10.1	9.8	4.3
Diğer Ülkeler	2.7	2.3	2.0	2.6	3.2	5.1	7.1	7.1	7.4	9.1	8.4	8.2	7.8

Kaynak: D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı, Çeşitli Yıllar.

12 AT ülkesinin toplam ithalatımızdaki payı 1980 yılında %29.8 iken 1992 yılında %43.9'a çıkmıştır. Diğer OECD ülkelerinin payı da benzer gelişme göstererek %15.4'ten %23.6'ya çıkmıştır. İslam ülkelerinden yaptığımız ithalatta dönem boyunca oransal olarak düşme göstermiş, %41.2'den %14.9'a gerilemiştir. Bunun nedeni İslam ülkeleriyle olan ithalat ilişkilerinin sadece ham petrole dayanmasıdır.

1980'lerden önce ve sonra ithalatın yatırım ve ara malları arasındaki dağılımına bakıldığında ortaya ilginç bir gelişme çıkmaktadır. 1980 öncesinde yaklaşık eşit oranlara sahip olan ara ve yatırım mallarının toplam ithalat içerisindeki payları 1980 sonrasında yatırım malları için %20'lere kadar oluşurken ara malları için %78'lere kadar yükselmiştir(161). İhracata yönelmenin ilk yıllarında kapasite kullanımına dayalı bir artış bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de uygulanmış, özellikle devalüasyonun etkisiyle yeni yatırımlardan vazgeçip varolan kapasitenin etkin kullanımı dolayısıyla ihracat artışı dış ticaret dengesi üzerinde olumlu bir sonuç vermiştir. Bundan dolayı yatırım malı ithalatının büyüme hızı, ara malı ithalatının büyüme hızından aşağıda kalmıştır.

Toplam ithalattaki artış hızını da yavaşlatan bu gelişme doğal olarak varolan kapasitenin tam kullanımına yaklaşıncaya kadar ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmiş dış ticaret açığını kapatmış, 1988 yılından sonra ihracattaki duraklama ile birlikte yeni yatırımlara ihtiyaç duyulması yatırım malları ithalatını artırmış, doğal olarak toplam ithalat da artmıştır. Bu gelişmelerle beraber ihracatın ithalatı karşılama oranı 1990 yılında %58.1'e düşmüş, dış açık rakamı da 9.343 milyon dolara ulaşmıştır.

(161) Nurhan Yentürk, "1980'den Sonra İhracatın Yapısal Değişimi", 3. İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Tebliği, DPT, Ankara, 1992, s.103.

III. BÖLÜM

DIŞ TİCARETTE MEYDANA GELEN YAPISAL DEĞİŞİMİN EKONOMETRİK ANALİZİ

3.1. Araştırma Yöntemi

Daha önceki bölümlerde ortaya konulan dış ticaret hakkındaki bilgiler ışığında, 1980 sonrası dönemde dış ticaret alanında meydana gelen yapısal değişme somut bir biçimde Chow testi ve kukla değişken yardımıyla ortaya konabilir. Burada uygulanacak olan yöntem Chow testidir. Bu testten önce ihracat ve ithalatın zamana göre değişimi gözlemlenmiş ihracat ve ithalat trend denklemleri tahmin edilmiştir.

İhracat trend denklemi için kullanılacak matematiksel kalıp

$$Ex = B_0 + B_1 t + U_i$$

Ex: Dış satım

t: Zaman Değişkeni

U_i: Stokastik hata terimi

B₀, B₁: Model parametrelerini tanımlamaktadır.

İlk olarak 1973-1980 dönemini kapsayan veriler kullanılarak 8 yıllık dönemi içeren ihracat için trend denklemi tahmin edilecek daha sonra 1980-1992 dönemi için aynı tahmin gerçekleştirilecektir.

İthalat trend denklemi için;

$$IM = B_0 + B_1 t + U_i$$

IM: Dış Alım (İthalat)

t: Zaman değişkeni

U_i: Stokastik hata terimi

B₀, B₁: Model parametreleri

İthalat için izlenecek, yöntemde ihracat için izlenenden farksızdır. Bu iki ayrı dönemi kapsayan trend denklemlerinin tahmin edilmesinin amacı 24 Ocak kararlarının öncesinde ve sonrasında uygulanan farklı politikaların ihracata yönelik

dönemdeki potansiyel farkını ortaya çıkarıp hipotezin geçerliliğini test etmektir. Bunun için kullanılacak yöntem chow testidir.

3.1.1. Chow Testi

Bağımlı ve onu etkileyen bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin iki farklı dönemde anlamlı bir biçimde farklılaşıp, farklılaşmadığını incelemek için chow testi kullanılır(162). Böylece iki ayrı dönem için elde edilen tahmin değerlerine göre yapısal farklılık olup olmadığı araştırılır. Chow testi için aşağıdaki metod izlenir.

1. Aşama: İki örnek biraraya getirilip (n_1+n_2) gözlemlenmiş bir örnek oluşturularak

$$\hat{Y}_p = \hat{a}_0 + \hat{a}_1 X$$

tahmin edilir (n_1+n_2-K) serbestlik derecesi ile modelin hata kareleri toplamı bulunur.

$$\sum e_p^2 = \sum Y_p^2 - \sum \hat{Y}_p^2$$

(p: biraraya getirilmiş gözlem değerini K: değişken sayısını belirtir).

2. Aşama: Regresyon; çözümlemesi her örnek ile ayrı ayrı yapılarak, birinci örnekten (n_1-K) serbestlik derecesinde

$$\hat{Y}_1 = \hat{b}_0 + \hat{b}_1 X_1$$

$$\sum e_p^2 = \sum Y_1^2 - \sum \hat{Y}_1^2$$

bulunur.

İkinci örnekten (n_2-K) serbestlik derecesinde

$$\hat{Y}_2 = \hat{B}_0 + \hat{B}_1 X$$

$$\sum e_2^2 = \sum Y_2^2 - \sum \hat{Y}_2^2$$

bulunur.

3. Aşama: İki örneğin hata kareleri toplanarak

$$\sum e_1^2 + \sum e_2^2$$

elde edilir. Serbestlik derecesi $(n_1-K)+(n_2-K) = (n_1+n_2-2K)$ dir.

4. Aşama: Yukarıdaki hata toplamlarını $(\sum e_1^2 + \sum e_2^2)$

1. aşamadaki hata toplamından çıkararak

$$\sum ep^2 - (\sum e_1^2 + \sum e_2^2)$$

bulunur. Serbestlik derecesi $(n_1+n_2-K) - (n_1+n_2-2K) = K$ 'dir.

5. Aşama:

$$F_{hes} = \frac{[\sum ep^2 - (\sum e_1^2 + \sum e_2^2)]/k}{(\sum e_1^2 + \sum e_2^2)/(n_1 + n_2 - 2k)}$$

oranı hesap edilir.

6. Aşama: Hesaplanan F değeri $V_1 = K$ ve $V_2 (n_1+n_2-2K)$ serbestlik derecelerinde $F_{0.05}$ (ya da diğer anlamlılık düzeylerindeki F) değeri ile karşılaştırılır.

7. Aşama:

$H_0 : b_0 = B_1$ (iki denklem birbirinin aynıdır.)

$H_1 : b_0 \neq B_1$ (iki denklem birbirinden farklıdır.)

hipotezleri kurulur.

8. Aşama:

$F_{hes} > F_{tab}$ ise H_0 RED

H_1 KABUL

$F_{hes} < F_{tab}$ ise H_0 KABUL

H_1 RED

H_0 RED H_1 KABUL edildiğinde üzerinde çalışılan iki fonksiyonun anlamlı bir şekilde farklılaştığı, ya da iki örneğin farklı ilişkiler verdiği kabul edilir(163).

3.2. Kullanılan Ekonometrik Model

Bir ekonometrik modelde değişkenler arasındaki ilişkilerin biçimi ve yönü bir yandan iktisat teorisi kurallarına, diğer yandan modelini kurmaya çalıştığımız ekonomik olgunun gözlenebilen gerçeklerine bakılarak saptanmaya çalışılır. Herhangibir ilişki için belirlenen kalıpta ilişkinin gücünü gösterecek sayısal bilgiler, bir takım istatistik ve ekonometri yöntemleriyle eldeki sayısal verilerden türetilmek istenir(164).

Yapılan trend denklemi çalışmasında doğrusal kalıp, chow testi için kurulan ihracat ve ithalat denklemlerinde ise çift logaritmik kalıp kullanılmıştır. Bunun sebebi denenen kalıplar içinde en iyi sonuç vermesi ve esnekliklerin kolayca bulanabilmesidir.

3.2.1. Modelin Kurulması

Ekonometrik bir model kurulurken, modele alınacak değişkenler, iktisadi ön bilgiler ve değişik model denemeleri sonucunda tayin edilir.

İhracat ve ithalat modelleri kurulurken ihracat ve ithalat bağımlı değişken olarak kabul edilmiş, ihracat ve ithalatı etkileyen bağımsız değişkenler iktisadi bilgiler ve daha önceki yapılan çalışmalar baz kabul edilerek seçilmiştir.

Trend ve regrasyon modellerinde kullanılan bağımsız değişkenler ve semboller aşağıdaki gibi seçilmiştir:

EX: Toplam İhracat Milyon Dolar

GNP: Gayri Safi Milli Hasıla Milyon Dolar

IM: Toplam İthalat Milyon Dolar

(163) A. Koutsoyiannis, Ekonometri Kuramı, Ekonometri Yöntemlerinin Tanıtımına Giriş, Verso Yayıncılık, Ankara 1989, s.167.

(164) Ümit Şenesen, Türk Ekonomisi İçin Ekonometrik Bir Model Denemesi, İ.T.O.Yayımları, İstanbul 1986, s.2.

PEX: İhracat Fiyat Endeksi

PIM: İthalat Fiyat Endeksi

TLUSD: Tl/Döviz Kuru

TES: Teşvikler Milyon TL.

TESD: TES/TLUSD

LEX: LOG(EX)

LGNP: LOG(IM)

LPIM: LOG(PIM)

LPEX: LOG(PEX)

LTLUSD: LOG(TLUSD)

LTESD: LOG(TESD)

T: Time trend

$Y = b_0 X_1^{b_1} X_2^{b_2} X_3^{b_3}$ şeklindeki fonksiyon logaritmik doğrusal hale getirildiğinde;

$\log Y = \log b_0 + b_1 \log X_1 + b_2 \log X_2 + b_3 \log X_3 + b_4 \log X_4 + e$ halini alır.

b_1 : X_1 'deki % değişiminin Y'deki meydana getireceği % değişme

b_2 : X_2 'deki % değişiminin Y'deki meydana getireceği % değişme

b_3 : X_3 'deki % değişiminin Y'deki meydana getireceği % değişmeyi gösterir(165).

3.2.1.1. İhracat Modeli

$EX = b_0 + b_1 t$ doğrusal ihracat trend denklemi

Regrasyon analizi yapılan ihracat modeli de aşağıdaki şekilde kurulmuştur.

$LEX = b_0 + b_1 LPEX + b_2 LTLUSD + b_3 LTESD + b_4 LEX(-1)$

İhracatın bir dönem önceki değeri modelin anlamlılığını ve açıklama gücünü artırdığı için modele dahil edilmiştir.

3.2.1.2. İthalat Modeli

IM: $b_0 + b_1 t$ doğrusal ithalat trend denklemi

Regrasyon analizi için ithalat modeli

$$LIM = b_0 + b_1 LPIM + b_2 LTLUSD + b_3 LGNP$$

şeklinde kurulmuştur.

3.2.2. Modelin Tahmini

1973-1980 ve 1980-1992 yıllarını kapsayan ihracat trend denklemleri aşağıdaki şekilde tahmin edilmiştir.

İthal ikameci politikaların uygulandığı dönemdeki ihracat denklemi

$$EX = 1005.3 + 205.05t \quad (3.1)$$

(166.6) (33.002)

$$R^2 = 0.86 \quad F = 38.6$$

Ekonomik istikrar tedbirleriyle beraber 1980-1992 dönemi için ihracat denklemi

$$EX = 1210.8 + 310.3t \quad (3.2)$$

(336.8) (37.868)

$$R^2 = 0.91 \quad F = 187.6$$

3.1 ve 3.2 nolu denklemler incelendiğinde her iki denklemin de trend katsayıları bu çalışmada benimsenen %95'lik güvenilirlik derecesinde istatistiksel olarak anlamlı görülmektedir.

Her iki denklemi tüm olarak F dağılımına göre test edildiğinde %95'lik güvenilirlik derecesinde anlamlı görülmektedir.

1973-1980 dönemi için ithalat doğrusal trend denklemi

$$IM = 2297.4 + 572.7t \quad (3.3)$$

(770.7) (152.6)

$$R^2 = 0.70 \quad F = 14.1$$

1980-1992 dönemi için ithalat doğrusal trend denklemi

$$\begin{aligned} IM &= 2761.8 + 710.86t & (3.4) \\ &(793.5) \quad (71.8) \\ R^2 &= 0.84 \quad F = 110.9 \end{aligned}$$

şeklinde tahmin edilmiştir. Bu tahmin sonuçlarında t ve f testlerinden geçmiştir.

Her ne kadar ihracat ve ithalat için iki ayrı dönem olarak tahmin edilen katsayıların karşılaştırılmasından sağlıklı bir sonuca ulaşmak uygun değilse de ihracata dönük dönemle birlikte farklılık oluştuğu anlaşılabilir. Nitekim bu bulgu her iki dönem için tahmin edilen hata kareler toplamı kullanılarak F istatistiğinin hesaplanması ve Chow testinin uygulanması ile istatistiksel olarak katsayılardaki farklılığın anlamlı olup olmadığı incelenebilir.

İhracat model tahmini

1973-1992 için

$$\begin{aligned} \hat{LEX} &= 3.012 + 0.58LPEX + 0.28LTLUSD + 0.23LTESD - 0.31LEX(1) \\ R^2 &= 0.99 \quad F = 440.2 & (3.5) \end{aligned}$$

1973-1980 için

$$\begin{aligned} \hat{LEX} &= 10.89 - 1.34LPEX + 0.63LTLUSD + 0.028LTESD + 0.27LEX(-1) \\ R^2 &= 0.97 \quad F = 17.9 & (3.6) \end{aligned}$$

1981-1992 dönemi için

$$\begin{aligned} \hat{LEX} &= 0.55 + 0.96LPEX + 0.28LTLUSD + 0.36LTESD - 0.16LEX(-1) \\ R^2 &= 0.99 \quad F = 102.2 & (3.7) \end{aligned}$$

İthalat model tahmini

1973-1992 dönemi için

$$\begin{aligned} \hat{LIM} &= 4.45 + 0.65LPIM + 0.19LTLUSD + 0.25LGNP & (3.8) \\ R^2 &= 0.97 \quad F = 128.1 \end{aligned}$$

1973-1980 dönemi için

$$\widehat{LİM} = 2.54 + 1.3LPİM - 0.12LTLUSD + 0.10LGNP \quad (3.9)$$

$$R^2 = 0.95 \quad F = 13.8$$

1981-1992

$$\widehat{LİM} = 4.27 + 0.75LPİM + 0.26LTLUSD - 0.01LGNP \quad (3.10)$$

$$R^2 = 0.98 \quad F = 74.4$$

İhracat ve ithalat model tahminlerinin katsayılarının test edilmesi ve katsayıların anlamlılık sınamaları t testi ile katsayıların tümünün birden test edilmesi ise F testi ile yapılmaktadır.

Kısa dönem için (1973-1980) katsayılar anlamlı gözükmemektedir. Bunun nedeni n gözlem sayısının yeteri kadar geniş olmamasıdır. Aynı değişkenlerin (1973-1992) dönemi tahminleri için t ve F testleri ayrı ayrı yapılmıştır.

1973-1992 dönemi ihracat model tahmini

$$\widehat{LEX} = 3.01 + 0.582PEX + 0.28LTLUSD + 0.23LTESD - 0.31LEX \quad (-1)$$

T testi

$$H_0 : b = 0$$

$$H_1 : b \neq 0 \quad t_{\alpha, n-k} = t_{0.05, 15} = 1.75$$

$$b_1 \text{ için } t_{hes} = 2.22 > t_{tab} = 1.75$$

$$b_2 \text{ için } t_{hes} = 13.6 > t_{tab} = 1.75$$

$$b_3 \text{ için } t_{hes} = 5.12 > t_{tab} = 1.75$$

$$b_4 \text{ için } t_{hes} = |1.85| > t_{tab} = 1.75$$

olduğu için katsayıların hepsi tek tek anlamlıdır. Bütün katsayılar için H_0 hipotezi RED H_1 hipotezi KABUL edilir.

F testi

$$H_0 : b_1 = b_2 = b_3 = b_4 = 0$$

$$H_1 : b_1 \neq b_2 \neq b_3 \neq b_4 \neq 0$$

$$F_{tab} \Rightarrow F_{(k-1), (n-k)} = 3.11$$

$$F_{hes} = 440.2$$

$F_{hes} > F_{tab}$ olduğu için H_0 RED H_1 KABUL edilir. Bunun anlamı katsayıların bağlı bulunduğu bağımsız değişkenlerin hepsi ihracatı açıklayan birer açıklayıcı değişkenlerdir.

R_2 'nin 0.99 gibi yüksek bir sonuç vermesi modelin açıklama gücünün yüksek olduğunu gösterir.

Otoregressiv modellerde D-W testinin yapılması anlamsızdır. Modelde bağımlı değişkenin gecikmeli değişkeni varsa otokorelasyon testi için Durbin's h statistic kullanılabilir. Bunun için gerekli aşamalar;

1. $H_0 : \rho = 0$ (otokorelasyon yoktur)

$H_1 : \rho \neq 0$ (otokorelasyon vardır)

2. %5 anlamlılıkla büyük örneklerde tek taraflı Z testi için $Z_{tab} = 1.645$ değeri alınır.

$$3. \quad h = r \sqrt{\frac{n}{1-n} \cdot \text{Var}(\text{LEX}(-1))} \quad r = (1-d)/2$$

4. $h > Z_{tab}$ ise H_0 RED H_1 KABUL

$h < Z_{tab}$ ise H_0 KABUL H_1 RED edilir(166).

$$r = \frac{1-2.47}{2} = -0.735 \quad \text{Var}(\text{LEX}(-1)) = 0.4358$$

$$h = -0.735 \sqrt{\frac{19}{18 \cdot 0.4358}} = 1.14$$

$Z_{tab} > h$ olduğu için, $1.645 > 1.14$

H_1 KABUL H_0 RED edilir. Yani ihracat modelimizde otokorelasyon yoktur.

1973-1992 dönemi ithalat model tahmini

$$\hat{LIM} = 4.45 + 0.65LPIM + 0.19LTLUSD + 0.25LGNP$$

$$H_0: b = 0$$

$$H_1: b \neq 0 \quad t_{\alpha, n-k} \quad t_{0.05, 16} = 1.74$$

$$b_1 \text{ için } t_{hes} = 4.56 > t_{tab} = 1.74$$

$$b_2 \text{ için } t_{hes} = 7.27 > t_{tab} = 1.74$$

b_3 için $t_{hes} = 2.25 > t_{tab} = 1.74$ olduğu için katsayıların hepsi ayrı ayrı anlamlı çıkmıştır. Yani H_0 RED H_1 KABUL edilir.

F testi

$$H_0: b_1 = b_2 = b_3 = 0$$

$$H_1: b_1 \neq b_2 \neq b_3 \neq 0$$

$$F_{tab} \Rightarrow F_{(K-1), (n-K)} = 3.24$$

$$F_{hes} = 128.1$$

$F_{hes} > F_{tab}$ olduğu için katsayıların hepsi birden anlamlı çıkmıştır. Yani modele alınan bağımsız değişkenlerin hepsi bağımlı değişken olan ithalatı açıklayan birer açıklayıcı değişkendir.

R_2 'nin 0.97 olması modelin açıklama gücünün ihracat modelinde olduğu gibi yüksek olduğunu gösterir.

Otokorelasyon için D-W testi uygulanabilir. Çünkü modelde gecikmeli değişken yoktur.

$$n = 20 \quad K' = 3 \quad d_L = 1.00 \quad d_u = 1.68 \quad d = 1.23$$

$d_L < d < d_u$ olduğu için modelde otokorelasyon olup olmadığı konusunda kararsızlık mevcuttur.

3.2.3. Chow Testi

1973-1992 dönemi boyunca ihracat ve ithalat modellerindeki katsayıların iki alt dönemde (1973-1980) (1981-1992) farklılaşp farklılaşmadığı chow testi yardımıyla sınanacaktır.

İhracat modeli için

1973-1992 için hata kareleri toplamı

$$\sum e_p^2 = 0.176$$

1973-1980 için hata kareleri toplamı

$$\sum e_1^2 = 0.021$$

1981-1992 için hata kareleri toplamı

$$\sum e_2^2 = 0.027$$

$$F_{hes} = \frac{[\sum e_p^2 - (\sum e_1^2 + \sum e_2^2)] / K}{(\sum e_1^2 + \sum e_2^2) / (n_1 + n_2 - 2K)}$$

$$F_{hes} = \frac{[0.176 - (0.021 + 0.027)] / 5}{(0.021 + 0.027) / (20 - 10)}$$

$$F_{hes} = 5.33$$

$$F_{tab} = K, (n_1 + n_2 - 2K) 0.05 \text{ için } F_{5,10} = 3.33$$

H_0 : $b_1 = B_1$ (Katsayılar arasında farklılık yoktur)

H_1 : $b_1 \neq B_1$ (Katsayılar arasında farklılık vardır)

$F_{hes} > F_{tab}$, $5.33 > 3.33$ olduğu için H_0 RED H_1 KABUL edilir.

İthalat modeli için

1973-1992 için hata kareleri toplamı

$$\sum e_p^2 = 0.318$$

1973-1980 için hata kareleri toplamı

$$\sum e_1^2 = 0.0949$$

1981-1992 için hata kareleri toplamı

$$\sum e_2^2 = 0.0486$$

$$F_{hes} = \frac{[0.318 - (0.0949 + 0.0486)] / 4}{(0.0949 + 0.0486) / (20 - 8)}$$

$$F_{hes} = 3.66$$

$$F_{tab} = K (n_1 + n_2 - 2K) 0.05 \text{ için } F_{4,12} = 3.26$$

$H_0 : b_1 = B_1$ (Katsayılar arasında farklılık yoktur)

$H_0 : b_1 = B_1$ (Katsayılar arasında farklılık vardır)

$F_{hes} > F_{tab}$, $3.66 > 3.26$ olduğu için H_0 RED H_1 KABUL edilir.

Yukarıdaki sonuçlardan hareketle varılan nokta ihracatta ve ithalatta 1973-1980 ve 1981-1992 dönemlerinde ihracatı ve ithalatı etkilediğini kabul ettiğimiz bağımsız değişkenlerin katsayıları anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır.

3.2.4. Tahmin Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Ekonometrik modeller ekonominin yapısına ve davranışsal niteliklerini temsil gücüne sahipse değişik amaçlar için kullanılabilir. Bunlar arasında yapısal analiz, projeksiyon, politika simülasyonları, politika değişkenlerinin değerlerini saptamak gibi amaçlar sayılabilir(167). Yapısal Analiz içerisinde, kurulan model çerçevesinde değişkenler arasındaki ilişkinin önemini ve derecesini tahmin etmek yer alır.

1973-1992 dönemi ihracat modelinin katsayılarına bakıldığında ihracat fiyat endeksi, döviz kuru, toplam parasal teşviklerin ihracatı olumlu yönde etkilediği görülür. Çift logoritmik kalıbın katsayıları esnekleri gösterdiğinden modeldeki bağımsız değişkenlerin katsayıları yüzde değişimleri gösterir. Buna göre ihracat fiyat endeksinde yüzde 100'lük bir artış ihracatı yüzde 58.3 döviz kurundaki yüzde 100'lük bir artış ihracatı yüzde 28.8, toplam parasal teşviklerdeki yüzde 100'lük bir artışta ihracatı yüzde 27.3 artıracaktır.

İthalat modelinin 1973-1992 dönemi tahmini için katsayılara bakıldığında ithalat fiyat endeksindeki yüzde 100'lük bir artış ithalatı yüzde 65.8, döviz kurundaki yüzde 100'lük bir artış ithalatı yüzde 19.3, Gayri Safi Milli Hasıladaki yüzde 100'lük bir artış ithalatı yüzde 25.4 artırmıştır. İthalat fiyat endeksi ve döviz kurunun işaretleri beklenenin aksi yönünde çıkmıştır. Bu durum Türkiye'nin

(167) Fahrettin Yağcı, "Makro ve Mikro Modellerin Genel Denge Sistemi İçinde Birleştirilmesi", Türk Ekonomisine Uygulama TUGEM, TSKB Ekonomik Analiz Dairesi, İstanbul 1983, s.2.

ithalatın teorisinin haricinde fiyat değişmelerinden ve devalüasyondan fazlaca etkilenmediğini gösterir. Gerçekten de Türkiye 1980'e kadar kısıtlı imkanlara rağmen ithalatını hep muhafaza etmiş, özellikle petrol ve enerji ithalatı toplam ithalat içerisinde önemli bir yer tutmuştur. 1980'den sonra da ithalatın libere edilmesi, ihracata dönük sanayi malları içerisinde ithal girdilerin artışı toplumun tüketim kalıbının lüks mallar lehine değişmesi ithalatı artıran etkenler arasında yer almıştır.

Yapılan çalışmanın esas konusu dış ticaretin 1980'den sonra yapısal farklılığını ortaya çıkarmaktır. Bunun için kullanılan chow testi olumlu sonuçlar vermiştir. Çıkan sonuçlar 1980'den sonra ihracata yönelik sanayileşme ile birlikte ülkemiz dış ticaretinde önemli bir yapısal değişmenin olduğunu göstermiştir.

ÖZET VE SONUÇ

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında liberal bir politika izleyen Türkiye 1929 Dünya Buhranı ile birlikte liberal politikaları terkederek devletçiliği ilke olarak kabul etmiştir. Planlı döneme gelinceye kadar uygulanan politikalar konjokturel dalgalanmalara maruz kalmış 1963 yılından itibaren Türkiye kalkınma çabalarını belirli plan ve program dahilinde yürütmeye çalışmıştır.

Türkiye'de uygulanan planların en önemli özelliği, kalkınmanın sanayileşme ile sağlanabileceğinin veri olarak kabul edilmesi ve planların devlet için emredici özel sektör için yol gösterici olmasıdır. Cumhuriyet Döneminden bu yana izlenen sanayileşme politikalarına bakıldığında 1980 öncesi ve sonrası dönemlerde büyük farklılıklar olmasına rağmen ana hedeflerde önemli bir uyum ve tutarlılık bulunduğu görülmektedir. Bu durumda Türk toplumunda üretim yapısını olumlu yönde geliştirmek için daima karma ekonomi sistemi ve girişimcilik serbestisinin ön plana çıktığı görülebilir. Temel hedef bu olmakla birlikte değişik dönemlerde değişen iç ve dış faktörler dolayısıyla kullanılan araçlarda bazı farklılıklar olmuştur. Türkiye'de Devletçiliğin ağır bastığı dönemlerde bile karma ekonomik yapıda felsefe olarak önemli sapmalar olmamıştır.

Türkiye 1929'lardan başlayarak liberal politikaların uygulandığı bazı dönemler dışında 1980 yılına kadar kontrollü bir sanayileşme politikası izlemiştir. 1960'lı yılların ortalarına kadar dayanıksız tüketim malları ithalatını yerli üretim ile ikame etmeye çalışan ülkemiz bu yıllarda ihracata yönelik sanayileşme yerine ithal ikamesinin ikinci aşamasına geçmeyi öngören "ithal ikamesi" sanayileşme stratejisini benimsemiş ve 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren ara malları ile dayanıklı tüketim malları ithalatını yerli üretim ile ikame etmeye çalışmıştır. Bu dönemde ülke bir taraftan aşırı değerlenmiş kur politikası uygularken, ithal malları fiyatlarını da miktar kısıtlamaları, lisans sistemi ve ithali yasak mallar listesi ve çeşitli gümrük vergileri ile yüksek tutmuştur. İhracata yönelik üretim yapmak yerine iç pazara yönelik çalışmak daha kârlı hale gelmiş bu durum kalkınmanın finansmanı olan döviz girdisinin sağlanmasını güçleştirmiştir. 1970'li yıllarda karşılaşılan petrol şoku ve bu dönemde uygulanan yanlış iktisadi politikalar sonunda ülkemiz ödemeler

dengesi krizi ile karşılaşmış üretim gerilemiş, makro ekonomik dengeler bozulmuş, işsizlik artmış, sosyal ve siyasal istikrarsızlık had safhaya ulaşmıştır.

Ekonominin içinde bulunduğu darboğazdan kurtulması, ekonomik yapının disipline edilerek sağlam bir yapıya kavuşturulması için Ekonomik İstikrar tedbirleri olarak adlandırılan bir uygulama paketi Türkiye İktisat tarihinde yerini almıştır. Bu uygulamadan amaç piyasa ağırlıklı ve özel kesimin insiyatifinden azami ölçüde yararlanmayı öngören ekonomik politikalarla Türk ekonomisini uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulması olmuştur. Bu tedbirler ile;

- Fiyat kontrollerinin kaldırılması, her türlü fiyatın serbest piyasa kurallarına göre oluşması,

- Mevcut üretim yapısının dış pazarlara göre oluşturulup üretim yapısının buna göre şekillenmesi,

- Mevcut teşvik politikalarının kapsamının genişletilerek ek tedbirlerle birlikte uygulamada etkinliğin ve ihracatın özendirici yapısının düzenlenmesi,

- Devletin ekonomik hayata müdahalesini asgariye indirilerek rekabeti engelleyici uygulamaların önlenmesi, kaynak dağılımını bozucu kısıtlamaların ortadan kaldırılarak yatırımların etkinliğinin artırılması,

- Ekonomi politikalarının uygulamasında dağınıklığın giderilerek uygulamanın tek elde toplanması ile etkinliğin sağlanması hedeflenmiştir.

Dışa yönelik (ihracata yönelik) politika önlemlerinin etkisi hemen hissedilmeye başlamış ihracat gerek miktar gerekse değer olarak artmıştır. Toplam ihracat içerisinde sanayi ürünlerinin payı yükselmiş dolayısıyla ihracatta yapısal bir değişme hissedilmiştir. İhracatta ürün bazında yoğunlaşma azalmaya başlamış, sanayi ürünleri ihracatının artması ile ihraç ürünlerinde bir çeşitlenme sağlanmıştır. 1980 yılında Dünyanın 83 ülkesine 956 kalem mal ihraç eden ülkemiz 1990 yılında ülke sayısını 150'lere, ihraç edilen mal sayısını da 3000'lere yaklaştırmıştır.

Belirtilmesi gereken bir nokta Türkiye'nin ihracatında 1980 yılı sonrası meydana gelen bu gelişmelerin uluslararası düzeydeki bir takım olumsuz gelişmelere

rağmen sağlanmış olması dikkat çekicidir. Ülkemiz dünya ticaret hacmindeki daralmaya karşın 1980 yılı sonrasında ihracatını artırmayı başarmıştır.

İhracatın bu denli artışında şüphesiz ekonomik istikrar tedbirlerinin önemli bir yeri vardır.

- 1980 öncesinde uygulanmakta olan aşırı değerlenmiş kur politikasının ihracatımız üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkinin ortadan kaldırılması amacıyla Mayıs 1981'den itibaren gerçekçi kur politikasına geçilmiştir. Kur politikasında yapılan bu değişiklik ihracatın gelişmesinde önemli bir paya sahiptir.

- İhracatı teşvik tedbirlerinde ihracatın artırılması ve yapısının sınai ürünler lehine değiştirilmesini sağlayıcı düzenlemeler ihracat artışının temel nedenlerinden olmuştur.

- Tarım ve sanayi ürünlerimizin dış pazarlarda tanıtılması ve pazarlamasına yönelik faaliyetlere hız verilmiş bunun sonuçları kısa zamanda alınmıştır. Türkiye'de 1980 sonrası dönüşümün somut göstergeleri, ulaştırma, taşıma, haberleşme alanında görülen hızlı gelişmeler ihraç ürünlerinin kalite, ambalajlanma ve standardizasyonu konularına önem verilmesi ihracatın rekabet edebilirlik düzeyini yükseltmiştir.

Türkiye'de ithalat uzun süre gerek miktar gerekse değer açısından kısıtlamalara tabi tutulmuştur. 1980'li yıllarda kota uygulamalarına son verilmesi, tahsisli ithalatın toplam ithalat içindeki payının azalması, ithali yasak mallar listesindeki mal sayısının azaltılması ve müsadeye tabi mallar listesi çerçevesinde yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payının 1990 yılında sıfırlanması ile miktar ve değer kısıtlamalarına son verilmiştir. Nominal ve Efektif Koruma Oranları 1980'li yıllarda önemli oranda düşme göstermiş, 1983 yılında Ekonomi çapında nominal koruma oranı yüzde 65.2 iken 1991 yılında yüzde 28.5'e efektif koruma oranı da yüzde 70.0'dan yüzde 38.5'e düşmüştür. Nominal ve Efektif Sübvansiyon Oranları da benzer gelişmeler göstererek önemli ölçüde azaltılmışlardır.

İzlenen istikrar politikalarına rağmen Türkiye'nin gerek ihracat hacminde, gerekse büyümesinde önemli iniş çıkışların olduğu gözlenmektedir. İhracat eğilimi

1982-1988 döneminde dünya ihracat eğiliminden daha hızlı artarken 1988-1993 döneminde bunun altına inmiştir. 1988'den sonra büyük mali açıklar veren hükümetler yüksek faizle dış sermaye akımını sağlamışlar, bunun neticesinde TL reel olarak değer kazanması ihracatın duraklamasına sebep olmuştur. 1989-1993 dönemi genel olarak Türk üreticisinin dış pazarlardan çekilip iç pazara yöneldiği bir dönem olmuştur.

Genel olarak 1980 sonrası ihraç mallarımızdaki sanayi ürünlerinin payının yükselmesine rağmen, düşük teknoloji mallarındaki üstünlüğümüz devam etmektedir. Orta ve yüksek teknoloji malları ülkemizin ihraç listesi yerine ithalat kalemleri arasında yer almaktadır. Dönemsel iniş-çıkışlardan fazla etkilenmeyen tarımsal ürünler ve gıda, tekstil, demir-çelik ürünleri gibi düşük teknoloji imalat sanayi ürünleri ihraç malları olarak hep ön sıralarda olmuşlardır.

Ülkeler bazında ihracatımızda OECD ülkeleri hep ağırlıkta olmuş 1991'e kadar hep artış biçiminde kendini hissettirmiştir. 1986'dan sonra Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine olan ihracatı azalma göstermiş, buna mukabil Uzak Doğu ülkelerine yapılan ihracat düşük seviyelerden önemli artışlar kaydederek yükselmiştir.

İthalat 1989'dan sonra hissedilir bir biçimde artış göstermiş, bunun nedeni de iç kullanımın ithalata bağımlılığının yükselmesi olmuştur. 1989-1992 dönemi içerisinde iç kullanımın ve üretimin mal bileşimi açısından ithalata benzemesi de üretimin dış pazarlar yerine içe yönelik olduğunun bir göstergesidir. Düşük döviz kuru neticesinde ihracattaki ithal girdi oranlarında önemli artışlar olmuş, buna karşılık bazı yurt içi girdilerin üretiminde nisbi azalmalar meydana gelmiştir.

1950'li yıllarda Türkiye ile aynı ihracat rakamına sahip olan Güney Kore bugün ülkemizin ihracatının beş katını yakalamıştır. Yetmiş beş beyin gücü, sahip olduğu doğal kaynaklar kullanılabilir coğrafi konumuyla ülkemiz hakettiği bir dış ticaret tablosuna sahiptir. İhracatın bir ülke için hayati öneme sahip olduğu düşünüldüğünde, üreticisinden, sanayicisine hükümetten dış ülkelerdeki mensuplarına kadar ihracat potansiyeli ve yapısı iyi anlaşılmalıdır.

- Üretimi destekleyen, pratik ve bürokratik çözümleri içinde barındıran bir ihracat politikası izlenmelidir.

- İç pazar ve ithalata yönelik sektörlere verilecek tavizlerin ekonominin ihracata yönelmesini geciktireceğini unutulmamalıdır.

- İhracata ürün çeşitlendirmesini artırmak ve ürün fazlası olan sektörlerde ikili ticaret anlaşmalarına daha fazla önem vermek gerekmektedir.

- İhracatçılarımızın uluslararası piyasalarda karşılaştığı engellere karşı korunması ve ihraç ürünlerimize uygulanan miktar kısıtlamalarının kaldırılması için uygun stratejiler seçilmelidir.

- Düşük teknoloji mallarındaki ihraç potansiyelimize ek olarak orta ve yüksek teknoloji sektörlerindeki ihracatın yapılabirlik düzeyi araştırılmalı ve buna göre ihracat politikaları oluşturulmalıdır.

- OECD ülkeleri ile olan dış ticaret ilişkilerimize paralel olarak kültürel ve dini bağlarımızın bulunduğu Türk Cumhuriyetleri ve Ortadoğu ülkeleri ile olan ticari ve ekonomik ilişkilerimizi geliştirmek zorunda olduğumuz unutulmamalıdır. Bilinmelidir ki yukarıda saydığımız ülkeler nüfusu ve tüketim kalıplarıyla OECD ve Uzak Doğu ülkelerinin dikkatini çekmektedir. Ülkemizin ithalatında büyük yer tutan ham petrol ihtiyacı göreceli olarak daha fazla olan su kaynakları ile değerlendirilebilir.

- Yeni ihraç pazarlarının bulunması ve değerlendirilmesi sanayicimiz kadar dış ülkelerdeki elçiliklerimiz ve mensuplarının görevidir. Oluşturulacak iyi bir koordinasyon ve işbirliği ihracatımızı mal, ülke, miktar ve değer bazında artıracaktır. Devlet ve özel sektörün ihracatla ilgili konularda işbirliğine gitmesi, ayrıca ihracatçılarımızın dış pazarlarda rekabete değil işbirliğine yönelmeleri ülkemiz açısından yararlıdır.

Son olarak belirtilmelidir ki, dış ticaret politikası bir ülkenin genel ekonomik yapısından farklı düşünülemez. İhracatın ülke içi üretimin dışa uzantısı olduğu düşünüldüğünde ülkedeki istikrarsızlığın ihracata ve ithalata yansyacağı açıktır. Bütçe ve KİT açıklarının asgariye indiği, dengeli bir faiz ve döviz politikasının

izlendiği, kayıt dışı ekonominin vergi kapsamına alındığı, sınırlı olan kaynakların rasyonel bir şekilde kullanılması gerektiği bilincinin oluştuğu bir ortam şüphesiz ülkemizin kalkınmasının finansmanını sağlıyacak olan ihracat faaliyetlerini olumlu yönde etkileyecektir. İthalatın yüksek rakamlara ulaşmasından endişe edilmemeli önemli olan ithalatın finansmanının dış krediler yerine kazanılacak dövizle sağlanması olduğu unutulmamalıdır.

Ek-1: Veri Tabanı

OBS	T	C	IM	EX
1973	1.0000	1.0000	2036.0	1316.5
1974	2.0000	1.0000	3720.0	1537.3
1975	3.0000	1.0000	4738.5	1400.1
1976	4.0000	1.0000	5129.0	1959.8
1977	5.0000	1.0000	5796.0	1752.6
1978	6.0000	1.0000	4599.0	2287.9
1979	7.0000	1.0000	5069.0	2261.0
1980	8.0000	1.0000	7909.4	2909.3
1981	9.0000	1.0000	8933.3	4700.2
1982	10.0000	1.0000	8842.6	5745.2
1983	11.0000	1.0000	9235.0	5670.0
1984	12.0000	1.0000	10756.9	7133.2
1985	13.0000	1.0000	11343.3	7925.4
1986	14.0000	1.0000	11104.7	7432.9
1987	15.0000	1.0000	14157.8	10141.3
1988	16.0000	1.0000	14335.3	11656.0
1989	17.0000	1.0000	15792.1	11624.6
1990	18.0000	1.0000	22302.2	13004.2
1991	19.0000	1.0000	21047.0	13593.0
1992	20.0000	1.0000	22870.0	14713.0

OBS	TLUSD	GNP	PIM	PIX	TES
1973	13.930	28500.0	35.0000	60.1000	1052.8
1974	14.440	38815.9	59.0000	84.0000	919.5000
1975	16.050	46060.0	71.7000	84.1000	1385.5
1976	18.000	52606.1	63.9000	75.5000	3117.5
1977	24.280	57568.8	66.9000	88.0000	3448.5
1978	31.080	65836.0	70.4000	85.5000	2949.2
1979	76.040	82185.7	81.1000	103.3000	3290.0
1980	111.220	59417.4	114.5000	122.1000	4454.0
1981	162.550	60640.2	128.2000	120.3000	23607.0
1982	225.420	57392.1	126.3000	106.4000	84631.0
1983	366.680	49760.7	109.9000	100.1000	143972.0
1984	518.340	50096.5	106.9000	100.4000	319690.0
1985	669.390	61585.9	103.6000	98.8000	309024.0
1986	857.210	67713.6	88.0000	96.3000	371511.0
1987	1422.35	73667.5	97.4000	106.5000	590577.0
1988	2121.68	71249.4	106.0000	106.1000	931500.0
1989	2608.440	99668.1	112.6000	111.6000	1012636
1990	4170	135688.4	127.9000	125.7000	1102784
1991	6888	125015.2	124.1000	120.9000	1602454
1992	8556.0	147415.0	123.5000	121.2000	2332546

OBS	TESD	LEX	LIM	LPIM	LPIX	LTLUSD
1973	75.2000	7.1827	7.6187	3.5553	4.0960	2.6391
1974	66.3899	7.3378	8.2215	4.0775	4.4308	2.6283
1975	92.3667	7.2443	8.4635	4.2725	4.4320	2.7081
1976	188.9394	7.5806	8.5427	4.1573	4.3241	2.8034
1977	179.1429	7.4689	8.6649	4.2032	4.4773	2.9575
1978	117.9680	7.7354	8.4336	4.2542	4.4485	3.2189
1979	94.0000	7.7236	8.5309	4.3957	4.6376	3.5553
1980	49.9048	7.9757	8.9758	4.7406	4.8048	4.4914
1981	178.4354	8.4554	9.0975	4.8536	4.7900	4.8851
1982	457.7123	8.6561	9.0873	4.8387	4.6672	5.2198
1983	514.1857	8.6429	9.1308	4.6996	4.6062	5.6348
1984	722.4633	8.8725	9.2833	4.6719	4.6092	6.0924
1985	538.3693	8.9778	9.3364	4.6405	4.5931	6.3526
1986	491.4817	8.9137	9.3151	4.4773	4.5675	6.6279
1987	579.9352	9.2244	9.5580	4.5788	4.6681	6.9259
1988	513.7893	9.3636	9.5705	4.6634	4.6644	7.5027
1989	438.1107	9.3609	9.6673	4.7238	4.7149	7.7456
1990	376.7458	9.4730	10.0124	4.8512	4.8339	7.9818
1991	315.7651	9.5173	9.9545	4.8211	4.7950	8.5320
1992	272.6216	9.5964	10.037	4.7918	4.8116	9.0054

OBS	LTESD	LGNP
1973	4.3202	10.2577
1974	4.1955	10.5666
1975	4.5258	10.7377
1976	5.2414	10.8706
1977	5.1882	10.9607
1978	4.7704	11.0949
1979	4.5433	11.3167
1980	3.9101	10.9923
1981	5.1842	11.0127
1982	6.1262	10.9577
1983	6.2426	10.8150
1984	6.5827	10.8217
1985	6.2885	11.0282
1986	6.1974	11.1230
1987	6.3629	11.2073
1988	6.2418	11.1739
1989	6.0825	11.5096
1990	5.9316	11.8181
1991	5.7550	11.7362
1992	5.6080	14.2016

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AKGÜÇ, Öztin, Ekonomide Gerçeği Arayış Bağlam Yayınları, No: 12, İstanbul, Nisan, 1991.
- AKKAYA, Şahin, Ekonometri-1 Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1989.
- AKYÜZ, Müfit-Nesrin Ertel, Ekonomi Sözlüğü Dünya Yayınları, No: 42, İstanbul, 1987.
- ALKİN, Erdoğan, Uluslararası Ekonomik İlişkiler Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990.
- ALPAR, Cem, Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, A.İ.T.İ.A., Ankara, 1977.
- _____, Türkiye'nin Planlı Dönemde İmalat Sanayiini Koruyucu Dış Ticaret Politikası, Ankara, 1974.
- ALTINTAŞ, Ali, Türkiye'de Koruma Politikası ve Dış Açılma D.P.T. No: 2045, Ankara, 1986.
- APAK, Sudi Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulaması Anahtar Yayınevi, İstanbul.
- BARAN, Tuncer Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu Sevinç Matbaası, Ankara, 1968, No: 241.
- BAŞKAYA, Fikret, Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına, Birlik Yayınevi, Ankara, 1986.
- BORATAV, Korkut, Türk İktisat Tarihi, 1980-1985, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1986.
- BORATAV, Korkut ve Ergun Türkan, Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İst., 1993.
- ÇAKICI Latif, Türkiye Ekonomisi Nereye Gidiyor? Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1892.

ÇARIKÇI Emin, Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: S. Turhan Kitabevi, Ankara, 1983.

_____. Türkiye'de Ekonomik Güçlükler ve Çözüm Yolları Adım Yayınevi, Ankara, 1981.

ÇAVDAR Tevfik, Türkiye'de Liberalizm, İmge Yayınevi, Ankara, 1992.

ÇELEBİ Işın, Dışa Açık Büyüme ve Türkiye Yayınları, İstanbul, 1991.

DİRİMTEKİN Halil, Türkiye Ekonomisi Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir, 1989.

EKER Aytaç Maliye Politikası Takav Yayıncılık, Ankara, 1994.

ERTEK Tümay, Ekonometriye Giriş, ODTÜ, Ankara, 1978.

ENGİN Erdoğan, 24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin Türkiye'nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1988, No: 277.

EREN Aslan, Türkiye'nin Ekonomik Yapısının Analizi Bilgehan Basımevi, Muğla, 1989.

ESER Uğur, Türkiye'de Sanayileşme İmge Yayınevi, Ankara, 1993.

GÖNENSAY Emre, Kambiyo Sisteminin Yeniden Düzenlenmesi, Türk Ekonomisinin Dışa Açılmasında Kambiyo Politikaları MEBAN Yayınları, İstanbul, 1979.

HATİBOĞLU Zeyyat, Türkiye İktisadına Güncel Bir Yaklaşım, Temel Araştırma A.Ş. Yayınları, No: 7, İstanbul, 1986.

HİÇ Mükerrrem, Bozulan Ekonomi Nasıl Düzeltilir? Mentaş Kitabevi, İstanbul, 1989.

KARLUK Rıdvan, Türkiye Ekonomisi Beta Yayınevi, Eskişehir, 1995.

KEPENEK Yakup, Gelişimi, Üretimi Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi Yersa Yayıncılık, Ankara, Mayıs, 1990.

KILIÇBAY Ahmet, Türk Ekonomisi Modeller, Politikalar, Stratejiler, Türkiye İş Bankası Yayınları, No: 263, Ekonomi Dizisi, 19, Ankara, 1991.

KOUTSOYİANNİS A., Theory of Econometries. The Mac Millan Press Ltd. New York, 1978.

KOUTSOYİANNİS A., Ekonometri Kuralı, Verso Yayıncılık Ankara, 1989.

KURDAŞ Kemal, Piyasa Ekonomisi ve Döviz Kuru Politikası, Dışa Açılma Kambiyo Politikası MEDAN Yayını, İstanbul, 1981.

MAŞA Soner, İhracatta Vergi İadesi Uygulaması, Önemi ve Etkinliği, DPT, Ankara, 1983.

ÖCAL Tezer, Para Teorisi Gazi Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 1982.

PARASIZ İlker, Para Politikası, Haşet Kitabevi, Bursa, 1988.

SERİN, Vildan, Para Politikası, M.Ü. Yayınları, No: 44, İstanbul, 1987.

SEYİDOĞLU Halil, Sanayileşme ve Dış Ticaret Ankara, 1982.

_____. Uluslararası İktisat Güzem Yayınları, İstanbul, 1988.

_____. Ekonomik Terimler Sözlüğü, Güzem Yayınları, No: 4, Ankara, Ocak, 1992.

SÖNMEZ, Mustafa, 100 Soruda Dış Açılan Türkiye Kapitalizmi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992.

ŞAHİN Mehmet, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Ankara, 1975, No: 3.

ŞENESEN Ümit, Türk Ekonomisi İçin Bir Model Denemesi, İTO, İstanbul 1986.

TOGAN Sübidey, 1980'li yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu, Türk Eximbank Araştırma Dizisi, 1, Ankara, 1993.

TOSUNER Mehmet, 1980 Sonrası Türk Vergi Sisteminin Yapısı ve Gelişimi, Bayraklı Matbaası, İzmir, 1989.

ULUDAĞ İlhan, İzlenen Ekonomik Politikalar Işığında Türkiye Ekonomisi, M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayın No: 2, İstanbul, 1990.

URAS T. Güngör, Ekonomide Özallı Yıllar, 1980-1990, Afa 21 yy. Doğru Dizisi, İstanbul, 1993.

YAŞA Memduh, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978) Akbank Kültür Yayını, Apa Ofset, İstanbul, 1980.

MAKALELER

AKAT AEsaf Savaş, Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Gözlemler, Toplum Bilim Dergisi, Kış, 1980.

AKDER Halis, Turkey's Export Expansion in The Middle East 1980-1985. Turkish Politics and The economy 1946-1990 from The Beginning At The Multi Party Era to Today Volume IV prepared for APM 362, 1993.

AKGÜÇ Öztin, 24 Ocak Kararları ve İzlenen Para Politikasının Amaçları, Para Dergisi, Ocak, 1982, Sayı: 8.

AKTAN H. Okan, GATT ve AT Mevzuatı Karşısında Türkiye'nin İhracatı Teşvik Politikası Geçmişi ve Geleceği B. İzmir İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri DPT Ankara, 1992.

KURDAŞ Kemal, Para Maliye Politikaları ve Enflasyon, 1985'ten 1986'ya Türkiye Ekonomi Semineri, Mart, 1986.

BALASSA Bela, "Trade Policies in Developing Countries" AER vol LXI, No: 2, May, 1971.

ÇARIKÇI Emin, "Yeni İktisadi Politikalar ve Türk Lirasının Konvertibilitesi" H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 4, Haziran, 1981.

DEMİR Ömür, İthalatta Vergi Uygulamaları H.D.T.M., Ankara, Sayı: 9, 1991.

DEMİRGİL Demir, "24 Ocak Kararlarının İkinci Yıldönümünde Parasal Göstergeler", Para Dergisi, Sayı: 8, Ocak, 1982.

DİZİOLU Tamer, Uygulanmakta Olan Dış Ticaret Politikasının Genel Değerlendirilmesi" Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretinde Son Gelişmeler, H.D.T.M., Ankara, Mayıs, 1990.

EKİNCİ M. Nazım, "Kroz ve Para Politikası Üzerine", Görüş Sayı: 15, Haziran, 1994.

GÜNALP Haldun, "Türkiye'de İthal İkamesi Bunalımı ve Dışa Açılma" ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt: 7, S. 1.2. 1980.

GÜRSOY Melih, İhracatı Araştırma Politikası, 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, D.P.T., No: 1783, 1981.

KÖKDEN Hatice, Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Deneyimi, Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretinde Son Gelişmeler, HDTM, Ankara, 1990.

MOLDİBİ Adnan, İhracattaki Gelişmeler ve Teşvik Tedbirleri, 1938-1988, Döneminde Türkiye Ekonomisi'ndeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu, HDTM, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, 1990.

ÖKSÜZ Suat, Kalkınma Sürecinde Döviz Kuru Politikası, Dışa Açık Enflasyon ve Büyüme Hızı İlişkisi, II. Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Tebliği, D.P.T., İzmir 1981.

YAĞCI Fahrettin, "Makro ve Mikro Modellerin Genel Denge Sistemi İçinde Birleştirilmesi" Türk Ekonomisine Uygulama, TSKB, İstanbul 1983.

YAKICI Ahmet, "1938-1988 Yılları Arasında İzlenen İthalat Politikaları ve Uygulanan İthalat Rejimleri", 1938-1988 Döneminde Türkiye Ekonomisi'ndeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu, HDTM, Ankara, 1990.

YENTÜRK Nurhan, "1980'den Sonra İhracatın Yapısal Değişimi", 3 İzmir İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri, DPT Ankara, 1992.

YİĞİTBAŞI Şehabettin, "Türkiye Ekonomisinin Değerlendirilmesi Paneli, K.T.O. Yayın No: 7, Konya, 1990.

DiĞER YAYINLAR

A.S.O., 1984'den 1985'e Türkiye Ekonomisi Semineri, Nisan, 1985, Ankara.

D.P.T., Yatırımların ve İhracatın Teşviki Yatırımları ve İhracatı Teşvik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, No: 1872, Ankara, 1982.

- _____. 1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, Ankara, 1990.
- _____. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1992).
- _____. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Ankara, 1972.
- _____. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Ankara, 1978.
- _____. Beşinci Beş Yıllık Plan Destek Çalışmaları 1, DPT Yayınları No:1975, Ankara, Ocak-1985.
- HDTM. Dış Ticaret Bülteni, Eylül, 1994.
- T.O.B.B. İktisadi Rapor, 1974.
- _____. İktisadi Rapor, 1980.
- TÜSİAD, Yıllık Raporlar, 1986,1987,1988, 1989, 1990.
- YASED, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımı, No: 9, İst. 1983.
- _____. Türk Basınında Yabancı Sermaye No: 11, İst., 1983.